

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Pedagogická fakulta
Ústav profesního rozvoje pracovníků ve školství

Faleristika (a řád) jako hierarchizační a estetický fenomén

(bakalářská práce)

Pavel Hervíř

Vedoucí práce PhDr. Jan Šmíd, Ph.D.

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Faleristika (a řád) jako hierarchizační a estetický fenomén“ vypracoval pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

.....
Pavel Hervíř

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování panu PhDr. Janu Šmídovi, Ph.D. za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Rovněž bych chtěl poděkovat panu Milanu Velcovi za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací a podkladů.

.....

podpis

NÁZEV:

Faleristika (a řád) jako hierarchizační a estetický fenomén

AUTOR:

Pavel Hervíř

KATEDRA (ÚSTAV)

Pedagogická fakulta UK, Ústav profesního rozvoje pracovníků ve školství

VEDOUcí PRÁCE:

PhDr. Jan Šmíd, Ph.D.

ABSTRAKT:

Předkládaná bakalářská práce si klade za cíl ukázat, že faleristika jako pomocná věda historická zabývající se řády a vyznamenáními nachází své uplatnění nejen na poli historiografie, potažmo dějin umění, ale také jako zdroj inspirace ve výuce výtvarné výchovy. Záměrem této práce je představit řád v historii nejen coby umělecké dílo či dekoraci, ale ukázat také, že v dějinách bylo toto slovo zpočátku spojeno s představou společenství lidí, integrovaných určitými pravidly (lat. ordo = řád), a že šlo o řády duchovní i světské. Celá řada vyznamenání a řádů, které byly vytvořeny a jejichž vznik je tu popsán, jsou téměř uměleckými díly a tvoří dnes součást sbírek mnoha muzeí. Mohou posloužit mladým zájemcům coby zdroje inspirace nejen výtvarné dokonalostí řemeslného zpracování, ale též jako historické prameny, které jsou dokladem problematičnosti výkladu některých dějinných etap, a inspirují tak k zamyšlení. Metoda pro vypracování bakalářské práce spočívala ve studiu odborných textů, vztahujících se k danému tématu, a vlastní praxi, kde došlo k aplikaci studované historické a pedagogické teorie.

Práce je rozdělena do několika částí. První část všeobecně přibližuje základy teorie řádů a vyznamenání, heraldiky a zmiňuje etapy uměleckého vývoje, které byly významné pro vývoj ornamentu a jeho tvarosloví, a které díky tomu poznamenaly i vizuální proměny udělovaných řádů a ocenění. V další části je popsána psychologie propagandy, která řádů a vyznamenání využívala k nastolení a udržení celé řady režimů. Další kapitola rozebírá mezioborový kontext faleristiky a její využití v oboru výtvarné výchovy a zahrnuje rovněž praktickou část práce, vykonanou a odbornou praxi na ZŠ, včetně konkrétních výtvarných výstupů žáků, jež jsou k vidění v barevné příloze. Závěrečnou kapitolu tvoří kompletní historie vývoje Řádu železného kříže, která podrobně mapuje jeho zrod a proměny a popisuje také způsob a pravidla udílení tohoto známého vojenského vyznamenání s poukázáním na fakt, jak snadné je využít a zneužít jakýkoli symbol k zlovolné státní politice. Text celé práce doprovází bohatý ilustrační materiál.

KLÍČOVÁ SLOVA:

záslužný řád, ornament, kultura, historie, výtvarná výchova, čest, válka

TITLE:

Order of Merit as a hierarchical and aesthetically Phenomenon

AUTHOR:

Pavel Hervíř

DEPARTMENT:

Department in English language

SUPERVISOR:

PhDr. Jan Šmíd, Ph.D.

ABSTRACT:

The present thesis aims to show that faleristics as an auxiliary historical science dealing with orders and medals are used not only in the field of historiography, by extension, art history, but also as a source of inspiration in teaching art education. The aim of this paper is to introduce order in the history not only as works of art or decoration, but also show that in the history of this word was initially associated with the idea of a community of people, integrated with certain rules (Latin: ordo = order), and it was a spiritual and orders secular. A number of decorations and orders that were created and whose creation is described here, are almost works of art and are now part of collections of many museums. Interested young people can serve as a source of inspiration not only the artistic perfection of workmanship, but also as historical sources, which are evidence of the problematic interpretation of certain historical stages, and thus to inspire thought. Method for the production of the thesis consisted in studying scientific texts related to the subject, and his own practice, where there was a historical study and application of pedagogical theory.

The work is divided into several parts. The first part generally closer to the theory of orders and honors, heraldry and mentions stages of artistic development, which were important for the development of ornament and its morphology, and thus marked the transformation of the visual awarded orders and awards. The next section describes the psychology of propaganda, which orders and decorations used to establish and maintain a variety of modes. The next chapter discusses the interdisciplinary context faleristics and its use in the field of art education and also includes a practical part of work done and work experience at school, including the specific artistic output of students that can be seen in the color supplement. The final chapter consists of a complete history of the development of the Order of the Iron Cross, which detailed mapping and transformations of his birth, and also describes the method and rules of this famous military awards honors with reference to the fact how easy to use and exploit any malevolent symbol to state politics. Text of the whole work a rich illustrative material.

KEYWORDS:

order of merit, culture, history, art education, honour, war

Obsah

I. ÚVOD.....	8
1. Faleristika – význam a vývoj	9
II. VÝTVARNÝ ASPEKT	10
1. Klasicismus.....	11
2. Secese	12
2.1. Ornament	13
3. Heraldika.....	16
4. Vexilologie	16
5. kříž jako heraldický prvek	16
6. Svastika (hákový kříž)	19
6.1. Svastika jako náboženský symbol.....	20
6.2. Svastika v Evropě a v USA na počátku 20. století	21
6.3. Svastika jako symbol nacismu	23
III. VÝVOJ ŘÁDŮ	25
1. Duchovně-rytířské řády	25
2. Světské rytířské řády	28
3. Vojenské a záslužné řády.....	29
IV. PSYCHOLOGIE PROPAGANDY.....	31
1. Druhy propagandy.....	33
V. UPLATNĚNÍ FALERISTIKY VE VÝTVARNÉ VÝCHOVĚ	34
1. RVP a mezioborový kontext ve výtvarné výchově.....	35
2. Kreativita a tvůrčí myšlení	39
VII. ŽELEZNÝ KŘÍŽ –VZNIK SYMBOLU	42
1. Napoleonské války.....	42
2. Zrození symbolu	45
3. Tvůrce řádu.....	46
VIII. ŽELEZNÝ KŘÍŽ 1813	49
2. ŽELEZNÝ KŘÍŽ II. TŘÍDY 1813.....	50
2. ŽELEZNÝ KŘÍŽ I. TŘÍDY 1813.....	52
3. CHLUMECKÝ KŘÍŽ.....	55

4. VELKOKŘÍŽ 1813	57
4.1. Držitelé Velkokříže 1813.....	58
5. HVĚZDA K VELKOKŘÍŽI ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1813	66
IX. ŽELEZNÝ KŘÍŽ 1890	68
1. ŽELEZNÝ KŘÍŽ II. TŘÍDY 1870.....	78
2. ŽELEZNÝ KŘÍŽ I. TŘÍDY 1870.....	80
3. SPONA DUBOVÉ RATOLESTI K 25. VÝROČÍ (Jubiläumsspange „25“)	82
4. VELKOKŘÍŽ 1870	82
4.1. Držitelé Velkokříže 1870.....	84
X. ŽELEZNÝ KŘÍŽ 1914	89
1. ŽELEZNÝ KŘÍŽ II. TŘÍDY 1914.....	91
2. SPONA 1914 K ŽELEZNÉMU KŘÍŽI 1870.....	93
3. ŽELEZNÝ KŘÍŽ I. TŘÍDY 1914.....	94
4. ŽELEZNÝ KŘÍŽ A HILDEGARDIN ŘÁD V JIHOZÁPADNÍ AFRICE	97
5. VELKOKŘÍŽ 1914	98
5. 1. Držitelé velkokříže 1914	99
6. HVĚZDA K VELKOKŘÍŽI ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1914	105
XI. ŽELEZNÝ KŘÍŽ 1939	107
1. ŽELEZNÝ KŘÍŽ II. TŘÍDY 1939.....	113
2. SPONA 1939 K ŽELEZNÉMU KŘÍŽI II. TŘÍDY 1914.....	118
3. ŽELEZNÝ KŘÍŽ I. TŘÍDY 1939.....	119
4. SPONA 1939 K ŽELEZNÉMU KŘÍŽI I. TŘÍDY 1914.....	122
5. RYTÍŘSKÝ KŘÍŽ ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1939	123
5. 1. „Dubové ratolesti“	127
5. 2. „Dubové ratolesti meče“	128
5. 3. „Dubové ratolesti meče a brilianty“	131
5. 4. „Zlaté dubové ratolesti s meči a brilianty“	133
6. VELKOKŘÍŽ ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1939	137
7. HVĚZDA K VELKOKŘÍŽI ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1939	140
OBRAZOVÉ MATERIÁLY:	142
PRAMENY A LITERATURA:.....	148
SEZNAM POUŽITÝCH FOTOGRAFÍ:.....	149

I. ÚVOD

„Faleristika je pomocná věda historická, pojednávající o odznacích, medailích, řádech, které byly uděleny za zásluhy mnoha druhů dle stanovených podmínek.“¹

Tento, vědní obor, nepatří k nejstarším ve své kategorii, nicméně pokud se na něj podíváme v jiném pohledu či kontextu, lze jej definovat slovy: umění a historie. Tato odvětví jsou spojena s dějinami lidstva od nepaměti. V každém řádu a vyznamenání lze tak spatřit odkaz z historie konkrétní země, panovníka či rodu, ztvárněný do konkrétní umělecké podoby. Každý prvek, který byl na jejich výrobu použit, vychází ze zkušeností, tradic a odkazů svých zadavatelů i tvůrců. V následujícím textu se pokusím přiblížit rozmanitost tohoto vědního oboru a jeho využití v předmětu výtvarné výchovy a umění. Nedílnou součástí mé práce je rovněž studie historie jednoho konkrétního řádu a jeho místa v dějinách.

Po pečlivém rozmyšlení jsem nakonec zvolil řád Železného kříže. Na toto téma byla nasána již celá řada publikací a článků. I přes to, že by se na první pohled mohlo jevit toto téma jako zcela probádané, není to tak docela pravda. V široké veřejnosti je tento symbol silně spjat s nacismem a druhou světovou válkou. Jeho skutečná historie sahá ale mnohem dál a podnět, který mu dal vzniknout, vzešel z poměrů počátku 19. století. Zpočátku jsem se osobně o řád Železného kříže zajímal pouze v souvislosti se studiem určité dějinné etapy. V celém rozsahu jsem jeho historii začal sledovat teprve postupem času. Zjistil jsem celou řadu různých mýtů a fikcí, které se na něj navázaly. Pátral jsem v pramenech, zda je možné je potvrdit či vyvrátit. Výsledkem je tato ucelená práce, jejímž cílem je seznámit širokou veřejnost s tím, proč vůbec tento řád vznikl, kdo a proč zvolil grafický motiv a vtiskl mu tak jeho konkrétní podobu. Jaké bylo postavení jeho držitelů a také jakým směrem se řád Železného kříže v průběhu dějin ubíral a jak se vyvíjel. Příběhy některých příjemců (Němců, Rakušanů, Angličanů, Francouzů a dále příslušníků koloniálních vojsk) obsažené v textu osvětlují skutečnost, že tento řád nebyl záležitostí výlučně pruskou, a už vůbec ne pouze německou.

V neposlední řadě je v této souvislosti třeba osvětlit důvody vzniku řádů a vyznamenání jako celku a určení jejich místa v dějinách lidstva.

---

¹ Lobkowicz, F.: *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Vydavatelství: Libri, 2001

1. Faleristika – význam a vývoj

Již v od dávných dob se lidé rádi zdobili viditelnými znaky moci, úspěchu, rovněž znaky svých zásluh či někým projevené vděčnosti. Důvodem již tehdy byla především touha po určité znakové unikátnosti a individualitě, která jejich majitele vyvyšovala nad ostatní nebo je od nich odlišila. Držitelé takovýchto ocenění se svým způsobem rovněž stali zástupci jakési kasty vyvolených. V dávných dobách se s takovými symboly setkáváme na každém kroku. Liší se od sebe většinou pouze dobou, případně stupněm vyspělosti kultury a rovněž řazením hodnot, které byly v konkrétní době uznávány. Tak jako se úspěšný lovec rád zdobil zvířecí trofejí, stejně tak se římský centurion pln pýchy ukazoval s věncem za statečnost prokázanou v bitvě, středověký rytíř odjížděl do boje s šátkem své milované dámy jakožto symbolem důvěry, jedinečnosti a její přízně. Prostý voják, jenž bojoval za tureckých válek, se dočkal ocenění v podobě pamětní mince s motivem svého panovníka. Rytíři templářského řádu si připínali na své pláště kříže jakožto symbol příslušnosti k této kastě. Většina světských panovníků se tak jako církve snažila zavázat si svou šlechtu, a tak si získat její trvalou přízeň, právě propůjčením titulů či různých řádů, jako výraz šlechtické jednoty – kasty, představované/prezentované společným symbolem, jakým byl mimo jiné např. Řád zlatého rouna. Jak čas plynul, měnily se i kritéria a důvody, vedoucí k udělení jednotlivých řádů či zavedených vyznamenání. V současnosti jsou řády a vyznamenání běžnou součástí života většiny vyspělých civilizací, které mají své kořeny v hierarchii starého kontinentu. Nauka o nich se odborně začala nazývat *faleristika*. Tento pojem do širšího povědomí dnešní doby zavedl v roce 1937 československý důstojník a sběratel řádů **Oldřich Pile**². Význam slova vychází ze starořeckého phalera (čti faléra), který označoval kovové ozdoby umístěné na přilbách bojovníků a na jejich koních. Tento význam byl následně převzat Římany ve tvaru phalarae (čti *falaré*) jako označení vojenských vyznamenání. Jednalo se především o kruhové medaile, zhotovené z bronzu, stříbra případně i ze zlata, které byly nošeny na hrudi vyznamenaných. Vyobrazený motiv nesl náboženskou tematiku. Tyto *faléry* nebyly jedinými vyznamenáními v dobách starověku. Jsou známy různé druhy věnců (ratolestí) nošených na hlavě. Latinské označení těchto dekorací zní *corona*, pl. *coronae* (čti *korona*, *koroné*). Tyto ozdoby bývaly vavřínové, dubové, výjimečně i ze zlata. Další užívané ocenění bylo v podobě náramků. Nazývalo se *armilla*, pl. *armillae* (čti *armilé*). Řetězy nošené kolem krku zvané „*torques*“ byly keltského původu. Podoba těchto ozdob se zachovala především díky jejich

---

² Lobkowicz, F.: *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Vydavatelství: Libri, 2001

vyobrazení na mramorových náhrobních deskách jejich držitelů. Známa a často reprodukována je stéla Marka Caelia, uchovaná v muzeu v Bonnu. Tato deska zobrazuje legáta Marka Caelia s věncem se třemi řetězy, jedním či dvěma náramky a pěti galérami na hrudi. Nápis na desce nese text: „*Padl v devátém roce po Kristu v proslulé bitvě v Teutoburském lese*³ pod velením Publa Quintilia Vara.“ V této bitvě utrpěli Římané jednu ze svých největších porážek. Dochované faléry, které se podařilo nalézt během archeologických vykopávek, jsou dnes uchovávány jako relikvie v celé řadě muzejních expozic.

II. VÝTVARNÝ ASPEKT

Faleristika jakožto nauka je tedy pomocná věda historická, pojednávající o vyznamenáních, medailích a řádech. Je ideálním zdrojem a předlohou pro teoretickou i praktickou část předmětu výtvarná výchova. V každém historickém období představovaly řády a vyznamenání mocenské i duchovní zájmy svých tvůrců a nositelů. Jejich graficko-estetická podoba byla jasným odrazem kultury, která se rozvíjela společně s civilizací. Dalším velice důležitým aspektem bylo místo, kde se tyto artefakty zrodily. Zde jde především o úrodnost kraje či mocenský vliv jednotlivých šlechtických rodů či duchovních řádů. Tak jak se celá společnost vyvíjela, měnilo se i její kulturní pojetí. Společně s ním přicházela a zároveň odcházela celá řada kulturních stylů, slohů a architektur. Ty nejvýznamnější velké slohy, které svoje tvarosloví vepsaly do předmětů, jako jsou právě řády a ornamenty vůbec, byly bez pochyb *gotika*, *renesance*, *baroko*, *rokoko*, *klasicismus* a především *secese*. Dějinné mezníky umění se neřídí podle kalendáře. Odeznění i prosazení nových výtvarných forem i prvků probíhá nespécifikováno časovou osu, trvá určitou dobu, případně svým významem nezapadá do století, ve kterém se zrodily. Např. podle rozšířeného názoru začíná modernismus klasicismem, podle převažujícího názoru až impresionismem, resp. post-impresionismem a symbolismem. V umění se vždy mezi sebou střídají dynamické a statické styly. Například po dynamickém baroku následoval statický klasicismus. Ve vnitřním členění slohu je začátek a vrchol statický, zatímco konec bývá dynamický. Střídání těchto protikladů je patrné i u řádů. Prvky, které slohy jednotlivým řádům vtiskly, jsou pro ně typické.

---

³ **Bitva v Teutoburském lese** (9. n. l.) byla střetnutím mezi římskými vojsky vedenými Publiem Quintiliem Varem a germánskými kmeny vedenými náčelníkem Cherusků Arminiem. Bitva představuje jednu z největších a nejdrtivějších římských porážek v historii.

Výtvarná výchova učí žáky vnímat uměleckou tvorbu v širším spektru. Jednou z podmínek úspěchu je dozajista tvůrčí pojetí a jeho aplikace. Řád jakožto pojem není jen symbolika, ale především význam a odraz společnosti, společnosti minulé, současné, ale rovněž budoucí. Řád v lidských dějinách znamenal prvek odkazující na původ a příslušnost. Dnes je tomu tak rovněž. Symboly a řády státní moci⁴ představují určitou společnost, její historii, kulturu, tradice. V případě České republiky si všichni představíme státní vlajku, státní znak, kterému dominuje dvouocasý lev, a jako národní strom lípu. Všechny tyto symboly představují společenský řád, který je určitému procentu populace společný. Vyznamenání a řády České republiky jsou rovněž odrazem uměleckého ztvárnění, které je charakteristické právě pro naši kulturu i tradice. Motivy, kterých užívají, jsou umělecky zpracovány s ohledem historickým, ale i novátorským. Výtvarná výchova všechny tyto požadované aspekty slučuje a aplikuje. Obor má pro využití ornamentu jakožto návrhu i jeho aplikace v kompozici téměř neomezené možnosti. Může volit nejrůznější materiály, techniky i styly. Posuzuje výtvarný i pedagogický aspekt. Účelem výtvarné výchovy je žáky naučit kreativnímu myšlení za pomoci celé řady výtvarných technik. Řády a vyznamenání jsou výbornými prvky, které lze k tomuto účelu plně využít. Kompozice barev, tvarů a velikosti není předem určena ani nikterak limitována.

Zlatou érou vzniku záslužných řádů a vyznamenání byl přelom 18. a 19. století. Nicméně vzhled většiny řádů pozdější doby (19. a 20. stol.) byl do značné míry ovlivněn pouze několika styly, nejvíce neoklasicismem a následně secesí.

1. Klasicismus

Umělecký sloh, který vznikl ve Francii v 17. století za vlády „krále Slunce“ Ludvíka XIV. Velmi záhy se rozšířil do celé Evropy. První fáze klasicismu je také často nazývána barokní klasicismus, dochází při něm k postupnému míšení slohových prvků ustupujícího baroka s prvky klasicistními. Historicky se toto období řadí ještě spíše do baroka. Na rozdíl od zbytku Evropy, kde je baroko následováno rokokem (*pozdní baroko*), Francie přechází z baroka ke klasicismu. V prostředí střední Evropy je proto chápání rokoka jako samostatného slohu spíše diskutabilní. Opětovný nástup klasicismu přinesla až francouzská revoluce⁵. Toto období, které je v naší odborné literatuře obecně nazváno klasicismus, bývá v anglické a francouzské literatuře velmi často označováno jako neoklasicismus. V umění doznívá vliv klasicismu

---

⁴ Údaj je obsažen v Ústavě České republiky, jež byla přijata jako ústavní zákon Českou národní radou 16. prosince 1992 a publikována v české Sbírce zákonů pod č. 1/1993 Sb.

⁵ **Velká francouzská revoluce** je důležitým mezníkem v dějinách Francie. Probíhala v letech 1789 až 1799, tedy od svolání generálních stavů králem Ludvíkem XVI. až do uchopení moci Napoleonem Bonapartem.

během první poloviny 19. století. V lidovém prostředí ještě mnohem později. Ve Francii v době Napoleona Bonaparte byl sloh nazýván empír⁶. Klasicismus prožíval největší rozkvět především v době evropských absolutistických monarchií, jako byly Francie, Prusko, Rakousko a carské Rusko.

V umění je zdůrazněna racionalita člověka. Na rozdíl od renesance však není kladena na první místo potřeba jedince, ale spíše se zdůrazňuje podrobení jedince společnosti. Klasicismus se odvracel od zdobného baroka a rokoka. Jeho hlavní snahou byla především tvarová střídmost, až jednoduchost, účelnost, využívané prvky antické i renesanční architektury dávají jinak strohé architektuře noblesní vzhled a jemnost.

Klasicismus svazuje uměleckou tvorbu řadou velmi přísných a striktních pravidel. Stavby byly zdobeny jednoduše, štíty budov, průčelí vchodů byla často ve tvaru trojúhelníku (*ve stylu antického pantheonu*). Klasicistní budovy měly rovné a čisté linie. U celé řady projektů byly velmi často využívány antické sloupy. Nejvíce budov vzniklo v 1. polovině 19. století. Klasicistní budovy byly především státní instituce: ministerstva, banky, nemocnice, divadla a památníky. Církevní stavby v tomto slohu vznikaly jen velmi sporadicky. Typickým příkladem klasicismu jsou francouzské parky a zahrady. Charakteristické jsou svými symetrickými, důmyslnými systémy cestiček, altánů, alejí, fontán, keřů a stromů, upravených do různých geometrických tvarů. Vše se v nich vyznačovalo přísným řádem a pevnými pravidly. Příkladem klasicistní architektury je městské jádro Petrohradu, „Neue Wache“⁷ v Berlíně, Salmovský palác v Praze.

Vyznamenání navržená v klasicistním stylu se vyznačovala kombinací jednoduchých tvarů, doplněných okrasnými, většinou tvarově nesložitými prvky. Typickým příkladem klasicistního vyznamenání je *Železný kříž*, navržený klasicistním urbanistou K. F. Schinkelem.

2. Secese

Dalším stylem, který ve své době ovlivnil vzhled řádů, byla **secese** (francouzsky nazývána *art nouveau*, anglicky *moodern style*, německy *Jugendstil*). Jde o umělecký styl z přelomu 19. a 20. století (období označovaného jako *fin de siècle*). Podle celé řady názorů je secese posledním z univerzálních mezinárodních výtvarných slohů, kterému se podařilo vtisknout

---

⁶ **Empír** (ampír, z fr. *l'empire* = impérium, zvaný také **císařský sloh**) je druhá fáze klasicismu (respektive neoklasicismu) z počátku 19. století z období vlády Napoleona Bonaparte. Uplatnil se především v architektuře a designu nábytku.

⁷ **Die Neue Wache** (Nová stráž) – památník padlých vojáků, stojící na třídě Unter den Linden v Berlíně, postavený na žádost pruského krále Fridricha Wilhema III. v roce 1816 podle návrhu Karla Friedricha Schinkela.

svůj umělecký řád všem projevům a věcem tehdejšího moderního života. Secese tvořila módní i životní styl konce 19. a začátku 20. století. Těžiště secese neleží ve „*vysokém*“ umění, v podobě malby či sochařství, ale v dekoraci a především v užitém umění (bytové zařízení, vitráže). Vznikala v době, kdy průmyslový *brak* začal pronikat do všech odvětví běžného života. Lze říci, že byla reakcí na průmyslovou civilizaci a určitým návratem k tradiční řemeslné výrobě, považované za lék proti všední ošklivosti.

Za hlavní znaky secesního slohu se považuje ornamentálnost, plošnost a záliba v neobyčejných barvách a estetickém využití rozličných materiálů. Vláštný secesní ornament vyjadřuje zvláštní styl secesního cítění, jež se vyhýbá citovým výkyvům i silnému vypětí vůle a směřuje k harmonii. Secesní linie je plynulá vlnící se křivka, jež vyvolává v divákovi dojem nenásilného pohybu po ploše. Její jednotvárnost je vyrovnávána barevností. Secese užívá neobvyklé barevné odstíny a váže je podle principu harmonie a kontrastu. Ústředním znakem je stylizace. Byla zde snaha překonat tematiku běžných historických slohů a obrátit se přímo k přírodním tvarům (listy, květy, lidské a zvířecí tělo). Nesmazatelně se zapsala i do tváře mnoha velkých evropských měst, např. Prahy, Paříže a Berlína. V secesní době vznikl nespočet děl vysoké umělecké hodnoty, kterou nesou i předměty běžné denní potřeby.

Klasickým příkladem užití secesních prvků při tvorbě řádů a vyznamenání je Řád Františka Josefa (*Kaiserlich-Österreichische Franz-Joseph-Orden*)⁸ a pochopitelně celá řada dalších.

2.1. Ornament

Slovo ornament pochází z latinského výrazu *ornamentum*, což je označení pro ozdobu či okrasu. V umění se jedná o zdobný detail, který slouží ke zkrášlení nebo členění stavby, předmětů i věcí všeho druhu. Ornament byl užíván u celé řady evropských i východních uměleckých stylů jako nosný i podpůrný prvek. Nicméně teprve v období secese v Evropě nastal jeho skutečný vrchol na starém kontinentu. V polovině 19. století začalo secesní tvarosloví vytlačovat klasicistní, které bylo jeho přesným protikladem z hlediska inspiračních zdrojů i zdobnosti. Svého zenitu dosáhla secese na přelomu 19. a 20. století. Její labutí píseň lze velmi snadno přirovnat k ztroskotání Titaniku. Právě tento zaoceánský parník byl typickou výkladní skříní své doby. Vysoké umění ornamentu se zde skloubilo s moderními technologiemi z přelomu století. Jeho zdobně provedené interiéry a vybavení běžné potřeby byly na velmi vysoké úrovni propracovanosti. Lesk a přepych představovaný secesním uměním zde působil přímo okázale. Přesto však osud nebyl této lodi stejně jako ornamentu

---

⁸ **Řád Františka Josefa** byl rakouským všeobecným záslužným řádem, který založil císař František Josef I. roku 1849. Zanikl rozpadem rakousko-uherského mocnářství roku 1918. (Lobkowicz, F.: *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Vydavatelství: Libri, 2001)

v čase blízké budoucnosti přílišně nakloněn. V době, kdy Titanic klesl na dno Atlantiku, počala odbíjet poslední hodina i secesnímu ornamentu jakožto dominantnímu prvku tohoto umění.

Ještě před postupným úpadkem secese docházelo k určitým snahám o spojení ornamentu s moderním uměním, kde by zůstal jako jeho nedílná součást. Přesto čas zániku ornamentu přišel krátce po první světové válce. V těchto složitých poválečných časech se hledala nová cesta k účelnosti a tedy především k funkčnosti moderního umění, designu a architektury. Pomalu se začíná prosazovat funkcionalismus. Celá řada umělců hájila moderní prvky funkcionalistické architektury, ve které pro ornament již nebylo místo. Přesto lze říci, že veřejné mínění ve věci secesního ornamentu nebylo zdaleka jednotné. Početná skupina umělců setrvala v konzervativizmu a podporovala ornament jako nedílný prvek umění, zatímco druhá jej tvrdě odsuzovala jakožto přežitek zašlé éry. Jedním z radikálních odpůrců ornamentu v oboru architektury byl i Adolf Loos⁹. Jeho tehdy velmi radikální postoje uveřejněné v článku pod názvem „*Ornament a zločin*“, který v roce 1925 vyšel ve francouzském časopise *L Esprit Nouveau*, vyvolaly celou řadu reakcí různých názorů a postojů. Autor článku definuje ornament jako prázdný přežitý symbol estétství, estetický úpadek zkomercionalizovaného užitného umění, pro které již není v moderní době místa. Loos volá po hygieně moderního životního stylu. Autor je přímým zastáncem užitné formy umění nad zdobnými prvky. Tento názor dokládá několik jeho výroků: „*Co právě tvoří velikost naší doby, je její neschopnost vytvářet novou ornamentiku. Přemohli jsme ornament. Město 20. století bude oslňující a nahé jako Sion...*“¹⁰ Loos zde užívá jako synonyma slova ekonomie a estetika. Podle jeho názoru užitné předměty prosté ornamentu budou levnější a širě dostupné, a tak moderní člověk naplní své potřeby snáze a ještě při nich ušetří. Dále upozorňuje na to, jak neefektivní je práce ornamentalisty, který na svou činnost potřebuje více času než dělník v průmyslové produkci. Z těchto důvodů je ornamentalistika neefektivní a ekonomicky zbytečně nákladná. Svým způsobem je toto tvrzení pravdivé a pro svou dobu typické, nicméně kdo případně co určuje estetické normy v umění a architektuře? Ekonomický aspekt byl na počátku 20. století jen jedním rozhodujícím prvkem na pomyslných miskách vah. Dalším z nich byla vlastní přesycenost kulturního prostředí ornamentikou a zdobností a touha po změně, která je lidstvu vlastní a cyklicky jej provází. A tak jako po dynamických uměleckých proudech následují statické, dostali jsme se od

---

⁹ **Adolf Loos** (10. prosince 1870 – 23. srpna 1933) architekt, klasik moderní architektury, čelní představitel architektonického purismu. Patří k významným rodákům z Moravy a Slezska, kteří ovlivnili evropskou architekturu. ŠLAPETA, Vl. *Adolf Loos a česká architektura*)

¹⁰ **Citace z textu:** David, J.: *Výtvarná výchova jako smyslový fenomén*, str. 33

secesního ornamentu k funkcionalismu. Nicméně názorové proudy 20. let 20. století nebyly zcela jednotné v postupech a proudech budoucí kulturní evoluce. Adolf Loos v nich zapůsobil jako roznětka. Vlastní kampaň proti ornamentu ve výtvarně-pedagogickém tisku v Čechách započala v roce 1924 v časopise *Náš směr*.¹¹ Loosovy články/názory podporoval redaktor F. V. Mokrý, který ocitoval pochvalné ódy na novátorský přístup, který bude zdrojem inspirace a obranným valem proti nevkusu moderního umění. Učitelská veřejnost se rozdělila na zastánce i odpůrce ornamentu. V dalších číslech časopisu tak následovala celá řada textů, které představovaly různé názorové proudy. Jedním ze zastánců ornamentu se stal avantgardní publicista a prozaik Richard Weiner.¹² V jeho článku „Adolf Loos chůvou“, publikovaném v roce 1926, za využití obdobného satirického stylu označil Loos za demagoga, který svým posluchačům nenabízí alternativy, ale pouze vnucuje své přesvědčení o náhradě umění materialismem, tedy jednoduchým „strojovým“ stylem. Citace z jeho článku: „...*dobrodiní falešných myslitelů, Loos je jedním z architektů, kteří vytlačují advokáty z jejich dávných pozic odborníků na všechno.*“¹³ Weiner vytýká Loosovi především jeho materialismus. Naráží na zaujatost vnímání pouze materiálních potřeb moderního člověka. Vliv kampaně proti ornamentu se projevil v československé expozici VI. mezinárodního kongresu pro kreslení a užité umění v roce 1928. Tuto expozici kritizoval také historik V. V. Štěch.¹⁴ Podle jeho názoru vystavené práce svou povahou připomínaly spíše technické výkresy než uměleckou tvorbu. Je otázkou, do jaké míry je takováto forma tvorby považovatelná za umění a jaký je jeho vlastní obsah a hloubka myšlenky autora a co se pokouší publiku touto prací sdělit. V názorech na postavení a roli ornamentu v umělecké tvorbě se V. V. Štěch shoduje s Josefem Čapkem. Oba připouští užití ornamentu v moderním designu a architektuře za předpokladu, že jejich užití není kontraproduktivní a působí v souladu s moderními trendy. Doslova J. Čapek uvádí působení ornamentu jako integrující složky výrobního procesu.¹⁵ Jeho role je tedy podpůrná. Spor o ornament se v dnešní době může zdát jako dobová kuriózní záležitost teorie výtvarného umění. Ve své době měla tato kampaň širší odůvodnění. Důvodem, pro který byl některými ornament vyčleňován z moderního umění, je jeho neschopnost adaptace v době průmyslového rozmachu. Moderní architektura a design se od secesních prvků odpoutaly především z důvodů nových požadavků bytového i

¹¹ David J – *Výtvarná výchova jako smyslový fenomén* str. 34

¹² **Richard Weiner** (6. listopadu 1884 – 3. ledna 1937) – český básník, prozaik a publicista, v jehož tvorbě jsou nejvýraznějšími prvky rysy expresionismu. (Chalupecký, J.: *Richard Weiner, Praha 1947*)

¹³: Jirí David – *Výtvarná výchova jako smyslový fenomén* str. 34

¹⁴ **Prof. PhDr. Václav Vilém Štěch** (31. března 1885 – 24. června 1974) – český historik umění a profesor Akademie výtvarných umění v Praze. Zabýval se uměním pravěku a též všemi obdobími dějin českého umění. Dalšími oblastmi jeho zájmu byla teorie umění, díla Michelangela, Rembrandta, M. B. Brauna a řady dalších.

¹⁵ David, J.: *Výtvarná výchova jako smyslový fenomén*, str. 35 !

architektonického trendu. V případě výtvarného umění je vypuštění ornamentu zcela odlišné od architektury. Jedním z faktorů, které nebyly zcela pochopeny, je princip vnímání tvaru a prostoru v konstruktivistickém pojetí. Tedy jinak řečeno během boje o podstatu bytí a nebytí ornamentu nedošlo výkladu, pohledu a psychologie vnímání nového alternativního konstruktivistického umění jakož to nástupce secese.

V dnešní době prožívá secesní ornament určitou renesanci. V různých formách se objevuje v celé řadě odvětví výtvarného umění, designu či architektuře. Samotná role ornamentu v umění je dle mého vlastního názoru nezastupitelná. Je pouze otázkou, do jaké míry je jeho užití vkusné a účelné.

3. Heraldika

Nosným pilířem faleristiky je především heraldika. Termín heraldika pochází z latinského slova *heraldus*. Je to pomocná věda historická, která se zabývá studiem souhrnu pravidel a zvyklostí, podle nichž se znaky tvoří, popisují, určují a kreslí. Heraldika byla uplatňována zejména ve středověku. Právo vést erb čili držet znak a dědit jej měly právnické i fyzické osoby. Pomocnou vědou historickou se stala v polovině 19. století. Zahrnuje v sobě i studium vzniku znaků, jejich vývoje a užívání. Heraldika nezkoumá jen šlechtické erby, ale i znaky států, měst, korporací, z nichž mnohé jsou používány a udělují se dodnes i ve státech a společnostech, které neakceptují „přežitky“ feudalismu. Je provázána zejména s *vexilologií* (naukou o vlajkách), *sfragistikou* (naukou o pečetích), *kampanologií* (naukou o zvonech) a *genealogií* (naukou o rodokmenech a rodech).

4. Vexilologie

Je pomocná věda historická, zabývající se historií a symbolikou vlajek, praporů a standart a pravidly navrhování nových státních vlajek. Termín začal být užíván koncem 50. let 20. století. Odlišnost vlajek, praporů a erbů si však mnozí badatelé uvědomovali již ve 20. a 30. letech 20. století. V této době o nich vzniká celá řada podnětných publikací. Mnohé obsažené údaje u celé řady těchto prvotních tisků byly během mnohaletého výzkumu upřesňovány, případně vyvráceny. Řada z nich je však stále platná.

5. Kříž jako heraldický prvek

Z historického i obecného hlediska se již počáteční kmenová symbolika řádů opírá o známé heraldické figury. Nejčastěji bývá symbol řádu spojen s motivem kříže, jakožto symbolem křesťanství. Jeho tvar se během času i místa jeho užívání měnil. Například rytíři i ostatní

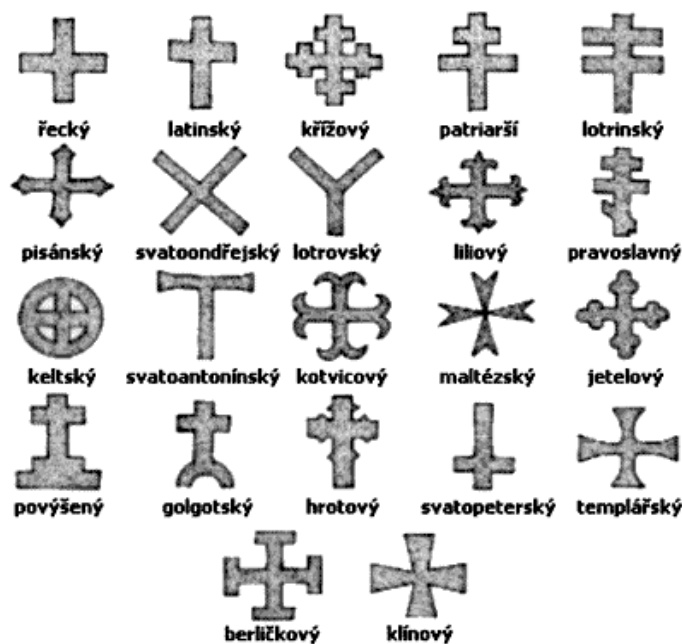
příslušníci evropských křesťanských armád během křížových výprav do Svaté země koncem 11. století nesli na svých pláštích symbol Kristova kříže v červené barvě. Jedná se o tzv. **latinský kříž**. Tento znak byl vnímán jako symbol jeruzalémských vojsk, která ve Svaté zemi plnila papežovu vůli. Všichni jeho nositelé na něj byli právem hrdi. Kříž se postupem času stal motivem nově vznikajících duchovních rytířských řádů. Podle druhu rytířského řádu i místa, kde se nacházel, byly jako symbol užity různé varianty i barvy tohoto artefaktu. Dalším typem kříže je tzv. **řecký kříž**, jehož ramena jsou rovná a stejně dlouhá. V současné době jej např. užívá jako státní symbol Švýcarsko. Tento kříž byl rovněž užíván letectvem německé císařské armády na konci světové války. Následně jej v upravené podobě použil Hitler jako symbol „**Balkenkreuz**“¹⁶ na vojenské technice nacistické branné moci. Symbolem ruského řádu sv. Ondřeje byl tzv. **svatoondřejský kříž**. Jedná se o kříž ve tvaru písmene X. Podle legendy byl totiž sv. Ondřej ukřižován na kříži tohoto tvaru. Kříž, který má ramena rozšiřující se od středu kokraji, se nazývá **tlampatý kříž**. Tento model kříže byl v různých velikostech i délkách spodního ramene užíván celou řadou duchovních řádů jako např. řádem německých rytířů. Tento tvar kříže je k vidění u rakouského vojenského záslužného kříže i ruského Řádu sv. Jiří a celé řady dalších. Má-li tlampatý kříž vypouklá ramena, jedná se o tzv. **leopoldský kříž** (pojmenován podle rakouského Leopoldova řádu). **Rupertský kříž** má vypouklé konce ramen, byl pojmenován podle zaniklého Řádu sv. Ruperta, založeného roku 1701 salzburškým arcibiskupem. Velmi známým a často užívaným znakem je rovněž tzv. **maltézský kříž**, symbol užívaný řádem maltézských rytířů. Kříž je charakteristický tvarem ramen, která se rozšiřují od středu ke kraji. Každé rameno je ve tvaru trojúhelníku. Vnější okraje kříže jsou rozděleny do osmi hrotů. Tento kříž byl užíván řady bývalých německých států, jako např. řádem johanitů, toskánským řádem sv. Štěpána a řádem sv. Lazara Jeruzalémského. **Tereziánský kříž** má konce ramen prohnuty vlnovkou a je typickým znakem dvou rakouských řádů, kterými jsou Vojenský řád Marie Terezie a Královský uherský řád sv. Štěpána. **Latinský kříž** má konce ramen prohnuty dovnitř. Je užit jako motiv Řádu Panny Marie Jeruzalémské (řádu německých rytířů) a rovněž Řádu Danneborg¹⁷. Duchovní rytířský řád Božího hrobu užil jako svůj symbol tzv. **berlíčkový kříž**. Pro tento kříž jsou charakteristické konce ramen protažené do podoby břevna. Doplňme-li berlíčkový kříž o

---

¹⁶ **Balkenkreuz** – znak Wehrmachtu tvořil rovnoramenný řecký kříž, vycházející ze znaku *Luftstreitkräfte* (německého císařského letectva z let 1910–1920). **Balkenkreuz** od roku 1918 nahradil do té doby užívaný tlampatý kříž „**Tatzenkreuz**“.(*Bruce Culver - Panzer Collors II Squadron Signal publications, Clark Alan - Ace High, The War in the Air over the Western Front 1914-18. Putnam & Company 1973*)

¹⁷ **Řád Dannebrog** (*Dannebrogordenen*) – vysoké dánské státní vyznamenání. Jde o jeden z nejstarších řádů. Podle tradice prý existoval už roku 1219. Ve skutečnosti jej založil v roce 1671 král Kristián.(Lobkowicz, F.: *Encyklopedie řádů a vyznamenání*)

malé řecké kříže, umístěné mezi jeho ramena, vznikne tzv. **jeruzalémský kříž**. Pro **liliový kříž** (pisánský) jsou charakteristická zakončení ramen ve tvaru lilie. Tento model byl užíván parmským a sicilským řádem sv. Konstantina a sv. Jiří, rovněž řádem sv. Michala a také bulharskými řády. **Kotvicový kříž** má konce ramen rozpolcené do stran a mírně vyduté. Jako symbol jej užíval rytířský řád San Marina a také Domáci řád knížectví Waldeck. U **rumunského** či **křížkového kříže** jsou všechna ramena na koncích přetrnuta břevny do tvaru malých křížků. Tento vzor je obvyklý u rumunských řádů a vyznamenání. **Dvojamenný kříž** (patriarchální či dvojkříž) má dvě příčná ramena, z nichž horní je kratší než spodní. Tento typ kříže je užíván jako státní symbol Slovenska a Uherska. **Hákový kříž** je jednou z ikon novodobé historie. Symbol, který byl užit nacisty, má však v historickém ohledu mnohem hlubší kořeny. Tento germánský (indoevropský) symbol se běžně užívá v hinduistické kultuře jako symbol plodnosti. Tomuto tématu se budeme věnovat detailněji v samostatné kapitole. V Evropě byl hákový kříž užíván jako motiv finských a lotyšských řádů. I přes to, že kříž je nejtypičtějším znakem řádů, bývá k tomuto účelu užitá celá řada dalších heraldických symbolů, jako například hvězdy, případně tvaru mince s ražbou, případně kříž doplněný různými vzory.

Obr. č. 2 Druhy křížů

6. Svastika (hákový kříž)

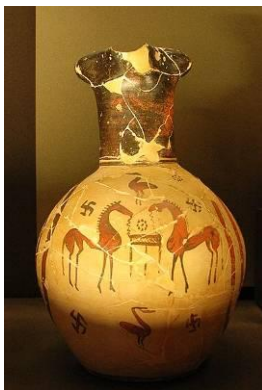
Vzhledem k tématu mé práce, které dotýká tohoto heraldického symbolu, jsem se rozhodl jej uvést a rozpracovat v samostatné kapitole. Důvodem je prolomit tabu kolem něj a snad možná přiblížit čtenářům jeho skutečnou podstatu a význam, který nebyl vždy tak zlověstný.

Svastika patří znakům užívaným již v raných dobách lidské kultury. V dějinách se objevoval v mnoha podobách. Po celém světě je znám jako náboženský symbol či jako symbol různých organizací nebo politických směrů. V mnoha případech byl užíván také jako čistě dekorativní prvek. Svastika je kříž s ohnutými rameny do pravého úhlu. Ramena kříže jsou natočena, buď po směru hodinových ručiček (pravotočivá svastika) nebo proti směru hodinových ručiček (levotočivá svastika 卐). Svastika se na různých místech nazývala různě, např. v indickém sanskrtu *svástika*), v anglické terminologii **fylfot** („čtyřnoh“).

Přesná doba a místo jejího vzniku nejsou známy, ale je velice pravděpodobné, že byl tento symbol objeven na mnoha místech světa nezávisle na sobě. V každém kulturním prostředí představoval něco jiného. Předpokládá se, že jeho tvar byl pravděpodobně odvozen od tzv. slunečního kříže (kříž v kruhu) – symbolu, který je poměrně rozšířený. Jako patrně dekorativní prvek se svastika objevuje již v době neolitu. Nejstarší nálezy jsou na keramických střepech z dnešního Íránu a z Balkánu přibližně z 5. tisíciletí př. n. l.

Obr. č. 3 – *Kantharos*, řecký pohár s geometrickými vzory období (780 př.nl)

Obr. č. 4 – Keramika z pozdějšího období Řecko (725 př.nl)

Obr. č. 5 – Starověké římské mozaiky

Z rané doby bronzové jsou známy nálezy svastiky v lokalitě Sintašta na jižním Uralu v Rusku. Později se svastika objevuje také u Chetitů, starověkých Řeků (zde je známa jako tetragammadion – složena ze čtyř písmen *gama*). Vyskytovala se rovněž u mnoha semitských národů i celé řady dalších.

6.1. Svastika jako náboženský symbol

Svastiku jako náboženský symbol používalo a dodnes používá mnoho kultur po celém světě, téměř všechna filosoficko-náboženská učení indického původu – buddhismus, hinduismus i džinismus. Ve všech těchto náboženstvích má hákový kříž mnohoznačný význam. Obecně je však chápán jako symbol štěstí. Svastika je také známa v zoroastrismu, kde představovala mimo jiné obíhající slunce, Mithrovo kolo, oheň.

Jako náboženský symbol byla a stále je užívána některými kmeny amerických indiánů. Například severoamerický kmen Navahů¹⁸ používal svastiku jako posvátný symbol při některých rituálech. Také mnoho evropských národů (především pohanů) používalo hákový kříž ještě před přijetím křesťanství rovněž jako náboženský symbol. Jeho užití je doloženo u Slovanů z Kyjevské Rusi a Velké Moravy. Zde bývá zakreslen na dnech keramických nádob. Za dob Přemyslovců jej můžeme spatřit na rouše sv. Ludmily. U Polabských Slovanů v polské části Tater se svastika používala jako lidový ornament až do 20. století. Germánskými národy byla užívána rovněž. Zde je známa jako *fylfot*, vikingský symbol – „Thórovo kladivo“¹⁹. Její výskyt je doložen i u anglosaských národů.

Hinduismus

V hinduismu je svastika považována za výjimečný svatý a pozitivní symbol. Z těchto důvodů je stále používána při všech možných příležitostech. Lze ji vidět na zdech hinduistických chrámů, na oltářích, oblečení a špercích. Svastik (bengálsky svastika) je také běžné bengálské jméno. Symbolický význam svastiky je v hinduismu mnohoznačný. Obě formy svastiky zde značí jednotlivé formy boha **Brahmy**²⁰ (pravotočivá – vyvíjení vesmíru, levotočivá – zanikání vesmíru). Mimo to se svastika používá jako sluneční symbol boha **Súrji** či jako symbol

¹⁸ **Navahové** (anglicky a španělsky *Navajo*, vlastním jménem *Diné*) je indiánský kmen žijící v jihozápadní části USA, se zhruba třemi sty tisíci příslušníky je nejpočetnější etnickou skupinou mezi původními obyvateli Spojených států. Většina (asi 170 000) jich žije ve vlastní rezervaci nazvané Navajo.

¹⁹ **Mjöllni** (*Mjöllnir*, *Mjöllni*) mytologický předmět – válečné kladivo severského boha Thóra vyrobené skřítkem Brokkem a jeho bratrem Sindrim jako třetí dar bohům při sázce s bohem Lokim.

²⁰ **Brahmá** – hinduistický déva, kterému v konceptu Trimúrti (ústřední božské trojice, kam patří Šiva a Višnu) náleží úloha stvořitele vesmíru.

stability (čtyři světové strany). Svastika je navíc jeden ze sto osmi symbolů boha **Vyšnu**²¹ a značí životodárné sluneční paprsky.

Obr. č. 7 – Svastika na budově v Soulu, Jižní Korea

Obr. č. 8 – Mozaiková podlaha v městských lázních v Herkuláneu, Itálie(79 n.l.)

Křesťanství a judaismus

V křesťanství se svastika užívala v raném období, a to jen velmi okrajově. V době pronásledování křesťanů v Římské říši byla někdy užívána jako zástupný symbol za zapovězený latinský či řecký kříž. Později (opět okrajově) byla užita jako symbol vítězství Krista nad smrtí. Takto je znázorněna v některých románských a gotických kostelech. Je možno se s ní setkat v některých starověkých a středověkých židovských synagogách. Zde však měla čistě dekorativní charakter. Svastiky byly také užity na slavnostním rouchu pravoslavných církevních hodnostářů.

6.2. Svastika v Evropě a v USA na počátku 20. století

Archeologické nálezy svastiky u mnoha starověkých indoevropských národů (Řekové, mj. i v Tróji, Chetitě, Germáni, Peršané) vedly k teorii, že svastika byla původně obecně indoevropský symbol. Tato teorie navržená Johanem Schliemannem²² se na přelomu 19. a 20. století stala značně rozšířenou a populární.

V této době se svastika těšila v Evropě a v USA velké oblibě. Byla vnímána jako symbol štěstí. Užívala se jako znak mnoha civilních organizací i vojenských útvarů či jednotek. Např. modrou svastiku používalo v letech 1918-1945 jako výsostný znak finské válečné letectvo. Už

²¹ **Višnu** (*Devanágari*) je v konceptu Trimúrti jeden ze tří hlavních hinduistických bohů. Má mnoho přívrženců (*vaišnavové* či *višnuisté*), kteří ho považují za nejvyššího a jediného skutečného Boha. Jako většina hinduistických bohů má i Višnu mnoho dalších jmen.

²² **Johann Ludwig Heinrich Julius Schliemann** (6. ledna 1822 Neubukow – 26. prosince 1890 Neapol) německý podnikatel, obchodník a archeolog. Pátral v severozápadní Malé Asii. Podle popisů krajiny v Homérově eposu *Ilias* (Iliada) našel legendární město Trója a později i Mykény.

během první světové války se sporadicky používala na letadlech a tancích válčících stran jako osobní symbol pro štěstí či talisman, obdobně jako se užíval čtyřlístek, karetní eso nebo jakýkoli jiný motiv. V roce 1917 ji rovněž krátce užívali Rusové jako doplněk státního znaku (dvouhlavá orlice překrytá pravotočivou svastikou v rotaci). V témže roce ruská prozatímní vláda natiskla bankovky, na kterých byl vyobrazen tento státní znak. Bankovky se však nedostaly nikdy do oběhu.

Obr. č. 9 - Znak finské armády do roku 1944, rovněž logo islandské lodní linky Eimskip

Obr. č. 10 – Lotta Svärd ženské vojenské organizace Finska, 1921–1944

Obr. č. 11 – Hakaristi znak finského válečného letectva v letech 1918-1945

Obr. č. 12 – Lotyšský výsostný znak z let 1926–1940

Obr. č. 13 – Původní znak 45. pěší divize americké armády

Po určitou dobu měla naději stát se symbolem neutrality. Finům *hakaristi* dokonce symbolizovala boj za svobodu, když byla jejich vlast v roce 1939 napadena Sovětským svazem. Rovněž lotyšské letectvo používalo v letech 1926-1940 červenou svastiku jako výsostný znak na svých letadlech. I některé americké vojenské jednotky užívaly jako svůj individuální emblém svastiku (např. 45. pěší divize používala do 30. let žlutou svastiku na červeném pozadí – zde se jedná o původní domorodý indiánský symbol). Svastika byla značně oblíbená i v Polsku. Mnoho jednotek polské armády ji během 20. let používalo jako součást svého znaku. Ve stejném období za oceánem byla svastika v kruhu symbolem ženského kanadského hokejového týmu nebo nosným prvkem reklamy.

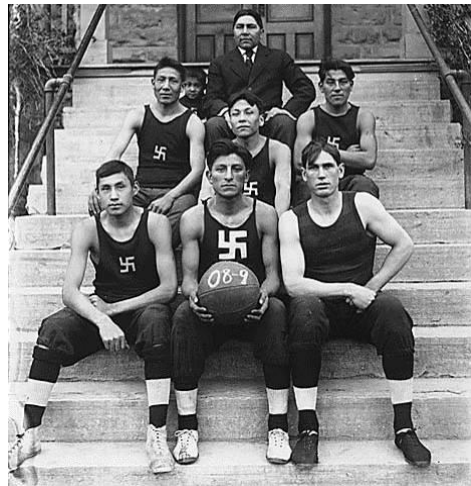

Obr. č. 14 – 250rublová ruská bankovka z roku 1917

Obr. č. 15 – Ženský hokejový tým Edmontonu 1916

Obr. č. 16 – Basketbalový tým rodilých Američanů

Obr. č. 17 – Oslavy svátku Halloweenu, USA 1918

Obr. č. 18 – Reklama na Coca-Colu ve 20. letech 20. stol., USA

Obr. č. 19 – Vogodská výšivka, Rusko

6.3. Svastika jako symbol nacismu

V západní kultuře je dnes známá především jako symbol nacismu. Pravotočivá svastika byla oficiálně přijata jako symbol NSDAP²³ v roce 1920, neoficiálně se však používala již dříve. Např. ve stejném roce se objevila na helmách vojáků Freikorpsu²⁴ během tzv. Kappova

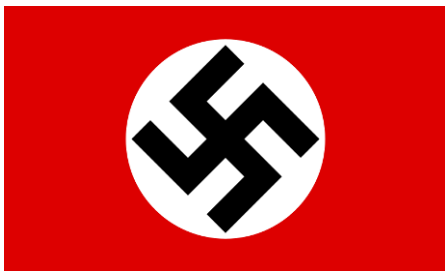
²³ NSDAP (**N**ationalsozialistische **D**eutsche **A**rbeiterpartei) byla německá krajně pravicová politická strana vznikla 24. února 1920 přejmenováním Německé dělnické strany (*DAP, Deutsche Arbeiterpartei*), kterou založili Anton Drexler a Karl Harrer 5. ledna 1919 v Mnichově. Její členové se nazývali nacisté (**n**acionální **s**ocialisté). K hlavním znakům nacismu patřil krajní šovinismus, revanšismus, rasismus, antisemitismus a pangermanismus. Strana používala sociální a nacionální demagogii. Vyvíjela teror proti svým skutečným či domnělým oponentům. V čele NSDAP stál po většinu její existence Adolf Hitler, který zavedl v Německu nacistickou diktaturu(1933–1945). Systém vydržel do porážky Německa v druhé světové válce. Následně byla Norimberským tribunálem označena za zločineckou organizaci a postavena mimo zákon. (Bedürftig, F.: *Třetí Říše a druhá světová válka. Lexikon německého národního socialismu*)

²⁴ **Freikorps** (*svobodné sbory*) byly původně označovány dobrovolnické armády. Ve 20. století se tak nazývaly pravicové polovojskové organizace v Německu. Byly tvořeny bývalými vojáky – veterány první světové války.

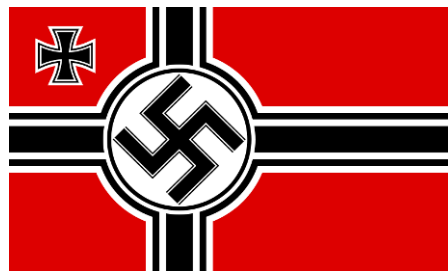
puče.²⁵ Svastiku údajně používala již Deutsche Arbeiterpartei jakožto přímý předchůdce NSDAP. Její užití jako nacistického symbolu vycházelo z teorií, že se jedná o prastarý árijský symbol. V této době ji jako svůj znak přijímaly různé organizace spřízněné s nacistickou ideologií.

Nacisté používali pravotočivou černou svastiku (vykreslenou v mřížce pět krát pět čtverců) v bílém poli ve tvaru kruhu. Jednotlivé nacistické organizace měly své znaky a standarty mírně modifikovány, nicméně výchozí symbolika zůstala zachována. Státní vlajka nacistického Německa nesla černou pravotočivou svastiku pootočenou o 45 ° v bílém kruhu na červeném pozadí. Tuto podobu pravotočivého hákového kříže v rotaci následně převzaly všechny nacistické organizace. Německé letectvo používalo hákový kříž v rotaci jako státní znak na směrových plochách svých letadel.

Následkem zneužití hákového kříže jakožto nacistického symbolu většina západních organizací od jeho užívání již během 30. let upustila. Např. britský spisovatel Kipling, píšící knihy s indickou tematikou, přestal používat svastiku na obalech svých knih. Samotné užívání svastiky začalo být veřejně vnímáno jako projev podpory a sympatií k Hitlerovu režimu. Po vypuknutí války v Evropě mnohé státy bojující proti silám Osy dokonce veřejné nošení svastiky zakázaly. Rovněž dnes je v západní kultuře svastika tabuizována a její užívání je v mnoha zemích trestné. S ohledem na nedávnou minulost si tak hákový kříž nese své stigma, které brání jeho návratu jako symbolu štěstí, plodnosti a neutrality.

Obr. č. 20 – Německá nacistická vlajka z let 1920- 1945. Německá státní

Obr. č. 21 – Německá válečná zástava -státní vlajka 1938–1945

Obr. č. 22 – Svastika používaná na kýlové ploše letounů Luftwaffe 1935–1945

²⁵ **Kappův puč** (německy *Kapp-Lüttwitz-Putsch*) byl neúspěšný pokus radikálně pravicových sil v čele s jednotkami *Freikorpsu* o převrat. Odehrál se na jaře roku 1920 v demokratické Výmarské republice. Vzešel z prostředí militaristických pravicových kruhů, podporovaných vůdci dobrovolnických sborů i vyššími vojenskými veliteli. Jeho cílem bylo svrhnout vládu a obnovit monarchii. (Pečenka – Luňák a kol., *Encyklopedie moderní historie*)

Obr. č. 23 - Vlajka mládežnické organizace Hitlerjugend 1936–1945

Obr. č. 24 – Hitlerova osobní standarta 1935–1945

Obr. č. 25 – Standarta Ministerstva letectva a Vrchního velitelství Luftwaffe 1938–1945

Obr. č. 26 – Standarta německé infanterie (pěchoty) Wehrmachtu 1936–1945

Obr. č. 27 - Standarta německého válečného námořnictva

Obr. č. 28 - Standarta SS divize Leibstandarte Adolf Hitler

Obr. č. 29 – Standarta SA Berlin 1922–1945

III. VÝVOJ ŘÁDŮ

1. Duchovně-rytířské řády

Na počátku znamenalo slovo řád hierarchicky organizovaný spolek duchovních a mnichů, jejichž úkolem byla péče o nemocné. Později, jak sílil vliv jednotlivých řádů, bylo jejich posláním také šíření kultury a víry, ale také mocenské agrese.

Jako první byly zakládány **duchovně-rytířské řády**. Mezi nejslavnější z nich patří řád maltézských rytířů. Jeho vznik sahá do rané éry křížových výprav. V této době založili italská poutníci v Jeruzalémě *špitál*²⁶ k ošetřování nemocných. Tak vznikli v roce 1059 špitálníci sv. Jana Jeruzalémského, jejichž posláním mimo péče o nemocné byla rovněž jejich ochrana proti

²⁶ **Špitál** – označení pro středověké i pozdější útulky pro nemocné, přestárlé a chudé. Tento výraz se dodnes používá jako zastaralé nebo expresivní označení nemocnice nebo hospice. Špitály byly zřizovány zejména při klášterech, kde je provozovali řádoví mniši a řeholnice. (Svobodný, P., Hlaváčková, L.: *Pražské špitály a nemocnice*, NLN, Praha 1999)

nevěřícím se zbraní v ruce. Z tohoto řádu vznikl na počátku 12. století **rytířský a špitální řád sv. Jana Jeruzalémského**. Po pádu Jeruzalémského království řád přesídlil na ostrov Rhodos. Zde se postupem času stal vlivnou duchovně-charitativní, ale i vojenskou silou. Šířil se rovněž po celé Evropě. Stoupenci řádu se dělili na rytíře, kněze a pečující bratry. Hlavní náplní řádu byla stále péče o nemocné a rovněž jejich ochrana. Řád prodělal bouřlivý rozvoj. Disponoval silným loďstvem, kterým chránil středozemní moře proti nájezdům Turků. V této době vzniká státní suverenita řádu, která trvá dodnes. Navzdory houževnaté obraně ostrova Rhodos proti tureckým nájezdníkům, byl řád nucen jej nakonec opustit. Dočasné útočiště mu poskytla Itálie. Krátce nato v roce 1530 obdržel řád od císaře Karla V. jako svrchované území ostrov Malta. Od tohoto okamžiku je řád znám jako **řád maltézských rytířů**. Řád během své dlouhé existence opouští ostrov Maltu jen jednou a to po obsazení ostrova vojskem generála Bonaparte v roce 1798. Od tohoto okamžiku až dodnes sídlí velmistr²⁷ řádu v Římě. Během své existence řád vybudoval vynikající síť charitativních zařízení a uchoval si přitom svou mezinárodně uznávanou suverenitu.

Dalším význačným duchovním řádem na ochranu poutníků byly **templáři**. Řád byl nazván podle svého sídla v Jeruzalémě v Šalamounově chrámu – templu. Po pádu Jeruzalémského království byli templáři donuceni k odchodu ze Svaté země. Usídlili se ve Francii. Zde se však postupem času stali trnem v oku Filipovi IV.²⁸ Hlavním důvodem k tomu byl především majetek řádu. Ve vykonstruovaných procesech za pomoci papeže Klementa V., kterého francouzský král prosadil na papežský stolec, dosáhl rozpuštění řádu a jeho majetek zčásti připadl johanitům. V této době vzniká rovněž **řád ochránců Božího hrobu**, který existuje dodnes. Dalším význačným řádem byl **řád německých rytířů**. Tento řád vznikl v roce 1199 rovněž jako špitální bratrstvo poutníků z Německa. Jeho činnost byla obdobná jako u johanitů. Ve 13. století se řád po krátkém a ne příliš úspěšném působení v Uhrách přesouvá na pozvání polského knížete Konráda Mazovského²⁹ do oblasti východního Pruska a Livonska. Zde šíří křesťanství a kolonizuje tamní území, zakládá vesnice i města. Řád využívá pokročilejších metod v zemědělství. Posléze se jeho vliv rozšířil do celého Pobaltí. Již v roce 1230 zakládá samostatné území s vlastní samosprávou. Ve své expanzivní činnosti byl řád podporován křížovými výpravami, vpravenými papežským stolicí, kterých se účastnil i

²⁷ **Velmistr** – ústřední osoba v hierarchii duchovních i rytířských řádů, U Řádu německých rytířů, tuto funkci vykonával tzv. *Hochmeister*. Velmistři byli voleni svým řádem většinou doživotně.

²⁸ **Filip IV. Sličný** (1268 – 29. listopadu 1314) – francouzský král z dynastie Kapetovců. Vládu opíral o úřednictvo a organizovanou správu. Mocenský konflikt s papežem Bonifácem VIII. vyústil roku 1305 v papežovo zajetí a prosazení Francouze Klimenta V. na papežský stolec. (MUNDY, J. H.: *Evropa vrcholného středověku*)

²⁹ **Konrád II. Mazovský** (1250 – 1294) byl knížetem mazovským, plockým, czerským a sandoměřským. (území dnešního Polska).

český král Přemysl Otakar II., jenž založil ve východním Prusku město Königsberg (*Královec, dnešní Kaliningrad*). Po nuceném odchodu z Palestiny v roce 1309 sídlí velmistr řádu na hradě Marienburg,³⁰ postavený řádem nedaleko Gdaňsku. Řád úspěšně bojoval proti pohanským Litvanům. Tuto činnost spojil s obchodním i kulturním rozvojem zdejších zemí. Po spojení Litvy a Polska pod křesťanskou vládu Vladislava II. Jagellonského začíná vleklý boj o moc. Převaha Polsko-litevského království vyústí v porážku řádu v bitvě u Grunvaldu. Prvním toruňským mírem v roce 1411³¹ začínají postupné ztráty území řádu ve prospěch Polska. Druhým z roku 1466 ztrácí řád královské Prusy. Zbytek území se stává polským lénem. Počátkem 16. století dochází sekularizaci území řádu v souvislosti se vznikem pruského státu. Řád po odchodu z Pruska přežívá v Mergentheimu na německém území. Později se přesouvá do Rakouska. Zde se vrací ke svým původním charitativním a duchovním úkolům. V roce 1929 se rytířský řád mění výlučně na řád duchovní. Od této doby až do současnosti působí v Rakousku, Německu i na území Čech. Dalším duchovním řádem je **řád mečových bratří**. Založil jej roku 1202 livonský biskup Albrecht z Buxhovedenu. Řád působil v Pobaltí, Kuronsku a Livonsku. Později se stal součástí řádu německých rytířů. Přechodem vedoucích hodnostářů luterskému vyznání a po následném opanování Kuronska Polskem řád kolem roku 1560 zaniká. K charitativním řádům patří rovněž **řád sv. Lazara Jeruzalémského**. Vznikl ve stejné době jako výše jmenované. Jeho hlavní náplní byla péče o malomocné. Řád byl po svém zrušení opětovně obnoven ve 20. století. Na Pyrenejském poloostrově rovněž vznikla celá řada duchovních řádů v souvislosti s bojem proti muslimským nájezdníkům (maurům). Ve Španělsku to byly **alkantarský** a **calatravský řád**. Oba byly založeny v roce 1158. Jejich název byl odvozen podle hlavních řádových sídel ve Španělsku. Dalším z nich byl **řád sv. Jakuba od meče**,³² založený roku 1175. Dále **řád P. Marie z Montesy**, který byl založen roku 1319 aragonským králem Jakubem II. Všechny tyto řády po sjednocení Španělska převzal král a dnes existují jako rytířské společnosti. V Portugalsku vznikl po zániku templářů **řád Kristův**. Řád byl převzat státem v roce 1789. Souběžně s ním vznikl stejnojmenný duchovní řád, který byl však výlučně papežským řádem a dodnes je nejvýznamnějším duchovním řádem římskokatolické církve. V Portugalsku roku 1144 byl

---

³⁰ **Marienburg** – hrad, který je dominantou okresního města Malbork, ležícího na severu Polska v Pomořském vojvodství. Obranná tvrz, postavená v gotickém stylu řádem německých rytířů.

³¹ **První toruňský mír** byl důsledkem bitvy u Grunwaldu v roce 1410 a byl uzavřen počátkem roku 1411. Na jeho základě se poražený řád německých rytířů musel vzdát Žmudi (Žemaitška), která se tak stala součástí litevského velkoknížectví, a Dobrzyňska, jež získalo Polsko. Kromě toho musel polské straně zaplatit vysoké kontribuce jako výkupné za zajaté členy řádu. (Turnbull S.: *Tannenberg 1410*, Osprey Publishing, Campaign 122, Oxford 2003)

³² Řád vzniknul odštěpením od řádu svatojakubských rytířů, kteří byli založeni roku 1170 ve španělském Leonu.

založen **řád sv. Benedikta z Avizu**. Později v roce 1789 se stal řádem státním. Celá řada duchovních řádů přetrvala do dnešních dob v podobě rodinných řádů či neoficiálních společností.

2. Světские rytířské řády

Tato velmi význačná skupina vznikla ve středověku. Jednotlivé charakteristiky jejich organizace jsou odvozeny potřeb královských rodů, případně jsou dány účelem jeho vzniku. Důvodem vzniku světských rytířských řádů byla potřeba protiváhy ekonomických a mocenských vlivů duchovních řádů. Mnoho z takto založených řádů rovněž existuje dodnes. Jejich založením došlo k vytvoření kasty většinou šlechticů, která se tímto způsobem zavázala k věrnosti příslušnému panovníkovi (velmistrov), který řád založil. Tento závazek byl obvykle stvrzen slavnostní přísahou. I zde stejně jako u duchovních řádů znamená označení řád (latinsky **ordo**, anglicky **order**, německy **Orden**) nikoliv dekoraci či vyznamenání, ale skupinu stejně smýšlejících lidí, sdružujících se pod stejným symbolem za účelem společné idey či poslání. Nošený znak zde plní druhotný (zástupný) úkol, a sice označení příslušnosti k řádu. Jedinec přijímaný do rytířského řádu neobdrží řád (vyznamenání). Tento trend přichází až se zavedením záslužných řádů a vyznamenání z pozdějších dob. V těchto případech se však jedná o vyznamenané jednotlivce státní institucí.

Světские rytířské řády jsou děleny podle jejich význačnosti na **velké, dynastické** případně **rodové**. Jednotlivé řády mají stanoveny vlastní předpisy a struktury. Nejstarším řádem této kategorie je **anglický podvazkový řád**, založený v roce 1348 králem Eduardem III. Tento řád je v souladu s tradicemi udělován dodnes. K dalším patří například **řád obojku**, založený savojským vévodou Amadeem VI. Tento řád byl po sjednocení Itálie pod savojským rodem udělován jako řád královský. Po roce 1946, kdy se Itálie změnila v republiku, se stal řádem rodinným. Dalším velmi významným řádem byl **řád zlatého rouna**. Založil jej burgundský vévoda Filip Dobrý v roce 1430 u příležitosti svého sňatku s Izabelou Portugalskou. V jeho zakládacích statutech z roku 1431, potvrzených papežským stolcem Eugena IV. bylo mimo jiné určeno, že v případě vymření mužské linie Burgundské dynastie přechází řád a jeho velmistrovství na manžela dcery dědičky. Tato situace nastala v roce 1477, když zemřel následník zakladatele řádu vévoda Karel Smělý, po kterém zůstala jeho dcera Marie. Po sňatku s arcivévodou Maxmiliánem Rakouským přechází řád zlatého rouna na habsburskou dynastii a stává se tak jejich rodinným řádem. Dalším mezníkem v historii tohoto řádu je válka o španělské dědictví. Vymřením habsburské větve na španělském trůnu přechází vláda

království do rukou bourbonského rodu.³³ Španělský král Filip V. vznesl nárok na Řád zlatého rouna na základě držby větší části území Burgunska. Přestože byla podniknuta celá řada jednání, dohody mezi oběma rody o nárok na Řád zlatého rouna určeno nebylo. Od té doby existují dva stejnojmenné řády. Španělský řád se stal později řádem státním, zatímco habsburský zůstal trvale řádem rodinným. Dalšími významnými řády jsou: **Řád sv. Huberta** z roku 1444, Dánský **Řád slona** z roku 1462, založený králem Kristiánem I., francouzský řád sv. Michala z roku 1469, pruský **Řád černé orlice** dnes rodinný řád rodu Hohenzollernů,³⁴ ruský **Řád sv. Ondřeje**, sicilský **Řád sv. Januarie** či parmského **Řádu sv. Konstantina** a **Jiří**.

3. Vojenské a záslužné řády

Počátkem 18. století vzniká nová potřeba odměňování zásluh vojáků, diplomatů a úředníků celé řady nově vzniklých států. Tato doba s sebou rovněž přináší definitivní konec rytířství. Řád přestává být slovem označujícím pouze společenství, místo toho se stává označením pro ocenění – vyznamenání, která jsou uznáním – poctou pro své držitele. Příjemci těchto vyznamenání již nejsou přijímáni do řádů-spolků, ale místo toho jsou řádem dekorováni. Tak či tak se jedná o určitou kastu výjimečných, které spojuje prokázání určitých zásluh či hrdinství v boji, za které příslušné vyznamenání obdrželi. Za účelem přesného a průkazného odměňování, stanoveného výnosy (zákony), jsou takto vniklé řády a vyznamenání děleny do jednotlivých tříd. Nejvýznamnějšími zástupci těchto řádů jsou řády vojenské. Zlatou érou pro ně bylo právě 18. století. V této době vzniká celá řada významných vojenských řádů a vyznamenání, především však stále ještě královských. Prvním z celé řady byl francouzský vojenský **Řád sv. Ludvíka**, založený na sklonku 17. století Ludvíkem XIV. a udělovaný důstojníkům za statečnost v boji, případně za zásluhy, během vojenské služby. Řád byl během let 1804–1814 výnosem císaře Napoleona zrušen. Po návratu Bourbonů na francouzský trůn byl opět obnoven. Definitivně zaniká v roce 1830. Dalším slavným řádem se stal pruský **Řád za zásluhy (Pour le Mérite)**, založený roku 1667 princem Fridrichem Braniborským pod názvem **De la Générosité** (řád velkomyslnosti). Řádu udělil jeho současné jméno (Pour le

³³ **Bourboni** (francouzsky *Maison de Bourbon*, španělsky *Casa de Borbón*) nebo **Bourbonové** – vedlejší linie rodu Kapetovců, která v druhé polovině 16. století nastoupila na trůn Navarry a následně Francie. Později vládla rovněž v několika italských státech, od roku 1700 do roku 1713 panovala s krátkými přestávkami ve Španělsku a od roku 1964 také v Lucembursku. (Shennan, J. H.: *The Bourbons: The History of a Dynasty*)

³⁴ **Dynastie Hohenzollernů** (německy *Haus Hohenzollern*) je německá dynastie švábského původu. Mezi nejvýznamnější území, kterým Hohenzollernové vládli, patřily Prusko, Německo a Rumunsko. Původ je doložen od roku 1110 držbou hrabství Zollern ve Švábsku. I přes to, že již dynastie nevládne evropským státům, její potomci žijí dodnes. (Schoeps, Hans-Joachim: *Dějiny Pruska*, Nakladatelství LN, 2004)

Merité) Fridrich II. Veliký. V roce 1810 jej pruský král Fridrich Wilhelm III. vymezil jako výhradně vojenské vyznamenání. Dalším u nás velmi známým řádem se stal rakouský vojenský **Řád Marie Terezie**, založený roku 1757 rakouskou císařovnou Marií Terezií. Byl udělován až do roku 1918. Řád celkem obdrželo 1240 držitelů.³⁵ Za první světové války jej obdrželi např. kapitán Fousek, plukovník generálního štábu František Schöbl, major Wanké a celá řada dalších. Dalším významným řádem byl ruský **Řád sv. Jiří**, založený roku 1769 carevnou Kateřinou II. Velikou. Mezi význačné řády patří také polský řád **Virtuti Militari**, založený polským králem Stanislavem II. Augustem Poniatovským v roce 1792. Tento královský řád byl i přes svůj původ obnoven polským státem po roce 1918. Celá řada menších států zakládala své rodové řády a vojenská vyznamenání. V Bavorsku vzniká vojenský **Řád Maxmiliána Josefa**, v Sasku vojenský řád **sv. Jindřicha**, v Bádensku **Vojenský záslužný řád Karla Fridricha** a celá řada dalších. Dalším milníkem je napoleonská éra. V této době vzniká celá řada vojenských řádů a vyznamenání určených pro všechny účastníky bojujících armád. Mezi hlavní průkopníky lze zařadit francouzský **Řád čestné legie** (francouzsky Ordre national de la Légion d'honneur), který se stal vzorem pro celou řadu ostatních zemí, a také proslulý pruský **Řád železného kříže**. Charakter jednotlivých řádů a vyznamenání se průběžně měnil s ohledem na požadavky doby. Z těchto důvodů se celá řada z nich po transformaci států z monarchie na parlamentní demokracii případně na absolutistické zřízení ruší. Tyto nové státy většinou zakládají své vlastní řády a vyznamenání. Důvodem k tomu je oprostění se od vazeb na bývalé státní systémy a snaha o zajištění podpory nových cílů těchto společností. Přesto je několik výjimek, které přežily i v těchto nových politiko-mocenských systémech. Důvodem byla jejich již zažitá tradice, případně velice komplikovaně proveditelná náhrada.

V celé moderní historii lidstva se setkáváme s řádem jakožto moderním nedílným prvkem doby, který provází a formuje společnost. Osobně jsem přesvědčen, že v budoucnosti se tento trend udrží. Je jen otázkou, jaké budou cíle, pro které tato ocenění vzniknou, případně jaká bude jejich forma. Zda tradiční či moderně nekonvenční.

---

³⁵ Mezi které patří např. **Leopold hrabě Daun**, **generál Ernst Gideon baron Laudon**, **Generál Jan Josef hrabě Radecký z Radče**, **rakouský arcivévoda Karel a Jan**, **dále arcivévoda Eugen a Fridrich**. Mezi rakouskými spojenci, kteří se stali jeho držiteli, jsou taková jména jako: **Generál Alexander Vasilievič Suvorov**, **Michail Kutuzov**, **Artur Wellesley vévoda z Wilinktonu**, pruský polní maršál **Gebenhard Leberecht Blücher von Wahlstatt**.

IV. PSYCHOLOGIE PROPAGANDY

Dr. Josef Goebbels ji definoval v několika frázích.

První: „*Je dobré, když se státní moc opírá o pušky, nicméně mnohem lepší je, když se podaří získat si srdce národa a udržet si jej.*“

Druhá: „*Tisíckrát opakovaná lež se stává pravdou.*“

V případě nacismu je možné obě tyto teze bezvýhradně potvrdit. Je-li člověk-řečník, výborný manipulátor a je-li mu známa slabost publika, které se snaží oslovit, může se velmi snadno stát jeho mesiášem. V lidských dějinách se objevila celá řada rétoricky zdatných demagogů, kteří ovlivnili běh dějin velkých zemí. Mezi nimi lze především uvést jména jako **Vladimír Ulianov (Lenin), Lev Trotsky, Adolf Hitler, Josef Goebbels.**

Propaganda pracuje dvěma hlavními směry. Využívá *psychologické prostředky*, znalost určitých duševních procesů, jež usnadňují přijetí žádoucích myšlenek a postojů, a dále pracuje *prostředky obsahově logickými*, tedy výběrem a úpravou zpráv. Uvedeme nejprve několik psychologických jevů, které se v propagandě zvláště uplatňují.

Psychologické procesy, jimiž si osvojujeme něco nového, se nazývají učení. Učíme se neustále, neboť neustále něco získáváme z prostředí. Učení může být buď vědomé a chtěné nebo může probíhat bez našeho vědomí. Toto neuvědomělé učení se děje denně ve styku s vnějším světem a je pro nás nejdůležitější. Jedním z nejdůležitějších mechanismů neuvědomělého učení je podmíněný reflex. Jeho základ je fyziologický a vzniká tehdy, je-li určitý adekvátní popud několikrát za sebou provázen jiným popudem neadekvátním. Vzniká tím pohotovost organismu reagovat na neadekvátní popud právě tak, jako by to byl popud adekvátní. Při známých Pavlovových pokusech pes, krmený pravidelně při zvonění zvonku, vyměšuje sliny i při pouhém zazvonění bez předložení potravy.

Nejdůležitějším psychologickým prostředkem propagandy je **sugesce**,³⁶ neboť při sugesci se přijímají cizí myšlenky a postoje bez přiměřeného logického důvodu a bez věcné evidence. Sugesci se obchází rozumová kontrola a dosahuje se toho, že jsou přijímány již hotové závěry. Účinnost sugesce závisí na podmínkách vnitřních i vnějších a dobrý propagátor je má neustále v patrnosti. Vnitřní podmínky jsou jednak fyziologické, jednak psychologické.

---

³⁶ **Sugesce** (z latinského *suggero* – *podsovám, našeptávám, dodávám*) podmanivé působení - ovlivňování myšlení či představ, jemuž osoba neúmyslně podléhá. Podléhat může myšlence, představě, přání nebo názoru někoho druhého, ale také sama sebe. *Vondráček Vladimír. Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*

Nejdůležitějším fyziologickým činitelem při sugesci je únava, psychologickým předpokladem je celek duševního uzpůsobení, všechny předsudky, postoje, názory, emocionální tendence a hlavně psychická podmíněnost z raného věku. Člověk, který již od dětství byl veden k tomu, aby se bez odporu a bezmyšlenkovitě podroboval autoritě, je pro sugesci zvláště disponován. Vnějšími podmínkami sugescce jsou pak všechny prostředky, jimiž se v člověku automaticky vyvolávají dispozice pro autosugesci, od osvětlení, oděvu, hlasového přízvuku a emocionálně zabarvených slov až po prestiž osobnosti a prestiž mlčení.

Sugescce není zvláštním a samostatným psychickým mechanismem, nýbrž je v podstatě druhem identifikace. Je to nejlépe vidět u sugescce ideomotorické, například když v napínavé situaci při kopané diváci kopou nohama před sebe nebo když zdvihají nohu při pohledu na skok vysoký. Této sugescce používá propagátor tam, kde je pohromadě větší množství lidí. Jestliže část shromáždění začne tleskat, volat, zpívat, pochodovat, strhne ostatní k téže činnosti již pouhou ideomotorickou sugescí. Proto propagátoři s velkou oblibou organizují masové schůze, tábory, sjezdy a jiná shromáždění, v nichž skupina aktivních stoupců ideomotorickou sugescí strhává indiferentní účastníky.³⁷

Ovládá-li propagátor technické prostředky šíření zpráv, může v myslích lidí vytvořit iluzivní obraz světa a zcela umělé ovzduší hodnot a citů. Podaří-li se propagandě odloučit nějakou společnost od přirozené výměny informací a informovat ji zkresleně, žije tato společnost v jistém smyslu v imaginárním prostředí, její pohled na svět, výklad a hodnocení světa není založen na faktech, nýbrž na představách neskutečných nebo ne úplně pravdivých. Obsahem propagandy totiž nejsou jen fakta, cílem propagačního šíření zpráv není informovat, nýbrž provádět generalizace a napovídat zároveň závěry emocionálně přízvukované a zaměřené k cíli.

Na velmi široké základně se rozvinula propaganda za vlády císaře Napoleona. Bonaparte sám měl vynikající smysl pro všechny formy a prostředky prestižní i veřejné propagandy, již používal jak na upevnění vnitřní moci, tak jako prostředku psychologicko-politického působení na evropské národy. Stejně rozsáhlá a dokonalá však byla i opačná „antipropaganda“ především Anglie, úhlavního nepřítel bonapartistické Francie, která politickým vtípem, satirou a karikaturou usilovala o zostuzení a zesměšnění kontinentálního diktátora.

---

³⁷ Text obsahuje citace z: Marek, Fr.: *Psychologie propagandy*, E – L O G O S ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY, 2008

Po Velké francouzské revoluci nastal prudký rozmach průmyslu a obchodu. S nástupem kapitalismu přichází i nová forma propagandy, neboť někdejší trhové vyvolávání začíná nahrazovat rafinovaná soustava obchodní propagandy čili reklama. Obchodní reklama vypracovává k dokonalosti umění tvorby náborových a inzertních plakátů i účelných prodejních sloganů.

Umění obchodníků – přimět člověka ke koupi produktu, který nepotřebuje nebo dokonce který nechtěl vůbec koupit. Tato dovednost velmi prospěla moderním kapitalistickým státům, jež systematicky budovaly a budují politickou, kulturní a hospodářskou propagandu jako nástroj mocenského boje. Toto poslední vývojové stadium propagandy, jež počíná první světovou válkou, bychom mohli dobře označit jako „**propagandu totální**“. Od starších forem se liší všeobecností a všestranností, jež je umožněna nebývalým technickým rozmachem (tisk, rozhlas, film, televize) a bezostyšným až amorálním používáním vědeckých poznatků o psychických automatismech v chování člověka o nápodobě, dále o funkcích podvědomí, o davové interakci, sugestibilitě představové a citové. Byl-li člověk dřívějšími formami propagandy ovlivňován jen po nějaké stránce, totální propagandou může být doslova duševně vyvlastňován. Společenský tlak, jehož dosahuje totální propaganda, lze srovnávat pouze s atmosférou, jaká vládne v kmenech primitivů.

1. Druhy propagandy

Jedním ze způsobů typologizace propagandy je dělení podle francouzského filosofa Jacquese Ellula³⁸, který ji definoval takto:

Bílá propaganda – pochází z identifikovatelného zdroje (např. ministerstvo propagandy, tisk), je charakterizována mírnějšími metodami přesvědčování, funguje zároveň jako zástěrka pro použití skryté propagandy.

Šedá propaganda – cíleně a záměrně šíří nepřesné a mylné informace za účelem zmást nepřítele a způsobit mu (materiální, vojenské...) ztráty. Na rozdíl od černé propagandy není známo, z jakého zdroje pochází.

Černá propaganda – vytváří dojem, že pochází ze známého zdroje, ale to je ve skutečnosti pouze zástěrka (a snaha podvést je i jedním z jejích účelů); nese silnější sdělení, snaží se ale

---

³⁸ **Ellul Jacques**, (6. 1. 1912) – francouzský sociolog, filozof práva. Profesor univerzity v Bordeaux, reformátor teologie, spjatý s ekumenickým hnutím. Zabýval se mj. sociologií průmyslu a kritikou odcizení člověka v soudobé společnosti. Napsal několik knih o technologické společnosti, o křesťanství a politice (*Anarchy and Christianity*, 1991).

skrýt své záměry. Manipulovaní si ani nemají uvědomit, že se je někdo snaží ovlivnit. Černá propaganda využívá polopравdy, dezinformací, skandalizaci, fámou apod.

Mezi nástroje státní propagandy, které jsou médiu veřejně prezentovány, mohou být také užity osoby – držitelé vysokých vojenských či politických řádů jakožto příslušníci budované elity národa, jejichž hlavním účelem je vytvoření příkladů a vzorů pro následovníky. Tito novodobí hrdinové pomáhají formovat a podporovat vládnoucí aparát. Za pomoci médiu vytvářejí vzory, případně se přímo na propagandě podílejí vlastní agitací. Za Třetí říše během druhé světové války byli vzýváni jako národní hrdinové držitelé vysokých vojenských vyznamenání, kteří skutečně v řadách německé mládeže vyvolávali obdiv a důvěru. Jednotlivé řády a vyznamenání zde působily jako podpůrný prvek propagandy. Vytvoření kultu osobnosti však může být i prospěšné. Vznik tradic státu jako v případě Československa po roce 1918, kdy bylo užito propagandy v podobě vzývání legionářů i konkrétních osob jako **T. G. Masaryk**, **M. R. Štefánik** a dalších. Je však velmi obtížné rozlišit propagandu pozitivní, směřující k formování společnosti, která má za cíl položit základy tradic a národní hrdosti, od čiré demagogické propagandy, jejíž jediným cílem je prosazení vlastních myšlenek a pohnutek, které jsou za tyto ideje pouze vydávány.

V. UPLATNĚNÍ FALERISTIKY VE VÝTVARNÉ VÝCHOVĚ

Úkolem výtvarné výchovy je vychovávat nikoli budoucí umělce, ale všechny žáky bez rozdílu ke kreativnímu myšlení a ke schopnostem použití rozličných technik tvorby. Faleristika je jedním z možných prostředků vhodných k tomuto uplatnění.

Jak již bylo řečeno, slohy a styly, které tvoří v našem náhledu páteř dějin umění, jsou zde však pouze základním nástrojem a východiskem. Hlavní část práce je především na bedrech jednotlivých tvůrců, kteří vybrané slohové prvky a normy užijí k realizaci svého díla. Vyjma oněch stylových předloh má autor řádu či vyznamenání neomezené možnosti uplatnění svých vlastních představ. Zde je možné využít i velmi nekonvenčních vzorů, které přináší moderní doba. Zde mám na mysli především techniku tvorby, styly a metody jejího provedení.

Nástroje: Od klasických nástrojů jakými bez pochyby jsou tužka, papír, pero, pastel, olejové barvy, plátno, štětce, pro grafické techniky jako jsou dřevořez, dřevoryt, rytina do křídové desky různá rydla apod., Kromě výtvarných potřeb jsou v dnešní době rovněž k dispozici různé výtvarné stojany, ruční kovové lisy, řezačky papíru, multimediální počítače s laserovou

a barevnou inkoustovou tiskárnou, skener, tablet, digitální fotoaparát a digitální kamera včetně airbrushingu.³⁹

Směry a dějiny umění: V konvenčních stylech nesmíme zapomenout zmínit umění pravěku; Egypta, Asie, Ameriky; předřecké a řecké umění; Řím; románské umění; gotické umění; renesanční sochařství a malířství; renesanční architektura; baroko; barokní sochařství a malířství; klasicismus; romantismus; realismus; Generace Národního divadla; impresionismus; post-impresionismus; expresionismus; fauvismus; kubismus; secese; umělecké směry a české výtvarné umění na počátku 20. století; umění mezi dvěma světovými válkami; umělecká tvorba po II. světové válce; současné umělecké směry a proudy; tvorba současných severočeských umělců (význačné především svou jednoduchostí až strohostí).

Techniky a výtvarné činnosti: perspektiva; kresba zátiší; kresba figury; kresba; barva; vkus – nevkus, netradiční techniky užívané ve výtvarné výchově; grafické techniky; malování/ modelování; ilustrace; výtvarné vytváření; vývoj a užití písma; dekor, ornament; design; tvorba životního prostředí; grafické techniky v tvorbě současných umělců; zobrazení lidské hlavy; lidové umění

Z toho všeho lze při práci na vývoji či technickém provedení řádu vyjít. Umělci při tvorbě řádů a vyznamenání z těchto stylů čerpají, ale zároveň se mohou hotovými exempláři inspirovat při zcela jiné tvorbě. Celá řada ornamentů použitých na řádech dala vzniknout mnoha skvostným šperkům, případně posloužila jako jejich nosný prvek.

1. RVP a mezioborový kontext ve výtvarné výchově

Obecná formulace Rámcového vzdělávacího programu (dále RVP) zní takto: „*Velmi důležitým faktorem ve výtvarné výuce jsou formy a cíle výuky žáků. Jejich smyslem je vybavit všechny studenty souborem klíčových kompetencí na úrovni, která je pro ně dosažitelná. Připravit je tak na další vzdělávání a široké uplatnění ve společnosti.*“ Osvojování klíčových kompetencí je proces dlouhodobý a složitý. Má svůj počátek v předškolním vzdělávání, pokračuje základním a středním vzděláváním a postupně se dotváří v celém průběhu života. Úroveň klíčových kompetencí, které žáci dosáhnou na konci základního vzdělávání, nelze

---

³⁹ **Airbrush** – malý pneumaticky ovládaný nástroj, který aplikuje nátěrovou hmotu z různých médií, včetně barvy a barviva, procesem zvaným nebulizace (velmi rychle vysoušení rozprášeného aerosolu teplým vzduchem). Stříkácí pistole se vyvinuly z airbrushu a jsou stále považovány za jeho druh. Technická poznámka autora)

ještě považovat za ukončenou. Získané klíčové kompetence tvoří neopomenutelný základ pro následné celoživotní sebevzdělávání, vstup do života a následně do pracovního procesu. V současnosti, zejména pak v posledních deseti letech, procházely koncepce i praxe výtvarné výchovy u nás i ve světě dynamickými změnami souvisejícími jak s proměnami současného výtvarného umění, tak s těmi, jež přináší pluralitní společnost.⁴⁰

Školský systém v ČR

Podstatou školského systému, který je v ČR zaveden, je určení a definice školských úrovní vzdělání. V souladu s novými principy „kurikulární“⁴¹ politiky, zformulovanými v národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (*tzv. Bílé knize*) rovněž zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb., *o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*, se do systému vzdělávací soustavy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od tří do devatenácti let.

Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – **státní a školní**.

Státní úroveň v systému představují: národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy (RVP). Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek. RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání (jedná se o formy osnov, které vymezují obsah učiva pro jednotlivé etapy).

Školní úroveň představují školní vzdělávací programy (ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách.

Každá škola individuálně upravuje své školní vzdělávací programy, avšak nosný systém v podobě školského zákona v kombinaci s RVP určí základní pilíře obsahu učiva pro jednotlivé úrovně vzdělání jako celku. Hlavním účelem RVP je tedy zajištění úrovně výuky a možností vzájemného propojení výuky a ostatních vědních a uměleckých oborů jako celku.

Chceme-li definovat obsah a cíl výtvarné výchovy, je třeba rozebrat a určit její prostředky. Výtvarná výchova pracuje s vizuálně obraznými znakovými systémy, které jsou nezastupitelným nástrojem poznávání a prožívání lidské existence. Tvořivý přístup k práci s nimi, vnímání a vlastní interpretace vychází zejména z porovnávání dosavadní a aktuální

---

⁴⁰ Údaje obsažené v textu pocházejí z dokumentu: Jeřábek, J., Tupý, J.: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, VÚP, Praha 2007.*

⁴¹ **Kurikulární** – smysluplné uspořádání na sebe navazujících výchovných a vzdělávacích prvků.

zkušenosti žáka a umožňuje mu uplatňovat osobně jedinečné pocity a prožitky. Výtvarná výchova přistupuje k vizuálně obraznému vyjádření (a to jak samostatně vytvořeném, tak přejetém) nikoliv jako k pouhému přenosu reality, ale jako k prostředku, který se podílí na způsobu jejího přijímání a zapojování do procesu komunikace.

V etapě základního vzdělávání je výtvarná výchova postavena na tvůrčích činnostech – *tvorbě, vnímání a interpretaci*. Tyto činnosti umožňují rozvíjet a uplatnit *vlastní vnímání, cítění, myšlení, prožívání, představivost, fantazii, intuici a invenci*. K jejich realizaci nabízí vizuálně obrazné prostředky nejen tradiční a ověřené, ale i nově vznikající v současném výtvarném umění a v obrazových médiích.

Tvůrčími činnostmi založenými na experimentování je žák veden k odvaze a chuti uplatnit osobně jedinečné pocity a prožitky a zapojit se na své odpovídající úrovni do procesu tvorby a komunikace.

Rozvíjení smyslové citlivosti

jsou činnosti, které umožňují žákovi rozvíjet schopnost rozeznávat podíl jednotlivých smyslů na vnímání reality a uvědomovat si vliv této zkušenosti na výběr a uplatnění vhodných prostředků pro její vyjádření.

Uplatňování subjektivity

jsou činnosti, které vedou žáka k uvědomování si a uplatňování vlastních zkušeností při tvorbě, vnímání a interpretaci vizuálně obrazných vyjádření.

Ověřování komunikačních účinků

jsou činnosti, které umožňují žákovi utváření obsahu vizuálně obrazných vyjádření v procesu komunikace a hledání nových i neobvyklých možností pro uplatnění výsledků vlastní tvorby, děl výtvarného umění i děl dalších obrazových médií.

Cílové zaměření vzdělávací oblasti výtvarné výchovy

Vzdělávání v dané vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:

- pochopení umění jako specifického způsobu poznání a užívání jazyka umění jako svébytného prostředku komunikace;
- chápání umění a kultury v jejich vzájemné provázanosti jako neoddělitelné součásti lidské existence; k učení se prostřednictvím vlastní tvorby opírající se o subjektivně

jedinečné vnímání, cítění, prožívání a představy; k rozvíjení tvůrčího potenciálu, kultivování projevů a potřeb a k utváření hierarchie hodnot;

- spoluvytváření vstřícné a podnětné atmosféry pro tvorbu, pochopení a poznání uměleckých hodnot v širších sociálních a kulturních souvislostech, k tolerantnímu přístupu k různorodým kulturním hodnotám současnosti a minulosti i kulturním projevům a potřebám různorodých skupin, národů a národností;
- uvědomování si sebe samého jako svobodného jedince; k tvořivému přístupu ke světu, k možnosti aktivního překonávání životních stereotypů a k obohacování emocionálního života;
- zaujímání osobní účasti v procesu tvorby a k chápání procesu tvorby jako způsobu nalézání a vyjadřování osobních prožitků i postojů k jevům a vztahům v mnohotvárném světě.

RVP udává základní vymezení celostátních osnov daných pro výuku učiva, stanoveného pro jednotlivé úrovně žáků. Mezioborový kontext je jednou z alternativ výuky jako celku, která napomáhá propojení obsahu učiva celé řady studijních předmětů (*např. dějepis, literatura, výtvarná výchova*) a umožňuje jejich vlastní vzájemnou podporu. Jeho konkrétní vymezení může definovat každá škola či školské zařízení dle svých vlastních školských osnov (ŠVP), podle potřeby výuky s ohledem na úroveň posluchačů (*žáků*). Účelem je snadnější a zábavnější forma výuky. Důležitým faktorem je čerpání a inspirace z širšího spektra zdrojů informací a zkušeností.⁴² Dalším úkolem mezioborového kontextu je také zapojení ostatních vědních disciplín do společné tvorby pro různé cílové skupiny žáků. Výtvarná výchova zde působí jako součást široké vzdělávací oblasti umění a kultury (*RVP, spolu s ostatními uměleckými a vědními obory*), ke kterým patří *např. architektura, design, heraldika, vexilologie, sfragistika, kampanologie, genealogie a faleristika*.

Využití výtvarné výchovy pro průřezová témata RVP znamená *např.* rozšíření o alternativní metody, techniky tvorby, případně i cílové skupiny studentů, kteří se o tyto programy zajímají. *Např.* jako předmět, který vytváří možnosti pro pozitivní prevenci, případně pro „higher order thinking“ (*vyšší řád myšlení*), který pojednává o celkové úloze umění ve společnosti. Výtvarná výchova v rámci integrované výuky rovněž zprostředkovává vybraným

---

⁴² Údaje obsažené v textu pocházejí z dokumentu: Jeřábek, J., Tupý, J.: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, VÚP, Praha 2007.*

tématům uměleckohistorický kontext a přispívá tak k odhalení a pochopení důvodů a příčin současné vizuální produkce

2. Kreativita a tvůrčí myšlení

Obsah výtvarné výchovy, doposud často zúžený na okruh umělecké výtvarné tvorby, se tak rozšiřuje o **tvůrčí přístup k vizuální komunikaci** (*rozumí se vizuální kultura v nejširším slova smyslu*), tedy ke všem podnětům, s nimiž se běžně děti setkávají. Aby se však nestávaly pouze jejich pasivními a bezbrannými příjemci, je zapotřebí, aby dokázaly rozpoznat a uplatnit jednotlivé prvky vizuálně obrazných vyjádření. Je zde zapotřebí rovněž znát prostředky, které se mohou při jejich tvorbě uplatnit. Dalším důležitým faktorem je rozpoznat to, co jsou schopny samy ze svých zkušeností do vizuálně obrazného vyjádření vložit. Rovněž je pro ně důležité vědět, jaké subjektivní zkušenosti do tvorby vnášejí, na co a proč ve své tvorbě navazují, uvědomit si osobní důvody výběru či preferencí vizuálně obrazných vyjádření.

VI. PRAKTICKÁ ČÁST

V předchozí stati jsou uvedeny některé údaje, týkající se mezioborového kontextu. Tento princip propojení se nejnázem a zároveň nejlépe dokladuje v uvedení do praxe. Z těchto důvodů se stalo nedílnou součástí této práce praktické zpracování čili zapojení vědního oboru (*faleristiky*) v rámci mezioborového kontextu do výuky výtvarné výchovy. Jako vzorek jsem vybral pátou třídu prvního stupně základní školy v Lupáčově ulici č. p. 3 v Praze na Žižkově. Na projektu se podílelo dvacet osm žáků. Žáci obdrželi celkem pět úkolů, jejichž cílem bylo uplatnění tohoto vědního oboru ve výuce výtvarné výchovy. Čas, potřebný na realizaci, se pohyboval v rozsahu přibližně šest vyučovacích hodin. Tak jak to bývá, některá témata nadchla více, jiná méně. V celkovém ohledu dle mého názoru dopadl projekt velmi úspěšně a kreativita žáků vedla k opravdu velmi pestrým až spontánním výkonům. Zájem žáků byl k mému překvapení značný. Jejich práce mě přivedla k přesvědčení, že toto velmi specifické umělecké řemeslo je velmi dobrým a vítaným pomocníkem ve výuce výtvarné výchovy a nejen v ní.

Zadání úkolů

1) Vytvořit řád dle vlastního libovolného návrhu.

První úkol umožňoval tvorbu bez hranic. Tedy samozřejmě za použití klasických potřeb, kterými byly papír a další výtvarné pomůcky. Výsledky jsou opravdu rozličné. Je vidět že každý si pod tímto pojmem představuje trochu něco jiného. Důležitým faktorem je zde fantazie jednotlivých výtvarníků. Výsledné žákovské práce viz příloha v závěru práce.

2) Výtvarně zpracovat nedokončený koncept, případně jej doplnit o... (vylepšit dle uvážení).

V druhé úloze bylo zadání specifikováno takto: Výtvarně zpracovat nedokončený koncept, případně jej doplnit o... (vylepšit dle uvážení). V praxi to znamenalo, že žáci dostali papír, na kterém byl pouze černobílý obrys ve tvaru pěticípé hvězdy a maltézkého kříže. Jejich úkolem bylo oba heraldické znaky dokreslit či vylepšit dle vlastní úvahy. Tato část práce patří mezi nejúspěšnější. Někteří zpracovali pouze vnitřní část obou znaků za použití různých technik. Nicméně celá řada z nich se nebála zpracovat i vnější stranu. Výsledky jsou opravdu pozoruhodné. Výsledné práce viz příloha v závěru práce.

3) Zkusit vytvořit ornament (řád) v erbové pavěze. Prázdný prostor pavězy doplnit ornamenty.

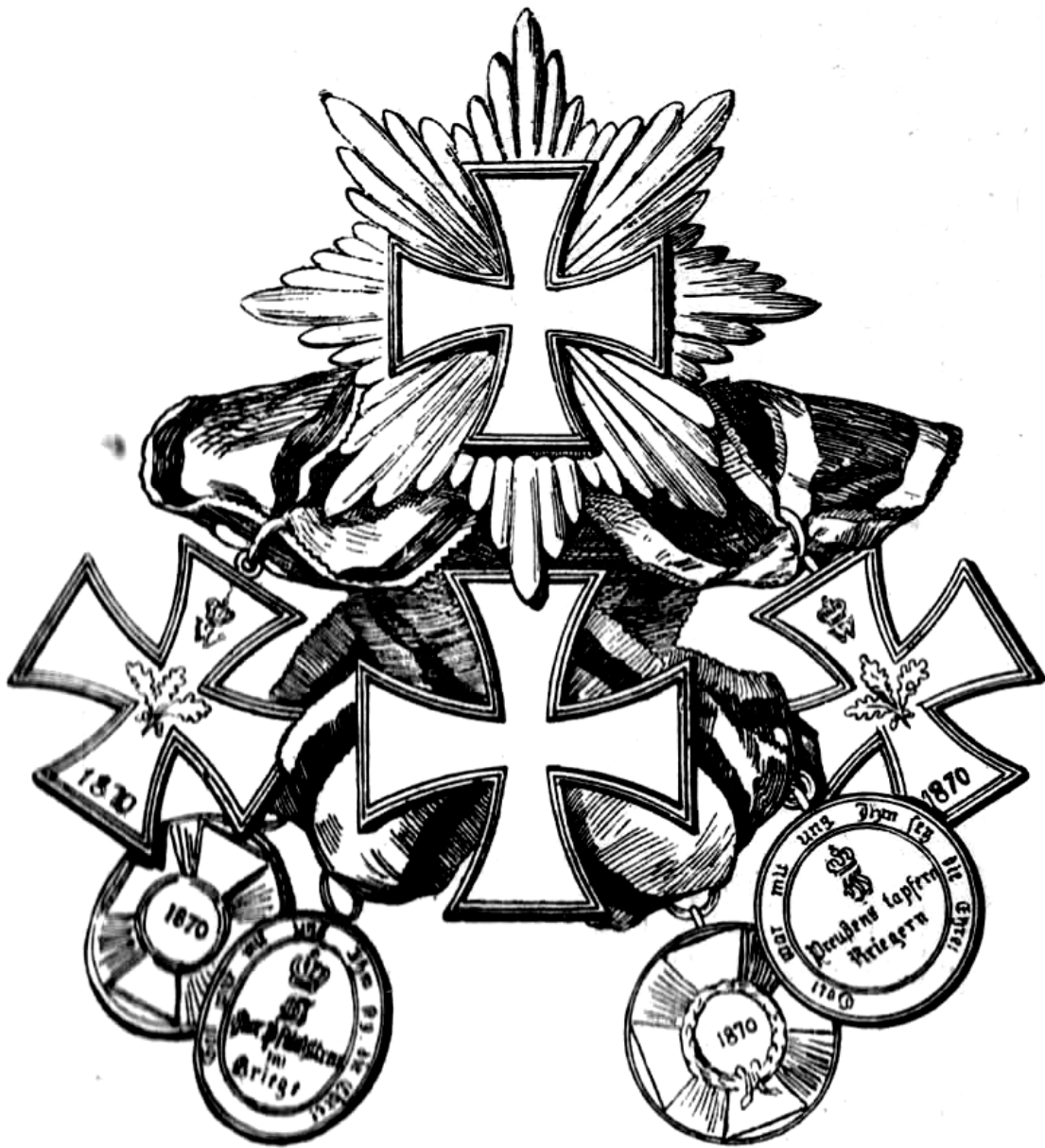
Třetí úkol spočíval v doplnění erbu, který byl předtištěn. Štít erbu byl zcela prázdný. Umožňoval libovolné doplnění ornamenty, znaky atd. Vně erbu bylo rovněž možné výtvarně působit a libovolně doplnit již předtištěné prvky. Výsledné práce viz příloha v závěru práce.

4) Ornament (řád) jako šperk. Zakomponovat motiv jako šperk (náhrdelník, náramek).

Poslední úkol spočíval ve vytvoření šperku za pomoci ornamentu. V této práci byly úspěšnější dívky, které tento úkol očividně bavil. I zde byla možnost využití libovolných technik i zpracování. Výsledné práce viz příloha v závěru práce.

5) Vytvořit řád za použití rozličných materiálů.

Posledním úkolem bylo vytvoření řádu z rozličných materiálů, výsledky prací viz závěr práce.

Obr. č. 30 – Železný kříž 1870

VII. ŽELEZNÝ KRÍŽ – VZNIK SYMBOLU

V této stati se pokusím přiblížit vznik a životní osudy jednoho konkrétního řádu, kterým se po mé dlouhé a komplikované volbě nakonec stal legendární Železný kříž, pruské vojenské vyznamenání za statečnost. Jeho založení je datováno rokem 1813. Ovšem průběh událostí, které vytvořily podmínky jeho vzniku a následné zařazení v dějinách, sahají až do roku 1806. V této době byla moc Napoleonovy armády na vzestupu. Po velikém vítězství u Slavkova 2. prosince 1805 porazil francouzský císař rakouského císaře Františka I. a ruského cara Alexandra I. Jediné veliké království, které váhalo se zapojením do války na straně protifrancouzské koalice, bylo Prusko. Král Fridrich Wilhelm III., pověstný svou politickou zdrženlivostí a nevýrazností, zvažoval všechny důsledky i vyhlídky možného konfliktu s Francií. V této době Prusko ze své neutrality částečně těžilo. Z Napoleonovy vůle mělo být připojeno k Prusku anglické Hannoverko. V této době v rámci tzv. mediatizace německých zemí přestala existovat řada malých států a svobodných měst. Přestože Francie nakonec porušila i neutralitu severoněmeckých států, zastával Fridrich Wilhelm neutrální politiku, čímž nepřímě přispěl k úpadku Svaté říše římské a také k vítězství Francie nad Ruskem a Rakouskem v bitvě u Slavkova. Těmito kroky se Pruské království dostávalo do mezinárodní izolace.

1. Napoleonské války

Vědom si těchto okolností pokusil pruský panovník o nápravu svého postoje. V roce 1806 se zavázal ruskému caru Alexandru I., že neposkytne Francouzům svou armádu pro plánovaný vpád do této země. Později vydal ultimátum Francii, ve kterém stanovil požadavek na stažení všech francouzských vojsk z jižního Německa. Francouzský císař však obdržel ultimátum v době po svém triumfu u Slavkova, a proto se rozhodl jej ignorovat. Po vypršení tohoto ultimáta Prusko vyhlásilo Francii válku. Pruská armáda vpadla do Saska a obsadila jej. Prusové přinutili saskou armádu bojovat po svém boku. Jako odpověď na vyhlášení války sbory francouzské armády dislokované v Německu zahájily vějířovitý postup vstříc pruským silám. Fridrich Wilhelm měl důvěru ve svou armádu, která však již byla dávno stínem své původní slávy z dob Fridricha Velikého. První bitva u Saalfeldu proběhla 10. října 1806. Utkaly se v ní síly Pruska a Saska pod velením prince Ludvíka Ferdinanda Pruského proti Francouzům, které vedl maršál Jean Lannes. Sřetenutí skončilo drtivým francouzským vítězstvím. 14. října proběhly ve stejný den bitvy u Jeny a u Auerstädtu. V obou těchto

střetnutích byli Prusové rozdrceni. Od tohoto okamžiku pruská armáda musela čelit morálnímu rozkladu a dezorganizaci. Jediné bojeschopné síly, které Fridrich Wilhelm nyní měl, byly jednotky prince sasko-výmarského na západě a záložní sbor prince württemberského u Halle. Francouzský postup na východ pokračoval. Král musel uprchnout do Memelu ve Východním Prusku. Dne 16. října 1806 kapituloval Erfurt. O den později bylo dobyt Halle, přičemž byl poražen sbor prince württemberského. Dne 25. října obsadil maršál Louis-Nicolas Davout se svým sborem Berlín, v němž pak Napoleon vyhlásil 21. listopadu 1806 kontinentální blokádu Velké Británie. 27. října utrpěli Prusové další porážku u Prenzlau. Události, které následovaly, vedly k bitvám u Pultuska, Golymina a Jílového. Nyní již s přispěním ruské carské armády na pruské straně. Teprve 14. června 1807 Napoleon dosáhl rozhodného vítězství u Friedlandu.

Od Tylže k Rusku

Následkem vítězství byl v červenci uzavřen Tylžský mír⁴³, který téměř zlikvidoval Prusko jako samostatný stát, neboť přišlo o všechna území západně od řeky Labe. Na území, jež získalo Prusko při trojím dělení Polska, vzniklo Varšavské velkovévodství. V těchto letech byl Pruský král Fridrich Wilhelm III. donucen k rozsáhlým reformám, které potřebovala jeho země a stejně tak i celá armáda. Král začal změny jen s velkou nechtí. Tyto reformy však byly výrazně prosazovány politiky, jako byli *Karl August von Hardenberg*⁴⁴, *Heinrich Friedrich Karl vom und zum Stein*⁴⁵ a *Wilhelm von Humboldt*⁴⁶. O reformu armády se v těchto letech nejvíce zasadili generálové *August Neidhardt von Gneisenau* a *Gerhard von Scharnhorst*. Jejich rozsáhlé změny, aplikované na všech úrovních, učinili pruskou armádu opět bojeschopnou. Situace země, ale také vztah mezi lidem a králem, se v důsledku těchto změn začal zlepšovat.

---

⁴³ **Tylžský mír** byl uzavřen v městě Tylži v prostředí řeky Němen mezi Francií a Ruskem 7. července 1807 a mezi Francií a Pruskem 9. července. Rusko z něj vyšlo bez územních ztrát a navíc připojilo Białystok. Muselo uznat Rýnský spolek, Varšavské knížectví a další státy v západní Evropě pod francouzským vlivem. Rusko také slíbilo podílet se na usmíření britsko-francouzského konfliktu a pokud by se to nepodařilo, stát se spojencem Francie. Francie se zase zavázala zprostředkovat mír mezi Ruskem a Tureckem. Dalšími souvisejícími dohodami pak byly rozděleny sféry vlivu v Evropě. (MANFRED, A. Z.: *Napoleon Bonaparte. Praha: Svoboda/ Naše vojsko, 1983*)

⁴⁴ **Carl August Freiherr von Hardenberg** (narozen 31. května 1775 v Essenrode, † 26. listopadu 1822 v Janově) - pruský státník, pocházející ze šlechtické rodiny z Hardenbergu. Pruský ministr zahraničních věcí 1804–1806, kancléř 1810–1822.

⁴⁵ **Friedrich Wilhelm Christian Carl Ferdinand von Humboldt** (narozen 22. června 1767 v Postupimi, † 8. dubna 1835 v Tegelu) – německý vědec, státník a zakladatel univerzity v Berlíně (nyní Humboldtova univerzita).

⁴⁶ **Heinrich Friedrich Karl Baron vom und zum Stein** (narozen 25. října 1757 v Nassau, † 29. června 1831 v Cappenbergu, Vestfálsku) -pruský důstojník, státník a reformátor.

Obr. č. 31 – Luisa Meklenburgsko-Střelická

Obr. č. 32 – Fridrich Wilhelm III.

Nová naděje

Psal se rok 1813. Rok nadějí a očekávání, rok budoucích změn. Moc napoleonské Francie na evropském kontinentu poprvé velmi vážně zakolísala. Po debaklu ruského tažení z předcházejícího roku přestala Napoleonova La Grande Armée (velká armáda) téměř existovat. Řada francouzských spojenců se nyní obrátila proti císaři. Jednou z těchto mocností vedle Rakouska bylo i Prusko. K rozvázání aliance s Francií došlo koncem prosince 1812. Napoleon si byl velmi dobře vědom, že Prusové nezůstanou v neutralitě dlouho. Nutná potřeba vojáků vedla v Prusku k vyhlášení branné povinnosti „po dobu války“ ze dne 9. února 1813. V únoru rovněž vznikla šestá protifrancouzská koalice Ruska a Pruska, ke které se během několika týdnů přidala Anglie a Švédsko. 16. března 1813 vyhlásil Fridrich Vilém Francii válku. Král vyzval německou šlechtu a lid k svržení francouzského jha. Přes to že Napoleon v Rusku vykrvácel a byl tak nucen postavit zcela novou půlmiliónovou armádu, kterou tvořili velmi mladí nováčci bez zkušeností, a tak Francii doslova vylidnil, byl stále velmi nebezpečným soupeřem.⁴⁷ Prusové se poučili z předchozích chyb a svého nepřítele již nepodceňovali. Konečně i přes rozsáhlé armádní reformy a zkušenosti důstojnického sboru nebyla pruská armáda, stejně tak celá koalice jednoznačným budoucím vítězem.

⁴⁷ Manfred, A Z.: *Napoleon Bonaparte*, Svoboda/ Naše vojsko, Praha 1983

Obr. č. 33 – Řád německých rytířů

2. Zrození symbolu

Z počátku roku 1813, měla řada evropských království své vlastní problémy. Vzrůstaly rolnické nepokoje, mírová dohoda s Francií byla možná. Napoleon však nebyl ochoten přijmout žádné požadavky koalice. Pruští generálové vycvičili svou armádu s využitím nových metod a taktik. Nicméně velmi důležitým faktorem vedle početní a technické síly vojska je síla morální. Nově formovaná armáda tento faktor velmi postrádala. V řadách důstojnického sboru byla celá řada vynikajících důstojníků jako maršál *Gebhard Leberecht von Blücher*, *August Graf von Gneisenau*, generál *Gerhard von Scharnhorst* a mnoho dalších, přesto podle soudobé rétoriky „samotná přítomnost Napoleonova trojhranného klobouku na bojišti dávala sílu třiceti tisíc mužů“. Proto bylo nezbytné vzbudit u jednotlivých vojáků a stejně tak v celé armádě potřebnou morálku, lásku ke své vlasti, touhu po vítězství, ochotu k obětem. Prvky nezbytné k překonání tak obávaného nepřítele, jakým Francie na počátku roku 1813 stále byla. Důležitým faktorem, který má vliv téměř na každého vojáka a to bez rozdílu na věku, původu, hodnosti, je motivace k dosažení úspěchu v boji, který bude posléze náležitě oceněn. Účelem je především vytvoření vzorů, které budou jejich současníci i nástupci s důvěrou a ochotou následovat. Těchto všech aspektů bylo nyní velmi zapotřebí pro budoucnost celé monarchie.

Pruský král, vědom si převážné části těchto skutečností, rozhodl se vytvořit nové vojenské vyznamenání. Motiv, který byl pro ně zvolen, se postupem času stal symbolem a významem moci nejen rodové, ale především moci státní a světové. Výnosem krále ze dne 10. března roku 1813, učiněném v pruském Brestlau (Wrocław, Vratislav) vzniká nové vyznamenání za

statečnost, jež muže získat kterýkoliv voják či důstojník bez ohledu na původ či hodnost. Zřizovací listina je datována 10. března, tedy dnem narození Vilémovy zemřelé manželky a pruské královny Luisy vévodkyně Meklenburgsko-Střelické. Na její památku a jako odkaz jejího velkého vlastenectví vzniká Železný kříž – pruské válečné vyznamenání za statečnost.

Obr. č. 34 – Karl Fridrich Schinkel

3. Tvůrce řádu

Návrh a design vyznamenání vytvořil známý architekt, malíř, neoklasicista **Karl Fridrich Schinkel**, narozený 13. března 1781 v Neuruppinu v Braniborsku. Ve svých šesti letech přišel během požáru o otce. Později se stal studentem Fridricha Gilly⁴⁸ v Berlíně. V roce 1805 si vydělával na živobytí jako malíř. Po návštěvě berlínské výstavy v roce 1810, když prý uviděl malbu německého romantisty Caspara Davida Fridricha⁴⁹ nazvanou „*Der Mönch am Meer*“, došel k závěru, že nikdy nebude schopen dosáhnout takovéto úrovně tvorby, a tak se obrátil k architektuře. Po skončení napoleonských válek se stal Schinkel členem pruské stavební komise, jejímž cílem nebyla jen přestavba Berlína na reprezentativní hlavní město monarchie,

---

⁴⁸ **Friedrich Gilly** (narozen 16. února 1772 v Altdammu u Štětína, † 3. srpna 1800 v Karlových Varech) – německý architekt žijící v Prusku. Jeho práce jsou ovlivněny revoluční architekturou.

⁴⁹ **Caspar David Friedrich** (narozen 5. září 1774 v Greifswaldu, † 7. května 1840 v Drážďanech) – přední německý malíř a kreslíř, významný představitel krajinomalby německého romantismu.

ale také zvelebení rozšířených pruských území od Porýní na západě, až ke Königsbergu na východě. Schinkelův stavitelský sloh lze definovat jako návrat k řeckým stavitelským prvkům. Jedním z důvodů tohoto jeho počínání byla averze k empiristickému klasicismu, spojená s neláskou k francouzskému císaři, který se k odkazu Říma přímo hlásil vojensky i architektonicky. Proto je Schinkel znám jako významný podpůrce obnovy řeckého stylu architektury, tzv. *neoklasicismu*. Mezi jeho nejznámější stavby patří např. Neue Wache (*Nová stráž*, 1816–1818) sloužící jako památník padlým obětem pruské armády z napoleonských válek na třídě „Unter den Linden“ (*Pod Lipami*) v Berlíně. Dále pak Německého divadla (Neuen Schauspielhaus. 1819–1821), které nahradilo divadlo staré, zničené požárem v roce 1817. Výčet jeho velkých staveb dále zahrnuje:

- 1800, Pomonatempeľ na Pfingstbergu v Postupimi,
- 1801, Bärwinkel v Neuhardenberg,
- 1806, zámek Owinsk (provincie Posensko. společně s Ludwigem Catelem).
- 1806, zámek Rosenau (Coburg, včetně údržby vnitřní architektury),
- 1810, hrob královny Luisy Meklenbursko-Střelické,
- 1810, zámek Ehrenburg (Coburg, kompletní přestavba),
- 1815, kostel v Glienicke u Wittstocku,
- 1817, klášter v Joachimsthal,
- 1818, Nová Stráž v Berlíně,
- 1818, Schauspielhaus v Berlíně,
- 1819, zámecký most (Berlin-střed),
- 1821, zámek Tegel (Berlín, kompletní přestavba pro Wilhelma von Humboldt),
- 1822, zámek Neuhardenberg (kompletní přestavba pro Karla Augusta von Hardenberg),
- 1822, Zámecký most (Berlin-střed)
- 1823, Luisenkirche v Berlíně-Charlottenburg,
- 1823, Stadthaus (Düsseldorf, „fasáda“ v Düsseldorfském starém městě),
- 1824, lovecký zámeček Antonin, provincie Posen
- 1824, staré museum v Berlíně,
- 1824, kostel v dnešním Saarbrucker městské čtvrti Bischmisheim (osmiúhlý půdorys a osmiúhlá chrámová loď),
- 1824, Friedrichswerdersche kostel v Berlíně (dnešní Schinkel-Museum na Werderstraße) a kostel Schöneberg
- 1824, farní kostel svaté Marie Magdaleny ve Voigtsdorfu,
- 1825, nový pavilon v Berlíně-Charlottenburg (včetně rekonstrukce vnitřní architektury),

1825, zámek Glienicke (Berlín, kompletní rekonstrukce),
1826, starý maják (mys Arkona na Rügenu),
1826, vesnický kostel (Straupitz),
1827, Eliščin pramen v Cáchách
1829, zámek Charlottenhof v Postupimi (včetně rekonstrukce vnitřní architektury),
1830, kostel sv. Mikuláše v Postupimi,
1831, staroměstská vrchní strážnice v Drážďanech,
1831, kaplička Alexandra Newského v Peterhofu,
1831, stavitelská akademie v Berlíně, dříve nazývána jako Všeobecná kola stavitelství
1832, radnice v Kolbergu,
1832, kostel sv. Jana v Berlíně,
1833, římské lázně v Postupimi,
1833, palác na Pařížském nám. v Berlíně (v roce 1906 pro stavbu hotelu Adlon přestavěn),
1833, západní fronta der Kostale sv. Jana v Žitavě,
1834, zámek Babelsberg v Postupimi,
1834, tzv. předměstský berlínský kostel,
1834, Jenisch-Haus v Hamburgu společně s Franzem Gustavem Forsmannem,
1835, nová berlínská observatoř,
1835, zámek Stolzenfels na Rýně (u Koblenze),
1836, průčelí hlavní budovy libské university,
1836, střední věž loveckého záměčku Granitz (Rügen),
1836, kostel Vysvoboditelů v Kunnerwitzu,
1837, akademické gymnázium (Gdaňsk),
1838, staroměstský kostel v Königsbergu,
1838, zámek Kamenz (provincie Slezsko)
a celá řada dalších.

VIII. ŽELEZNÝ KŘÍŽ 1813

K. F. Schinkel pro svůj návrh vyznamenání zvolil jako ústřední motiv černý tlampatý kříž s rameny, která se kónicky sbíhají od kraje ke středu. Proporčně návrh vycházel tak, aby ramena kříže tvořila čtvercovou základnu. Odrážel znaky kříže „*Tatzenkreuz*“, jenž byl dříve používán řádem německých rytířů, kteří roku 1525 stáli u zrodu pruského vévodství. Pruskobý polské léno dosáhlo statutu království 18. ledna 1701, kdy braniborský kurfiřt a pruský vévoda Fridrich III. se prohlásil v Königsbergu, se svolením polského krále a římskoněmeckého císaře, „králem v Prusku“ jakožto Fridrich I. Založil tímto aktem budoucí velice mocné Pruské království, z kterého se postupem času stala evropská velmoc. Podobný znak užíval rovněž pruský král Fridrich II. Veliký. K. F. Schinkel zvolil jako motiv rodícího se řádu symbol, který procházel napříč pruskými dějinami, a měl to být právě on, kdo semkne a pozvedne tento národ proti všem jeho nepřátelům. V protikladu k jiným vyznamenáním se jedná o jednoduchý, prostý design bez zvláštních příkras, zcela odpovídající neoklasicistickému stylu autora. Pro jeho výrobu byly použity relativně levné materiály.

„Řád pro pány i kmány“

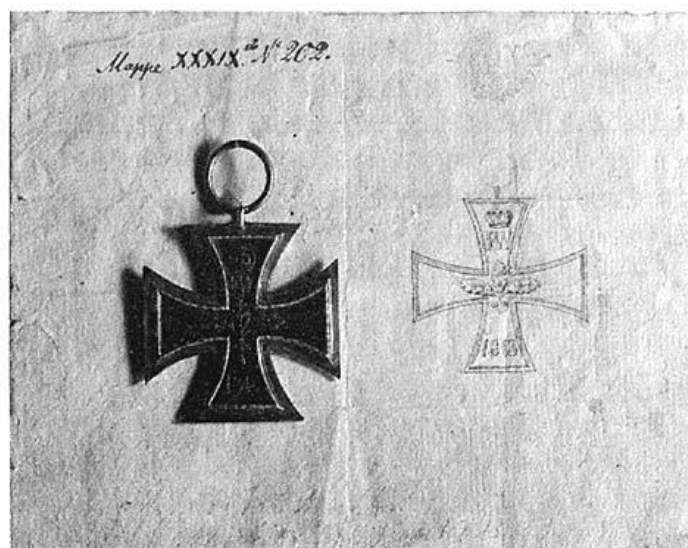
Na základě zřizovacího dekretu vznikly tři stupně tohoto vyznamenání. *Železný kříž I. a II. třídy*, určený pro všechny vojáky bez rozdílu hodností za prokázanou odvahu rozhodnost a hrdinství v boji a *Velkokříž řádu železného kříže* jako mimořádné ocenění vysokých

důstojníků či generálů. Vyznamenání bylo vnímáno již od počátku jako velmi prestižní. Výrobu železných středů prováděly královské železárny. Stříbrnou obrubu zhotovoval dvorem pověřený klenotník v Berlíně. Pořadí udílení jednotlivých stupňů bylo následující:

- **Železný kříž II. třídy,**
- **Železný kříž I. třídy,**
- **Velkokříž**

2. ŽELEZNÝ KŘÍŽ II. TŘÍDY 1813

Avers vyznamenání je v provedení rovnoramenného tlampatého kříže, kde střed je zcela hladký bez příkras. Ramena řádu se kónicky sbíhají od kraje ke středu kříže. Střed vyznamenání je z tmavé železné litiny. Okraj kříže je postříbřen a doplněn ozdobným vroubkovaným lemem, zhotoveným ze stříbra. Rozměry standartně vyráběného kříže, tedy výška i šířka, jsou přibližně 40 mm. Hmotnost řádu se pohybuje do 16 gramů⁵⁰. **Revers** strana řádu je ve shodném provedení, ale na rozdíl od lícové strany je jádro kříže zdobeno. Ve středu se nachází svazek tří dubových listů, rozprostřených směrem vzhůru, vlevo a vpravo. V horním rameni je umístěna Pruská královská koruna. Pod ní iniciály FW (*Fridrich Wilhelm*). Spodní rameno kříže nese letopočet 1813, tedy datum založení vyznamenání. Celý kříž má na horním cípu lemování přiletováno příčné oko pro nasazení závěsného kroužku se stuhou v pruských národních barvách (černé barvě s dvěma bílými pruhy, umístěnými symetricky na vnějších okrajích).

Obr. č. 35 - Původní Schinkelův návrh

⁵⁰ Údaje o rozměrech a váze jednotlivých křížů jsou takto obecně udávány. Důvodem je malé množství exemplářů, které je možno posoudit.: (Williamson G.; *The Iron Cross: a History 1813–1957*: Blandford Press, Pavlík, S.: *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. Kozák–Press,

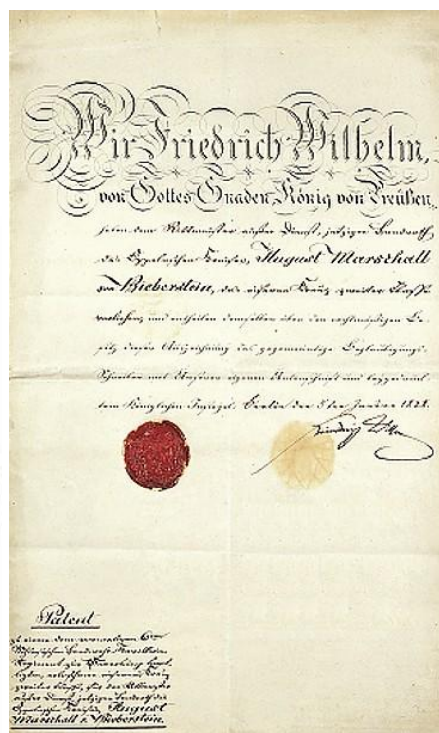

První Železný kříž II. třídy byl udělen 2. dubna 1813 generálporučíkovi von Borkemu po bitvě u Lunebergu. Přesný počet všech udělených křížů druhé třídy však není znám. Z důvodu ztráty originálních záznamů je přesné určení počtu téměř nemožné. Přibližný údaj uvádí kolem 16 131 kusů.⁵¹ Malá část udělených vyznamenání byla určena a předána také ženským příjemkyním.

Za účelem ocenit zásluhy či statečnost u nebojového personálu (jako jsou např. zdravotníci, zásobovači, technický personál) byl zaveden Železný kříž II. třídy také pro nebojový personál. Tento typ Železného kříže II. třídy se od verze, určené pro bojující personál kromě barevného provedení stuhy nikterak nelišil. Stuha kříže byla provedena tak, že dominantní barvou se stala bílá, doplněná černými pruhy po obou okrajích.

5. května 1814 dále král vydal dodatek k původním ustanovením k Železnému kříži ve znění: „Každý voják, který zemřel při výkonu hrdinského činu, za který, v souhlasu jednomyslného názoru velitelů a druhů ve zbrani, by získal železný kříž, zaujme po své smrti čestné místo na pomníku v jeho plukovním kostele na náklady státu.“

Obr. č. 36 – Železný kříž II. třídy 1813 (s opraveným závěsným

Obr. č. 37 – Dekret k Železnému kříži II třídy 1813

⁵¹Pavlík S.: *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*, str. 8.

První nebojový Železný kříž II. třídy byl udělen Generálovi von Esloeg, vojenskému guvernérovi Berlína. Celkový počet všech udělených Železných křížů II. třídy 1813 pro nebojový personál se odhaduje přibližně na 371 kusů.

Aby se předešlo degradaci nejnižšího stupně nového vyznamenání, vydal Fridrich Wilhelm na podporu úcty a vážnosti řádu u držitelů železných křížů nařízení, že princové královské krve by měli dostávat pouze Želéné kříže II. třídy. Je však otázkou, do jaké míry se toto nařízení dodržovalo.

Obr. č. 38 - Železný Kříž II. třídy 1813 vlevo pro bojový a vpravo pro nebojový personál

2. ŽELEZNÝ KŘÍŽ I. TŘÍDY 1813

Tento vyšší stupeň Řádu železného kříže byl v době svého vzniku viditelný v mnoha řemeslných provedeních. Znamé a zdokumentované jsou tyto čtyři varianty.

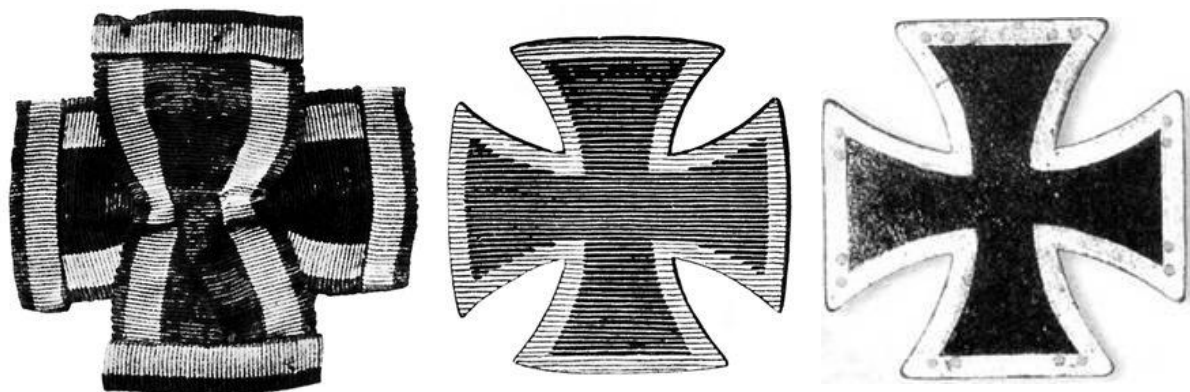
Stuhový kříž – vytvořený „improvizovaně“ z látky (stuhy železného Kříže II. třídy) spojením dvou stejně dlouhých kusů stuhy do tvaru rovnoramenného kříže. Tento stuhový kříž byl našit přímo na svrchní díl uniformy. Důvodem vzniku tohoto provedení byl především nedostatek materiálu vlivem dlouho trvající války a obtížemi se zaváděním výroby železné varianty řádu.

Látkový kříž – toto provedení sestává z jednoho kusu silné látky ve tvaru železného kříže (tlampatého kříže), kde avers je celý pokrytý černým sametem. Obrys kříže je ozdoben

našitým stříbrným drátkem po celém obvodu. I u této verze se předpokládá, že bude nošena pevně našitá na oděvu.

Složený kříž – tento typ je kombinací obou předešlých provedení. Jde o v podstatě kovový železný kříž, pokrytý černým sametem ve svém středu. Může však jít o neoficiální úpravu existujícího kusu, (*jakousi domácí úpravu*) jisté je, že tato varianta pochází ze stejného období jako ostatní Železné kříže I třídy.

Obr. č. 39 – První varianty Železného kříže I. třídy 1813

Standartní kříž – jedná se formálně o oficiální verzi vyznamenání. Řád je rovněž v provedení rovnoramenného tlampatého kříže jako Ž. k. II. třídy. Ramena řádu se kónicky sbíhají od kraje ke středu kříže. **Avers** tvoří plochý zcela prázdný železný kříž bez příkras. Okraj vyznamenání je postříbřen a ozdoben okrasným vroubkovaným stříbrným lemováním. Střed vyznamenání je z tmavé litiny. **Revers** strana je složena z rovného plochého postříbřeného plechu, ke kterému je přiletováno osm malých oček – dvě na každém rameni kříže. Tato oka slouží k připevnění (většinou přišití) řádu na oděv. Rozměry standartně vyráběného kříže, tedy výška i šířka, jsou shodné s Ž. k. II. třídy, tedy přibližně 40 mm. Hmotnost se pohybuje rovněž do 16 gramů. Ačkoli je tato udávaná celková velikost u většiny exemplářů více méně shodná, šířka stříbrného okraje se může značně lišit v závislosti na výrobci.

První Železný kříž I. třídy zhotovený z kovu byl vyroben až v srpnu roku 1813. U později zhotovovaných exemplářů byla zadní strana řádu opatřena připínací sponou, procházející svisle středem vyznamenání, která nahradila oka pro našítí. Tyto nové Ž. k. I. třídy byly vyráběny v pozdějších letech, kdy výrobní technologie dospěla do úrovně, že byla možná snadná a kvalitní výroba tohoto typu připínání. Zpracování tak odpovídá standartnímu provedení později zhotovovaných variant tohoto řádu z let 1870, 1914 a také 1939. U této varianty Ž. k. I. třídy 1813, opatřené zapínací sponou, není však možné prokázat, zda se

jednalo o železné kříže, které byly vyrobeny a udělovány jako běžná vyznamenání, nebo se jedná později zhotovované exempláře, vydávané jako oficiálně úředně schválené náhrady za ztracené kříže.

Obr. č. 40 – Železný kříž I. třídy 1813 standartní provedení

Úplně první Železný kříž I. třídy byl udělen Generálu von Helwigovi 17. dubna 1813 v bitvě o Warfeldu. Celkový počet udělených Železných křížů I. třídy 1813 je uváděn přibližně od 635 až do 670 kusů.⁵²

Podle zakládacího dekretu Fridricha Wilhelma III. Pruského měla být původně i první třída Železného kříže v provedení se závěsným okem a nošena na stuze.

Nedílnou součástí vyznamenání Ž. k. I. a II. třídy a Velkokříže 1813 je udílecí dekret, který potvrzuje pravost a legitimnost držení řádu příslušným majitelem. Tato listina byla vydávána ve formátu přibližně odpovídajícímu dnešní A4. Zpočátku byl právě dekret tou jedinou věcí, kterou vyznamenaný obdržel. Důvodem byl především nedostatek vyznamenání způsobený hospodářskou vyčerpaností země. Potřeba průmyslu pro plnění armádních požadavků si vynutila zdržení zavádění sériové výroby řádu.

Zajímavé je zdůvodnění vztahující se k materiálu kříže – železu. V té době pořádal pruský stát sbírku na náklady proti-napoleonské války. Prostí občané i šlechtici věnovali státu i zlaté

---

⁵² Údaje o počtech železných křížů se velmi různí. Podle uváděných čísel jsem zde uvedl nenižší a zároveň nejvyšší prezentovaný počet. (Heyde, F.: *Preussen Sammlung Max Aurich-Das Eiserne Kreuz 1813, 1870, 1914*: Biblio, 1998; Williamson, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*: Blandford Press, 1984; Geisler, H.: *Das Eiserne Kreuz von 1813 bis Heute*: Norderstedt, 1995)

klenoty a šperky a místo nich hrdě nosili šperky železné v duchu hesla „zlato dal jsem za železo“ či „zlato k ochraně, železo ke cti“.

Třída Ž.k. 1813	DŮSTOJNÍCI		NIŽŠÍ HODNOSTI		POSMRTNĚ	
	první	druhá	první	druhá	první	druhá
nezařazení	143	264	-	11	-	-
pěchota	233	1276	48	3073	256	3296
záložní pěchota	35	652	2	1029	370	994
jezdeckvo	97	517	15	894	100	1071
záložní jezdeckvo	12	186	-	342	78	297
dělostřelectvo	43	192	2	529	33	394
ženisté	5	62	-	1	7	32
administrativa	-	3	-	1	-	-
Celkem:	568	3152	67	5880	844	6084

3. CHLUMECKÝ KŘÍŽ

Na první pohled se zdá, že by se mohlo jednat o ranou verzi Železného kříže I. třídy, ale jde o zcela specifické vyznamenání, jehož podobnost tvaru a země původu je vlastně tím jediným, co oba řady spojuje. 4. prosince 1813 zřídil Friedrich Wilhelm III. tzv. *Chlumský kříž* jako ocenění statečnosti ruských gardových jednotek pod velením generála Ostermann-Tolstoyho v boji proti francouzským plukům generála Vandamma v bitvě u Chlumce. Spojenecké armády byly na ústupu po katastrofální porážce u Drážďan v polovině srpna. Udatnost ruských vojáků Ostermann-Tolstoyho v bitvě u Chlumce byla nástrojem porážky pronásledujících francouzských vojsk. Ruská vojska zde zadržela za cenu vysokých ztrát francouzské jednotky do příchodu pluků generála Kleista.

Král se rozhodl ocenit statečnost Rusů zřízením zvláštní verze železného kříže, ale z neznámého důvodu došlo k jejich výrobě až po třech letech od jejich úředního udělení.

Následující text o Chlumeckém kříži byl publikován v ruském časopise 2. srpna 1816.

„Dvacátého čtvrtého dne tohoto měsíce obdrželi vyznamenání Železného kříže.

Jeho Veličenstvo král Pruský se určil královsky vydat toto ustanovení o vyznamenání členů gardových jednotek, kteří s tak výjimečnou udatností bojovali u Chlumce dne 17. srpna 1813.“

Obr. č. 41 - Chlumecký kříž pro řadové vojáky.

Obr. č. 42 – Chlumecký kříž pro důstojníky

Počet navržených vyznamenání činil 11 563 kusů. Tento údaj souvisí s celkovým počtem ruských vojáků zapojených do bojů u Chlumce. Ve skutečnosti však *Chlumecký kříž* obdrželo 7131 přeživších účastníků. Zbývajících 4400 padlo v boji nebo zemřelo na následky svých zranění.

Dle výpovědí si mnoho ruských gardistů ještě před oficiálním předáním *Chlumeckých křížů* vyrobilo vlastní vyznamenání spojením kovové podložky s vyřezaným černým koženým křížem a opaskovou sponou.

Oficiální verzi vyznamenání představoval kříž vyrobený závodem v Prusku. Lakované postříbřené provedení bylo určeno pro důstojníky a železné pro ostatní hodnosti. Oba druhy řádu byly provedeny vzhledem k pruskému Železnému kříži ve výrazně nižší kvalitě.

Celkový počet zamýšlených udělení vyznamenání byl následující: 9 kusů generálům, 44 kusů štábním důstojníkům, 371 kusů důstojníkům, 1168 kusů poddůstojníkům, 404 kusů desátníkům, ostatním hodnostem 10 070 kusů.

4. VELKOKŘÍŽ 1813

Za nejvyšší stupeň Řádu železného kříže byl stanoven Velkokříž. Řád svým provedením odpovídá Železnému kříži II. třídy. Tedy tvar řádu je rovnoramenný tlampatý kříž s rameny kónicky se sbíhajícími od kraje ke středu. Vyznamenání se skládá z velkého nebarveného středu z tmavé litiny, vloženého mezi dvě části stříbrného orámování. Oproti železnému kříži je řád přibližně dvakrát tak velký (velikost Velkokříže 1813 je uváděna 64mm). Zpracování kříže je mnohem preciznější než u Ž. k. I. a II. třídy. Stejně jako u Železného kříže II. třídy, je **avers** strana železného středu kříže úplně hladká bez příkras.

Revers řádu je ve svém středu zdoben dubovou ratolestí, složenou ze tří listů směřujících vzhůru vlevo a vpravo. Rozdíl oproti Ž. k. II. třídy je v detailu dubové ratolesti. Zde jsou znázorněny čtyři žaludy na stonku dubových listů místo dvou, jak je tomu u Železného kříže II. třídy. Na horním rameni se nachází pruská královská koruna a pod ní jsou iniciály FW (Fridrich Wilhelm). Letopočet 1813 je uveden na spodním rameni.

Vyznamenání se zavěšuje pomocí oka přiletovaného k horní hraně kříže, na něž je navléknuto svislé stříbrné poutko elipsovitého profilu, kterým prochází 57 mm široká nákrční stuha černé barvy, opatřená bílými pruhy po obou okrajích.

Obr. č. 43 – Velkokříž

Kritéria pro udělení velkokříže byla dekretem specifikována takto: „*Velkokříž mohou získat velitelé výhradně jen za vítězství v rozhodující bitvě, po níž musel nepřítel opustit své pozice,*

rovněž tak za dobytí významné pevnosti či za vytrvalou obranu pevnosti, jež tak nepadla do nepřátelských rukou.“⁵³

Řád je tedy určen pro ty, jejichž vedení či velení vojsk v boji bude mít rozhodující vliv na průběh celého tažení.⁵⁴ A tak nepřekvapí, že Velkokříž 1813 byl udělen pouze sedmkrát. Z těchto důvodů je vlastnictví originálního vzorku původního Velkokříže 1813 velkou raritou. Mnoho údajných originálních kusů, se kterými se dnes můžete setkat, jsou kopie, zhotovené koncem 19. století, určené pro muzejní expozice.⁵⁵

4.1. Držitelé Velkokříže 1813

Generál polní maršál Gebhard Leberecht Furst Blücher von Wahlstatt

byl se s největší pravděpodobností o nejslavnějším ze všech držitelů Velkokříže 1813 i všech následujících. Blücher se stal ikonou vlastenecké války. Jeho pověst byla zcela oprávněná, ačkoliv každý vrchní velitel byl tak dobrý, jak dobrý byl jeho náčelník štábu i generální štáb jako celek. Jeho osobní charisma však nade vši pochybnost dokázalo udržet mnohdy nesourodé pruské generály v boji proti skutečnému nepříteli. Polní maršál obdržel toto vyznamenání 26. srpna 1813 jako uznání za velení během bitvy u Katzbachu. Rozkazy, které vydával během boje, byly v rozporu s jeho pověstným útočným duchem. Blücher rozkázal nenapadnout nepřítele ihned v plném rozsahu, ale hrát si s Francouzi na kočku a myš, napadat pouze jednotlivě jejich vojáky do té doby, než budou Prusové připraveni zaútočit. Tato příležitost nastala, když francouzští vojáci pod velením Jaquese MacDonalda, vévody Tarantského⁵⁶, překročili řeku Katzbach. Francouzi pochodovali rovnou do rukou čekajících pruských a ruských vojáků. MacDonald měl k dispozici 50 000 vojáků proti Blücherovým 80 000. Unavení a demoralizovaní francouzští vojáci nestačili na spojence a v strašném boji, který následoval, byli zmasakrováni dělostřeleckou palbou a útoky pěších pluků a kavalérie. MacDonald opustil bojiště s polovinou svých sil. Bylo zde mnoho mrtvých a zraněných. Hodně francouzských vojáků se při ústupu utopilo v řece Katzbach. Blücherovy ztráty činily 3000 mužů. Maršálův Velkokříž byl adekvátní odměnou za jeho velkolepé vítězství nad silným nepřítelem, za nepříznivého počasí a za hřmotu nespokojenosti jeho vlastních sil. Blücher byl následně poctěn titulem uděleným 3. června 1814, který zněl princ Fürst Blücher

⁵³ Zřizovací dekret krále Fridricha Wilhelma III. o Řádu železného kříže z 10 března 1813 bod 6.

⁵⁴ Příklad zřizovací preambule krále Fridricha Wilhelma III. Pruského o zřízení Řádu železného kříže ze 10. března 1813.

⁵⁵ Williamson, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*. Blandford Press, 1984

⁵⁶ **Etienne Jacques Joseph Alexandre Macdonald** (17. 11. 1765 – 25. 9. 1840), vévoda z Tarentu, maršál Francie. Krátce senátor v roce 1815(během vlády 100 dní Napoleona I.). (BARNETT, C. *Bonaparte. Překlad Jan Kozák. Brno : Jota s. r. o., 2005.*)

von Wahlstatt. Tuto poctu přijal spíše s odporem. Sám přijal s mnohem větším potěšením titul, jenž mu přiřkli jeho vojáci – Papa Blücher či Maršál Vorvads. (maršál vpřed)

Generál Friedrich Kleist von Nollendorf a generálporučík Ostermann-Tolstoy

Oba Velkokříže byly uděleny 29. srpna 1813 jako uznání podílu těchto dvou důstojníků na vítězství v bitvě u Chlumce nedaleko města Teplice. V těchto dvou případech existuje pochybnost, zda byly Velkokříže někdy předány, případně zda bylo jejich navržení úředně schváleno a potvrzeno.⁵⁷ Ale vraťme se zpět k Teplicím. Před postupujícími silami francouzského generála Vandamma spojenci pod velením rakouského prince Eugena provedli náhlý protiútok. V zákrytu tohoto útoku přicházely posily pod velením ruského generálporučíka Ostermann-Tolstoyho na bojiště mezi jednotky generála Vandamma a město Teplice. V zuřivém boji, který zde propukl, Rusové vedli boj s velkou udatností. Sám Ostermann-Tolstoy přišel v boji o paži. V tomto okamžiku stál Vandamme proti silám Ostermann-Tolstoyho s rakouským princem Eugenem po boku. Francouzi byli zděšeni zjištěním příchodu čerstvých pruských vojsk generála Kleista do svého týlu. Tento krok Francouze přinutil obrátit a utkat se s nimi. Nyní pod útokem z tří stran byla Vandammova situace zoufalá. Uvězněný v této hornaté oblasti bez únikové cesty, která by se mu naskýtala, a s ohledem na těžké ztráty se Vandamme vzdal. Celkem bylo 10 000 jeho mužů zabito či zraněno a dalších 7000 bylo zajato vítěznými spojeneckými vojsky.

Generál pěchoty Friedrich Wilhelm Graf Bülow von Cnnewitz

Bülow byl jedním z Blücherových schopných důstojníků. Obratný a překvapivý útok, který podnikl proti Napoleonovu oblíbenci maršálu Neyovi u Dennewitzu jen padesát pět kilometrů jihozápadně od Berlína, skončil francouzskou porážkou s 9000 padlými či zraněnými a 15 000 zajatými vojáky. Další vítězství nad maršálem Gerardem v bitvě u Hagelbergu posílilo morálku a touhu pruské armády po vítězství. Bülowovův osobní přínos v této bitvě byl oceněn udělením Velkokříže dne 6. září 1813. Druhé datum uváděné v souvislosti s touto událostí je 15. září 1813.

---

⁵⁷ Williamson, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*. Blandford Press, 1984. Celá řada knih a dalších zdrojů tyto dva držitele ze sporných důvodů coby držitele Velkokřížů neuvádí.

Korunní princ Carl Johann (Bernadotte) Švecký

Syn ševce Carl Johann se narodil v roce 1763. Počátek jeho vojenské dráhy byl ve službách italských pozemních sil v roce 1780. Později se oženil s Désirée Clary (bývalou snoubenkou Napoleona I.), švagrovou Napoleonova bratra Josepa Bonaparte. Jeho rychlá kariéra bývá často považována za přímý důsledek jeho sňatku. Za vlády Direktorია v roce 1799 byl Bernadote zvolen ministrem války. Zde se projevil jako velmi schopný reformátor. V brumairovém puči se odmítl podílet na Napoleonově státním převratu. Ve funkci ministra jej následně nahradil maršál Berthier. Bernadote byl jedním z mnoha schopných generálů, kteří stáli po císařově boku v dobách jeho vzestupu. U Slavkova velel prvnímu armádnímu sboru La Grande Armée. Napoleon nebyl nadšen touto jeho funkcí a posléze shledal jeho vojenské kvality rozporuplné. Zmíněnou rozporuplnost vojenských kvalit ukázal princ zvláště ve válce proti Prusku v roce 1806. Zde jej mělo zachránit právě jeho manželství, které jej ušetřilo šetření válečného soudu za mizerné výkony jeho sboru v bitvě u Jeny a Auerstedtu. Jeho reputace se zlepšila, když ho císař, byť s neochotou, pověřil odrazit britskou invazi na ostrov Walcheren. Po porážce britského kontingentu byl však princ z velení odvolán. Jeho další budoucnost ovlivnila přízeň švédské šlechty, která hledala následníka švédského trůnu. Bernadotte v průběhu bojů dobře zacházel se švédskými zajatci, což mu bylo k užitku v okamžiku, když jej Napoleon odvolal pro jeho katastrofální výkony v bitvě u Wagramu v roce 1809, a on ničím nevázan švédskou nabídku přijal. Bernadotte odcestoval do Švédska, kde byl zvolen korunním princem. Později se opět střetl s Napoleonem, když Francouzi vstoupili do švédského Pomořanska v roce 1812. Korunní princ se spojil nejprve s Rusy a nakonec s Pruskem. Carl Johann rovněž radil ruskému carovi volbu taktiky proti francouzskému císaři, která v konečném důsledku vedla k porážce jeho Velké armády v Rusku v zimě roku 1812. I přesto, že Bernadotte nebyl považován za brilantního polního velitele, je i v pozdějších bitvách v letech 1813–1814 za šesté koalice jednou z rozhodujících postav v boji proti Francii. Udělení Velkokříže na podzim 1813 je však považováno spíše za odměnu jeho politické a diplomatické schopnosti. Přestože byl císařovým odpůrcem, odmítl se po bitvě národů u Lipska účastnit bojů na francouzské půdě a během sto dní vlády po Napoleonově návratu z Elby v roce 1815 se k vojenské alianci proti Francii nepřipojil. Carl Johann se následně stal králem Karlem XIV. Švédským. Dokumenty uložené ve švédských národních archivech uvádějí, že Velkokříž byl po jeho smrti vrácen zpět do Pruska.

General Hans David Ludwig von Yorck

Byl dalším z velmi schopných generálů pruské armády. Yorckův Velkokříž byl oceněním a uznáním jeho statečnosti a velení během bitvy u Laonu, která vedla až ke kapitulaci Paříže. Velkokříž byl udělen 31. března 1814. Po katastrofální pruské porážce jihozápadně od Laonu Blücherova armáda ustoupila před Napoleonovým císařským vojskem zpět za městská opevnění. Laon sám o sobě skýtal přirozenou obranou pozici. Z vrchu kopce, kde stál, umožňoval snadné velení a přehled okolní krajiny. Napoleon posílen zálohami však špatně posoudil situaci a podcenil sílu zbývajících pruských vojsk bránících město. Jeho útoky na Laon byly téměř sebevražedné. Po několika počátečních pokusech byla francouzská vojska odražena k přeskupení sil. Když unavení Napoleonovi vojáci odpočívali během noci kolem táborových ohňů, Yorckovy bojem zocelené pěší pluky a jezdeckto je útokem obklíčily a vrhly se na ně. Panikou zasažení Francouzi se obrátili na útěk. S třpytivou vidinou v podobě obsazení Paříže vypukla mezi pruskými důstojníky řevnivost. Poté co Blücher náhle ochořel, handrkování velitelů propuklo naplno. Generál Gneisenau, Blücherův náčelník štábu, převzal velení a zrušil Blücherovy rozkazy o pronásledování francouzských vojsk. Rozzuřený Yorck neuposlechl Gneisenauovy rozkazy a otočil se na cestu domů do Pruska. Pouze osobní prosba samotného Blüchera jej přesvědčila a přiměla k návratu na bojiště. Yorckovo osobní velení vojsku během dalších tří týdnů vedlo k pádu Paříže dne 31. března 1814. Kapitulace francouzského hlavního města byla důležitou součástí spojeneckého vítězství. Yorck, stejně jako Blücher, byl také následně poctěn od krále uděleným titulem von Wartenburg na počest jeho dřívějšího vítězství u Wartenburgu v říjnu 1813.

Friedrich Bogislaw Emanuel Graf Tautentzein von Wittenberg

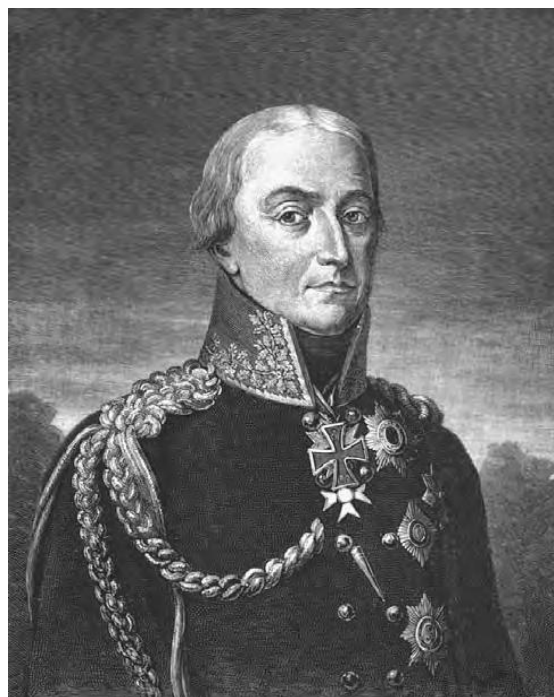
se narodil v Postupimi 26. září 1760, vystudoval Vojenskou akademii v Berlíně a svou kariéru započal jako Standartenoberjunker u 10. regimentu Gens d'Armes. Později se stal praporečником u 35. infanterie regimentu Prinz Heinrich. Jeho následný kariérní postup byl rychlý. Ve věku třiceti let dosáhl hodnosti majora. Rozmanité zkušenosti mladého důstojníka zahrnovaly službu styčného důstojníka v Rakousku a v Nizozemí v průběhu roku 1792. V roce 1813 Tautentzein dosáhl hodnosti generálporučíka a stal se vojenským guvernérem oblasti mezi Odrou a Vislou. Během osvobozenécké války (1813-1814) se zúčastnil se svým vojskem bitvy u Dennewitzu a okupace Wittenbergu (Tautentzein získal Železný kříž II. a I. třídy během oblehání Magdeburgu).

Mezi vyznamenáními, kterými byla oceněna jeho vojenská statečnost, byl Řád Jiřího III., jenž mohl se svolením pruského krále nosit. Získal i Rytířský kříž Řádu černého orla uděleného za

zásluhy v průběhu bitvy u Jüterbogu. 8. prosince byl Taumentzein povýšen do hodnosti generála. Tuto poctu následovalo udělení Velkokříže 26. ledna 1814. Propůjčení tohoto vyznamenání bylo spíše než oceněním jednoho specifického činu výrazem ocenění všech jeho pokračujících úspěchů. Tak jako řada jeho současníků byl i Taumentzeinovi jako ocenění za jeho činy a jejich uznání udělen šlechtický titul. 3. června 1814 obdržel titul Graf Taumentzein von Wittenberg. Nicméně jeho kariéra nebyla bez kontroverze. Jde především o střet s Gneisenauem a komplikovaný spor s Bülowem ve věci jeho ocenění za vítězství u Wittenbergu. Tento spor nakonec vyřešil král Fridrich Wilhem svou intervencí ve prospěch generála Bülowa. Taumentzein byl odškodněn udělením statků bývalého kláštera v Schonefeldu v Zullichau-Schweibusu. V roce 1815 byl pověřen funkcí velícího generála IV. armádního sboru. O pět let později se stal velícím generálem III. armádního sboru, dále pak čestným plukovníkem 20. infanterie regimentu, který jako poctu nesl jeho jméno až do roku 1918. Friedrich Bogislaw Emanuel Graf Taumentzein von Wittenberg zemřel v Berlíně 20. února 1824 ve věku šedesáti tří let. Je pochován v Berlíně na Invalidenkirchhofu.

Obr. č. 44 – Generál Ludwig von York

Obr. č. 45 – Generál Friedrich Wilhelm Graf Bülow

Obr. č. 46 - Generál poručík Ostermann-Tolstoy

Obr. č. 47 - Generál Friedrich Kleist von Nollendorf

Obr. č. 48 – Generál polní maršál Blücher

Obr. č. 49 - Korunní princ Carl Johann (Bernadotte) Švédský

Obr. č. 50 – Friedrich Bogislaw Emanuel Graf Taubert

5. HVĚZDA K VELKOKŘÍŽI ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1813

Toto ocenění vzniklo jako další zvláštní stupeň Řádu železného kříže. Důvodem vzniku byla potřeba ocenit opakovanou rozhodnost a chrabrost při velení vojsk v boji, kterou však mohl prokázat jedině velitel armád vzhledem k nutnosti opakovaného rozhodujícího vlivu na vítězství ve válce proti nepříteli, které svým rozsahem a skutky převyšuje podmínky pro udělení Velkokříže, a tento řád má již tento velitel ve svém držení. Z tohoto důvodu bylo toto vyznamenání uděleno pouze jednou, a to Generalfeldmarschallu Blücherovi jako uznání jeho přispění k porážce Napoleona v bitvě u Waterloo (nebo bitvě u La Belle, jak v této souvislosti uvádějí Prusové). Podle jediného jeho držitele se ocenění říká Blücherstern (Blücherova hvězda).

Polní maršál obdržel hvězdu k Velkokříži 26. června 1815. Toto vyznamenání sestávalo z ručně dělané vrstvené hvězdy z pevného zlata. Profil řádu byl v podobě osmicípé zářící hvězdy, v jejímž středu byl připevněn malý železný kříž. Průměr hvězdy je 77 mm a železného kříže 33 mm. Původní hvězda byla nevratně zničena během požáru na zámku Krieblowitz v roce 1820, z těchto důvodů zůstanou přesné detaily a rozměry původního vyznamenání již jen spekulativní. Blücherova rodina má však ve vlastnictví originální znovu vyrobený kus tohoto řádu.

Obr. č. 51 - Hvězda k Velkokříži

Společně s udělením hvězdy byla polnímu maršálovi dána čest mít symbol železného kříže začleněný ve svém osobním erb. Tímto erbovým oceněním byla poctěna ještě jedna osoba v dějinách země, pruský kancléř Karl von Hardenburg.

Obr. č. 52 - Pruský kancléř Karl von Hardenburg

IX. ŽELEZNÝ KRÍŽ 1890

První obnovení Řádu železného kříže lze přímo spojit s jedním mužem, jenž svým příchodem do vrcholné politiky v určitou chvíli zásadně změnil běh dějin nejen v Prusku, ale i v celé Evropě. Tím mužem nebyl nikdo jiný než Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen⁵⁸, vévoda z Lauenburgu. Pro přesné pochopení okolností, které vedly od Bismarckova nástupu k moci až k obnovení Řádu železného kříže za prusko-francouzské války, je třeba uvést celou řadu souvisejících událostí.

Pruské království se v roce 1862 dostalo do patu. Sněmovna odmítla financovat reformu pruské armády. Wilhelm I. rozpustil parlament a vyhlásil nové volby, ve kterých však drtivě zvítězila opozice, která královy plány zcela zablokovala. Snaha poslanců směřovala k získání většího vlivu parlamentarismu, a k pokusu změnit tak budoucí vývoj Pruska. Král se pod tlakem opozice stáhl na zámek Babelsberg a sepisoval abdikaci. V této chvíli pruský ministr války Albert Roone odeslal spěšně telegram do Paříže, ve kterém žádal neprodlený návrat do vlasti svého přítele a spojence, vyslance Otto von Bismarcka. Jeho příjezd do rodné vlasti byl ve znamení nadějí pro rozkolísanou monarchii. Bismarck byl zapřísáhlý monarchista. Po svém návratu do Berlína během audience přesvědčil Wilhema I., aby zrušil svou abdikaci. Bismarck králi dále sdělil, že parlamentní moc je třeba omezit případně i zavedením diktatury, je-li to v zájmu vlasti. Jeho heslo bylo utváření státní politiky „*železem a krví*“. Nabídl králi, že politickou krizi vyřeší. Počítal s tím, že si tak upevní svou moc v Prusku. Král jmenoval Bismarcka pruským ministerským předsedou. V září 1862 se Bismarck pokusil opozici přesvědčit o nutnosti králových záměrů reformovat armádu. Opozici nenechala jeho rétorika na pochybách. Bismarckův směr byl v příkrém rozporu s jejich představami. Po neúspěšném jednání nechal nový ministerský předseda rozpustit parlament a rozhodl se vládnout sám. Odůvodněním jeho politiky byla nutnost vyvedení Pruska z vnitřní krize a následné upevnění

---

⁵⁸ **Otto von Bismarck** - Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen, vévoda z Lauenburgu (1.4. 1815 – 30. 7. 1898) byl jedním z nejvýznamnějších politiků 19. století a budovatelem sjednoceného Německa. První ministr (premiér) Pruska (1862–1890) a první v řadě německých kancléřů (1871–1890). Jeho nekompromisní přístup k řešení politických problémů a autoritativní vystupování vůči sněmu mu vyneslo přezdívku Železný kancléř. (Loewenstein, B.: *Portréty - Otto von Bismarck. Praha : Svoboda, 1968*).

pozice státu na evropské půdě. Hlavním rivalem Prusů v Evropě bylo Rakousko. Bismarck se snažil změnit poměr sil a vlivu na kontinentě. Stále více usiloval o pruskou hegemonii v celém Německu. Dříve nebo později se tak jeho mocenské zájmy musely dostat do přímého střetu s rakouskými. Rakousko tehdy zastávalo ideu uspořádání poměrů v německy mluvících zemích bývalé Svaté říše římské spíše formou volné federace jednotlivých států – tedy „*Deutsche Bund*“ Německého spolku.⁵⁹

Naproti tomu zájmem Pruska bylo co nejrychlejší sjednocení celého Německa pod jeho vlastní nadvládou. Ne všechny tehdejší německé státy byly pruské politice sjednocování „krví a železem“, kterou zosobňoval především sám Otto von Bismarck, nakloněny. Na stranu Rakouska se přiklonila některá království (Bavorsko, Hannoversko či Sasko) a také řada menších vévodství a knížectví, která se (často oprávněně) obávala pruské anexe. Prusko naopak mohlo počítat s podporou středně velkých německých zemí, jako byly Meklenbursko či Oldenbursko, a také většiny svobodných měst (Hamburk, Brémy, Lübeck). Paradoxně byl častým motivem „spojenectví“ těchto státek se silným Pruskem spíše jen strach z vlastní okupace. Znepřátelené „bloky“ však již byly vytvořeny a rozhodující zápas o vliv v celém Německu byl již jen otázkou času.

Obr. č. 53 - Otto von Bismarck

---

⁵⁹ **Německý spolek** – politický svazek německých států především Rakouska (včetně českých zemí), Pruska, Bavorska, Württemberska, Hannoverska a Saska) v letech 1815–1866. V roce 1815 se rozkládal na 630 100 km² a měl 29,1 mil. obyvatel (v roce 1865 47,7 mil.). Byl vytvořen 8. června 1815 na Vídeňském kongresu jako nástupnický orgán za Svatou říši římskou, která zanikla v roce 1806. Tvořilo jej 38 států (z toho 34 knížectví a 4 svobodná města – Frankfurt nad Mohanem, Hamburk, Brémy a Lübeck).

Prusko-rakouské tažení proti Dánsku

Přímou záminkou k válečnému měření sil se stala situace v zálabských vévodstvích (ležících severně od řeky Labe u dánských hranic), především ve Šlesvicku a Holštýnsku. Dánsko podporovalo Šlesvické vévodství, které se pokoušelo oddělit od Holštýnska. Důsledkem však byla anexe obou německých zemí, což se však nelíbilo Prusku ani Rakousku. Oba zálabské státy společně spadaly do německého spolku, kde zásadní vliv na většinu těchto zemí mělo právě Rakousko. Bismarck vycítil příležitost, jak oba státy připojit k Prusku. Intervence proti Dánsku proběhla vojenskou silou za účasti Pruska, Rakouska a katolického Bavorska. Během války, která vypukla v roce 1864, porazily společně armády obou států Dány na souši a námořní eskadra pod vedením rakouského admirála Wilhelma von Tegetthoff svedla u Helgolandu úspěšný boj proti dánskému loďstvu. Dánský král se tak po porážce musel zříct veškerých nároků na zálabská vévodství, která přešla pod správu obou vítězných mocností.

Mocenské spory a příprava k válce s Rakouskem

Pro Rakousko, kterému připadla správa celého Holštýnska, se postupem času tato jakási evropská kolonie, obklopená pruskými državami, stala skutečnou noční můrou. Nejen, že zde muselo udržovat vojenský kontingent pod velením podmaršálka Ludwiga von Gablenz,⁶⁰ vykonávajícího zde de facto vojenskou správu, ale stále víc bylo všem zainteresovaným stranám jasné, že Prusové si připravují půdu pro anexi obou vévodství. Několik rakouských praporů by v takovém případě nemohlo území Holštýnska proti pruské armádě v žádném případě ubránit. Rakouský císař František Josef I., vědom si této situace, se sice pokusil přimět Prusko k výměně problematického Holštýnska za část pruského Slezska případně Kladska, ale Bismarck o těchto návrzích nechtěl ani slyšet. Jeho vize mocného Pruska v čele německých sjednocených německých států by tímto diplomatickým kompromisem nejspíše nedošla k naplnění. Proto počátkem roku 1866 Bismarck přímo obvinil Rakousko v oficiální nótě z toho, že Holštýnsko se pod liknavou správou císařství proměnilo v ohnisko protipruských nálad. Rakousko tuto nótu pochopitelně odmítlo a vztahy mezi oběma zeměmi poté ještě více ochladly. Bismarck přitom svůj tlak i nadále stupňoval, neboť velmi dobře věděl, že situace v Evropě je k měření sil s Rakouskem velmi vhodná a nemusí se již v budoucnu

---

⁶⁰ **Ludwig Karl Wilhelm, svobodný pán von Gablenz**, generál jízdy (narozen 19. 7 1814 v Jeně; zemřel 28. 1 1874 v Zürichu) rakouský generál, od roku 1833 sloužil v rakouské armádě a vyznamenal se v řadě významných bitev. V době krymské války obsadil Srbsko, Moldavsko a Valašsko. V bitvě u Solferina opustily jeho jednotky bojiště jako poslední. V roce 1866 dosáhl v bitvě u Trutnova jediného vítězství rakouské armády nad Prusy. Zúčastnil se i bitvy u Hradce Králové: (Lorenz, R.: *Gablenz-Eskeles, Ludwig Freiherr von*. Neue Deutsche Biographie)

opakovat. Rakousko nemohlo jako se skutečným spojencem počítat s žádnou ze zbývajících tří mocností tehdejší Evropy. Sblížení s Ruskem bránilo jejich vzájemně protichůdné zájmy na Balkáně. Francie Napoleona III. nebrala pruské ambice zcela vážně a jako velmi nepravděpodobná se jevila i intervence ze strany Velké Británie. Za této situace mělo Prusko v krátké době získat dalšího spojence, nedávno sjednocenou Itálii. Prusko a Itálie tak uzavřely 8. dubna 1866 spojeneckou smlouvu, zaměřenou jednoznačně proti Rakousku. Italské království totiž považovalo za sféru svého, téměř bytostného, zájmu Benátsko, které však bylo v držení Rakouského císařství. Spojenectví s Pruskem v nadcházející válce a stále silící armáda nového státu měly Italům zaručit dosažení tohoto cíle. Florencie se však válce s Vídní mohla velice snadno vyhnout, neboť rakouský císař byl ochoten předat Benátsko⁶¹ arbitrovi tehdejší evropské politiky, kterým byl Napoleon III.⁶² Ten je zase obratem zamýšlel svěřit do rukou italského krále Viktora Emanuela II. Tento „obchod“ se však italské straně velmi zajídal. Pro Rakousko by bylo rovněž politicky neúnosné vydat Benátsko Viktoru Emanuelovi přímo a bez boje. Zbraně na jižním bojišti tedy měly promluvit vlastně jen proto, aby přes nevyhnutelný vývoj mezinárodní situace bylo zachováno určité politicko-mocenské „dekorum“ a Benátsko nepadlo do italských rukou bez výstřelu.

Po uzavření prusko-italského spojenectví bylo tedy zřejmé, že válku půjde odvrátit již jen stěží. Rakouský požadavek na zastavení válečných příprav z 18. dubna byl v Berlíně i Florencii odmítnut a neuspěl ani návrh císaře Napoleona III. svolat k řešení „německé otázky“ mezinárodní kongres. Zejména proto, že jeho cílem byla pouze snaha vrátit poměry v Německu o šedesát let zpět do období Rýnského spolku,⁶³ což nebylo přijatelné ani pro Prusy

---

⁶¹**Benátsko** (italsky **Veneto**) – oblast v severovýchodní Itálii, sousedící na jihu s Emilií-Romagnou, na západě s Lombardií, na severu s Trentino-Alto Adige a Rakouskem, na východě s Friuli-Venezia Giulia a Jadranem. V letech 1935–1963 byl region součástí oblasti Venezia Euganea. Jeho hlavním městem jsou Benátky (Venezia), dalším významným městem pak Padova.

⁶² **Charles Louis Napoleon Bonaparte**, jinak též **Napoleon III.** (20. dubna 1808 – 9. ledna 1873) – syn krále Ludvíka Bonaparta a královny Hortensie de Beauharnais, stal se prvním prezidentem Francie a posléze se prohlásil za francouzského císaře; jeho vláda byla svržena poté, co byl zajat v prusko-francouzské válce. (Hartmann, P. C. a kol. *Francouzští králové a císaři v novověku: od Ludvíka XII. k Napoleonovi III. (1498–1870)*. Praha: Argo, 2005)

⁶³ **Rýnský spolek** *německy Rheinbund*) vznikl v západní části bývalé Svaté Říše Římské, která zanikla po 844 letech v roce 1806. Rozpad říše a vytvoření Rýnského spolku bylo zaviněno porážkou říšských vojsk Napoleonem v prosinci roku 1805 v bitvě u Slavkova nazývanou také bitvou tří císařů. V říjnu 1806 po francouzském pokoření Pruska přistoupily do Rýnského spolku i státy středního a severního Německa. Do roku 1808 se přidalo dalších dvacet států a spolek dosáhl svého největšího rozmachu. Pouze státy Rakousko, Prusko a knížectví Holštýnsko náležející k Dánsku, a švédské Pomořansko zůstaly mimo něj. Rýnský spolek zanikl po porážce francouzských jednotek na podzim roku 1813, kdy se většina jeho členů pod tlakem spojeneckého postupu na západ přidala na stranu spojenců, nebo byla vojensky okupována spojeneckými vojsky. Rýnský spolek nahradil roku 1815 po vídeňském kongresu Německý spolek (*Deutsche Bund*):Hartwig Brandt/Ewald Grothe (Hrsg.): *Rheinbündischer Konstitutionalismus Frankfurt a. M. usw.: Peter Lang, 2007,*

ani pro Rakušany. Události pak nabraly rychlý spád. Prusové 7. června 1866 vpochodovali do Holštýnska, které rakouské jednotky včas bez boje vyklidily a stáhly se do Čech. Pruský vyslanec Karl Friedrich von Savigny⁶⁴ krátce na to oznámil na Spolkovém sněmu ve Frankfurtu, že zasedání opouští, protože Prusko již pokládá Německý spolek za zrušený. Od 12. června byly přerušeny diplomatické styky mezi Rakouskem a Pruskem a od 18. června také vzájemné poštovní, telegrafní a železniční spojení.

„Pruská armáda překračuje hranice“

Již o den dříve byl saský královský dvůr, který stál na straně svého rakouského spojence, donucen opustit Drážďany. Vzápětí došlo k pruské okupaci Saska, opět téměř bez výstřelu. Saský armádní sbor se pod vedením korunního prince Alberta stáhl také do Čech, aby v nadcházejícím konfliktu bojoval po boku rakouských vojsk. Italové předali své poselství o vypovězení války veliteli rakouské jižní armády arcivévodovi Albrechtovi 20. června poblíž Mantovy. Den na to se objevili s podobnou depeší pruští parlamentáři u rakouských pohraničních hlídek, např. u Osvětimi, Opavy a Zlatých Hor.

Rakousko, které bylo nuceno vést válku na dvou frontách, vytvořilo dvě armády. Proti Prusku postavilo tzv. severní armádu pod velením polního zbrojmistra Ludwiga von Benedek,⁶⁵ v Itálii pak jižní armádu arcivévody polního maršála Albrechta.⁶⁶ O tom, zda bylo v dané situaci vhodné svěřit funkci velitele severní armády Benedekovi, byla napsána řada pojednání, uveďme zde pouze to, že Benedek byl osobně velmi čestný a statečný voják, vynikající velitel sboru, který se vyznamenal např. v roce 1859 v bitvě u Solferina. Neměl však zkušenost (ani dostatečnou odbornost) potřebnou pro velení kolosu, jakým byla armáda o síle více než 250 000 mužů. Nadto do jeho pravomocí neustále zasahoval císař a dvorská generalita. Arcivévoda Albrecht byl přece jen schopnějším vojevůdcem a v případě, že by bylo velení na severu svěřeno jemu, zřejmě by se dopustil i méně chyb než Benedek. Prusové vtrhli do Čech třemi víceméně samostatnými armádami, jejichž cílem bylo přesně v duchu zásad náčelníka pruského generálního štábu Helmuta von Moltkeho „odděleně pochodovat, společně udeřit“. Od západu na východ to byly tzv. labská armáda generála Herwartha von Bittenfeld, která

---

⁶⁴ **Karl Friedrich von Savigny** (narozen 19. září 1814 v Berlíně † 11. února 1875 ve Frankfurtu nad Mohanem) – pruský diplomat a katolický politik, přispěl k vytvoření *Zentrumspartei* (Centrální strany). (Borengässer_N. M.: *Savigny, Karl Friedrich von*. In: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*)

⁶⁵ **Ludwig August rytíř Benedek von Felsö-Eör** (narozen 14. července 1804 Šoproňi, + 27. dubna 1881 ve Štýrském Hradci) – rakouský vojevůdce maďarského původu, po určitou dobu šéf štábu maršálka Radeckého.

⁶⁶ **Arcivévoda Albrecht Fridrich Rudolf** (nar. ve Vídni 3. srpna 1817) – rakouský arcivévoda, polní maršálek, nejstarší syn arcivévody Karla, útlého mládí veden k vojenskému stavu, obdržel důkladné teoretické a odborné vzdělání pod dohledem svého otce. Oslavovaný rakouský polní maršál, který 24. června 1866 u Custozy nedaleko Verony porazil italskou armádu. V roce 1867 generální inspektor rakouské armády.

vstoupila na naše území z okupovaného Saska směrem k České Lípě, dále 1. armáda prince Fridricha Karla postupující do Čech od Žitavy a nakonec největší uskupení, 2. armáda korunního prince Fridricha Viléma, jejímž úkolem bylo vpadnout do východních Čech.

Benedekovou první větší strategickou chybou bylo, že věnoval více pozornosti operacím proti labské a 1. armádě Fridricha Karla, čímž dopřál 2. armádě korunního prince možnost rozvinout se a ohrožovat jeho bok. V posledních dnech června (v rozmezí 27.–29. 6.) došlo k prvním bitvám války: u Náchoda, Trutnova, u České Skalice, Mnichova Hradiště, u Svinišťan, u Dvora Králové a u Jičína. S výjimkou bitvy u Trutnova, v níž 27. 6. 1866 slavil dočasný úspěch X. armádní sbor podmaršálka Gablenze,⁶⁷ Rakušané všechny tyto střety prohráli. Zároveň začaly výrazně narůstat jejich ztráty. Bilance jednotlivých střetů ukazuje, že poměr ztrát dosahoval většinou hrozivého čísla 1:5 pro Prusko! Za této situace stáhl Benedek dlouhými přesuny a soustavným bojem unavenou severní armádu směrem k Labi a zároveň naléhavě žádal císaře Františka Josefa telegramem z 1. července o uzavření míru. Císařova odpověď však byla odmítavá. Rakušané i saský armádní sbor se v té době nacházeli poblíž Hradce Králové. Armáda zde měla původně pouze načerpat nové síly k dalším operacím, avšak zprávy o pohybu Prusů z 1. a 2. července 1866 ukázaly, že do tohoto prostoru směřují i jejich hlavní síly a bude třeba zde přijmout boj. Totéž si o pár hodin později uvědomil i Moltke na pruské straně. Bitvy se, podle jím zastávaných zásad moderního vedení boje, měly zúčastnit všechny tři pruské armády a v tomto duchu byly také vydány příslušné rozkazy. Armáda korunního prince však musela spěchat, protože ji od bojiště dělila ještě značná vzdálenost. Do boje zasáhla o něco později než armády Bittenfelda⁶⁸ a prince Fridricha Karla.

Bitva u Hradce Králové (bitva u Sadové)

3. července 1866 v sedm hodin ráno tedy nedaleko Hradce Králové propukla krvavá bitva, v níž se střetlo více než 400 000 mužů. Zpočátku se zdálo, že rakouská postavení ve zvlněném terénu za říčkou Bystřicí s mohutnou podporou vynikajícího dělostřelectva, pro které vybudovali ženisté plukovníka Pidolla již předem řadu dělostřeleckých okopů, pruský nápor zadrží. Na levém křídle pak s labskou armádou bojoval saský armádní sbor a rakouský VIII. sbor. Ztráty Rakušanů (např. v prudkých bojích o les Svíb, který zuřivě bránila 7. pruská pěší

---

⁶⁷ **Ludvík Gablenz** (1814–1874) – polní podmaršálek, slavný vojevůdce, pod jehož vedením zvítězili 27. června 1866 na trutnovském bojišti vojáci X. rakouského armádního sboru. Během svého života zazářil nejen jako smělý velitel a strateg v rakouských polních taženích v letech 1848, 1859 a 1864.

⁶⁸ **Karl Eberhard Herwarth von Bittenfeld** (4. 11. 1796 – 2. 11. 1884) – pruský polní maršál, 29. července 1865 přijal funkci v generálkomandu VIII. (rýnského) armádního sboru. Společně s 14. divizí se zúčastnil tažení v roce 1866 (Německá válka) coby součástí labské armády.

divize) brzy začaly opět dosahovat děsivých rozměrů. Zvrat situace však definitivně nastal po poledni s příchodem 2. pruské armády korunního prince Fridricha Wilhelma na bojiště. Pruské jednotky postupující od Hoříněvsi (2. armáda) po tvrdém boji ovládly kolem 14. hodiny střed rakouského postavení na Chlumu. Rovněž odrazily zoufalé pokusy rakouského I. armádního sboru o znovudobytí této pozice a v zásadě tak rozhodly o vítězství v bitvě. Ne však o zničení celé severní armády. Rakouští pěšáci krytí silnou palbou dělostřelecké zálohy a jezdeckem se, byť s řadou obtíží, po 16. hodině přece jen pomalu začali stahovat z bojiště za řeku Labe. Benedekovi se přeci jen přes všechny omyly podařilo zdecimovanou armádu alespoň odpoutat od nepřítele a zachránit její podstatnou část pro další operace. Ustoupili rovněž spojeneční Sasové. Draze za to však zaplatili především rakouští dělostřelci, kteří kryli ústup pěchoty, často i za cenu vlastního sebeobětování. Výsledek bitvy u Hradce Králové (také nazývané u Sadové) byl naprosto strašlivý: Prusové odepsali ze stavu 9172 mužů, Rakušané a Sasové celkem 44 313 vojáků. Sama vítězná pruská armáda neměla po bitvě dostatek sil k účinnému pronásledování protivníka a význam vítězství si pruská generalita v čele s králem Wilhemem, který se bitvy rovněž zúčastnil, uvědomila až v následujících dnech. Rakušané a Sasové po prohrané bitvě ustupovali směrem k Vídni, kterou zamýšleli bránit před pruským útokem. Další jejich cesta vedla opět k Olomouci, o níž chtěli opřít svá postavení. Trauma z porážky u Hradce Králové však začalo nahlodávat bojeschopnost celé rakouské armády. Nadále sice docházelo k drobným potyčkám i větším bojům s postupujícím nepřítelem, ale na celkovém výsledku války už to mnoho nezměnilo. K poslední větší bitvě došlo 22. července 1866 u Lamače nedaleko Bratislavy. Tuto bitvu již přerušilo sjednané příměří, které přivítaly obě strany. Prusové, jejichž hlavní stan se nacházel v Mikulově, byli neustálými přesuny velmi vyčerpaní a příliš se jim nezamlouvala ani myšlenka na dobývání Vídně. Rakušané na tom byli ještě o něco hůř.

Mírová jednání, Bismarckův triumf

Mírové podmínky dojednané v Praze byly poměrně velkorysé. Večer 23. srpna 1866 byl podepsán závěrečný protokol garantující územní celistvost Rakouska. Jediným územním postupem bylo zmiňované Benátsko. Rakousko dále vystoupilo ze stávajícího Německého spolku a vzdalo se svých práv v Holštýnsku. Kromě toho mělo Prusku zaplatit i válečnou náhradu čtyřicet milionů zlatých, značně však poníženou díky rakouským pohledávkám v opouštěném Holštýnsku a kompenzacím za pruské rekvizice na okupovaném území. Konečně Bismarckovým cílem byla rakouská porážka nikoliv potupa. Pruský ministerský předseda si

byl dobře vědom, že ztráta veškerých svazků s Rakouskem by se v konečném důsledku otočila proti němu a to dříve či později. Sasko si zachovalo územní celistvost, podmínkou však bylo jeho členství v novém Severoněmeckém spolku v čele s Pruskem. I přes vážnost Prusko–rakouské války a tvrdost bojů nebyl Řád železného kříže v roce 1866 obnoven. Jeho čas měl teprve přijít v průběhu měření sil s Francií.

Prusko-francouzská válka

Dalším krokem na cestě Pruska za postavením evropské velmoci byla porážka Francie. Pruské vítězství nad Rakouskem bylo ve Francii považováno za vlastní diplomatickou prohru. Následné rychlé uzavření míru mezi Pruskem a Rakouskem nedovolilo Napoleonovi III. vystupovat v roli prostředníka a vyžadovat za to nádvkem postoupení území na levém břehu Rýna. Další diplomatické fiasko utrpěla Francie pokusem získat Lucemburské velkovévodství, který ztroskotal na mezinárodních protestech. Tyto snahy vyvolaly na určitou dobu diplomatickou krizi mezi Francií a Pruskem.

Napětí ještě více eskalovalo pokusem Francie o uzavření aliance s Rakouskem a Itálií v úmyslu Prusko izolovat. Dalším sporem mezi oběma státy se stalo obsazení španělského trůnu. Napoleon III. podporoval kandidaturu portugalského prince Ferdinanda, zatímco pruský kancléř Otto von Bismarck tajnou dohodou prosadil prince Leopolda z rodu Hohenzollernů. Když tato zpráva pronikla na veřejnost, napětí mezi oběma státy ještě zesílilo. Princ Leopold po dohodě s pruským králem Wilhem I. od kandidatury raději upustil. Přesto zpráva o této tajné dohodě byla považována Paříží za provokaci Berlína a tisk se rozepisoval o obklíčení země ze západu i z východu. Napoleon III. požadoval od Wilhema I. záruky, že se Hohenzollernové zřeknou nároků na španělský trůn navždy. Pruský král požadavky francouzského vyslance Benedettiho odmítl, ale nevyločil další možná jednání v této věci. Telegraficky o tom informoval Bismarcka. Německý kancléř vycítil příležitost, jak uštvřit políček Francii. Bismarck císaře Napoleona III. osobně velmi dobře znal, věděl tak, jaká bude jeho bezprostřední reakce. Wilhemova nóta, kterou dostal kancléř na stůl, tzv. „emžská depeše“⁶⁹ byla Bismarckem upravena a uveřejněna v podobě zostuzující francouzskou vládu s jejími přehnanými nároky. Pod tlakem pobouřené veřejnosti Francie mobilizovala a 19. června 1870 vyhlásila Prusku válku.

---

⁶⁹ **Emžská depeše** byla telegrafická zpráva pruského krále Viléma I. o průběhu jednání krále s francouzským vyslancem hrabětem Benedettim, odeslaná dne 13. července 1870. Depeše byla adresována pruskému ministerskému předsedovi Otto von Bismarckovi. (Vaculík, J.: *Obecné dějiny novověku IV (1789–1918)*. Brno: Masarykova univerzita, 2007)

Německé tažení proti Francii 1870–1871

Z války proti Prusku se však rázem stala válka proti celému Německu, protože jejím vyhlášením vstoupily v platnost smlouvy, uzavřené Bismarckem s jihoněmeckými státy v roce 1866. Pod pruským velením narukovaly kromě pruské a severoněmecké armády i bavorské, württenberské a bádenské pluky, celkem 500 000 vojáků, v zázemí se připravovalo dalších 160 000 záložníků a 190 000 mužů zemské domobrany.

Francie, navzdory sebevědomým prohlášením velení, byla na válku špatně připravena. Armáda čítala 370 000 mužů, z toho bylo 60 000 vojáků v Alžírsku a 6000 v Římě. Organizační zmatky při doplňování jednotlivých pluků způsobily všeobecný dopravní chaos, takže začátkem srpna mělo velení k dispozici jen 235 000 mužů a nebylo schopno ofenzívy do jižního Německa, jak původně plánovalo. Francouzské vojsko zaujalo jen obranné postavení podél 300 km hranic. Vrchního velení se 29. července ujal sám Napoleon III., alsaské armádě velel maršál Mac Mahon a lotrinské maršál Bazaine.

Už počátkem srpna byla po krvavých střetech prolomena obrana Napoleonovy armády. Francouzská vojska byla nucena ustoupit z Alsaska a Lotrinska. Oba státy byly obsazeny německou armádou. Bazainova lotrinská armáda uvízla obklíčena v pevnosti Méty, Mac Mahonova se během ústupu spojila s jednotkami císaře v úmyslu stáhnout se k Paříži. Nálada lidu však byla natolik rozbouřená, že francouzská vláda nutně potřebovala vojenský úspěch, aby zabránila vypuknutí revoluce. Mac Mahon se tedy obrátil k Métám. Německá vojska mu však rychlým postupem odřízla cestu a více než stotisícovou francouzskou armádu zatlačila do úzké kotliny mezi řekou Mázou a belgickou hranicí u města Sedan. Okolní návrší obsadily německé baterie. Jejich palba 1. září 1870 zahájila rozhodující bitvu. Zoufale se bránící Francouzi se ještě téhož večera z příkazu císaře vzdali. 2. září byla podepsána kapitulace. Do zajetí padlo 83 000 vojáků, Napoleon III. se stal zajatcem pruského krále. Bonapartistický režim se zhroutil. Válka přesto pokračovala dál. 4. září došlo k vyhlášení Francouzské republiky a lidové války francouzského obyvatelstva proti nenáviděným okupantům. Tato změna politiky mohla získat sympatie některých neutrálních států. Bismarck byl tak nucen, i proti vůli armády, válku co nejrychleji ukončit. Francouzský odpor, podnícený zejména odtržením Alsaska a části Lotrinska, zlomilo až obležení a ostřelování Paříže. 28. ledna 1871 bylo podepsáno příměří a 10. května 1871 ve Frankfurtu nad Mohanem byla definitivně uzavřena mírová smlouva.

Francie v ní souhlasila s podmínkami, kladenými Německem. Postoupila požadovaná území a jako válečné odškodnění se zavázala do tří let zaplatit pět miliard franků. Porážka a především

ztráta Alsaska a Lotrinska zkomplikovala vztahy mezi novým Německem a Francií a znemožnila smíření mezi oběma národy na několik desetiletí. Bismarck dosáhl svého cíle dnem 1871, kdy proběhla v zrcadlovém sále ve Versailles korunovace Wilhema I. německým císařem. Podtrženo sečteno všechny vojenské konflikty, které v tomto krátkém období Prusko prodělalo, byly jednotlivé krůčky na cestě za statutem evropské velmoci. V jejich konečném důsledku vzniklo sjednocené Německé císařství⁷⁰ pod prvním německým císařem, králem Vilémem I. Pruským a jeho prvním říšským kancléřem Otto von Bismarckem, přesně jak si to Bismarck od počátku přál.

Obr. č. 54 – Korunovace Wilhelma I. německým císařem v zrcadlovém sále Versailles

Otázkou zůstává, proč nebyl Řád železného kříže obnoven v předchozích válečných konfliktech s Rakouskem, které Prusko v tak krátké době svedlo? Svého obnovení se dočkal až ve válce proti Francii. Obnovení Řádu železného kříže bylo provedeno výnosem krále

⁷⁰ **Německé císařství** (oficiálním názvem *Německá říše*, německy *Deutsches Reich*) bylo vyhlášeno 18. ledna 1871 v zrcadlovém sále ve Versailles po vítězství Severoněmeckého spolku a spoleneckých jihoněmeckých států v prusko-francouzské válce. Německé císařství v době vzniku zahrnovalo 26 spolkových zemí, z nichž byly 4 království, 6 velkovévodství, 5 vévodství, 7 knížectví a 3 hanzovní města (Hamburk, Brémy a Lübeck) a říšskou zemi Alsasko-Lotrinsko. Největší a nejdůležitější spolkovou zemí bylo Pruské království, které zabíralo kolem 60% územní rozlohy. Součástí říše byla spousta malých knížectví nebo vévodství.

Wilhelma I. Pruského ze dne 19. července 1870. Tak jako za osvobozené války v letech 1813–1815 byl řád rozdělen na:

**Železný kříž II. třídy,
Železný kříž I. třídy
a Velkokříž.**

Obr. č. 55 – Korunní princ Friedrich Wilhelm III. Pruský dekoruje vojáky Železnými kříži II. třídy

1. ŽELEZNÝ KŘÍŽ II. TŘÍDY 1870

Design řádu odpovídá provedení z roku 1813. Model 1870 je však oproti svému předchůdci mnohem detailněji zpracován a nepatrně upraven (širší ramena kříže). **Avers** strana řádu již není bez příkras. Na spodním rameni kříže je umístěn letopočet 1870, ve svém středu nese písmeno „W“, a královská koruna je umístěna v horním rameni kříže. **Revers** strana Železného kříže 1870 II. stupně nese stejný motiv, jako jeho předchůdce. Obdobně jako model 1813, je Ž. k. 1870 II. třídy zavěšen na stuze, provlečené kroužkem zavěšeným na oku přiletovaném k hornímu rameni kříže. Žádný předpis nestanovil přesnou šířku stuhy, a proto je možné se setkat s různými rozměry v rozsahu od 10 do 26 mm. Barevné provedení zůstalo stejné jako u svého předchůdce tedy, černo-bíle pro bojový a bílo-černé pro nebojový personál.

Vzhledem k tomu, že část z celkového počtu Železných křížů 1870 II. třídy byla vyrobena až po skončení války, ale byla udělena za akce během tažení, jsou odhady celkového počtu

vyrobených vyznamenání spíše orientační. Průměrem z různě udávaných odhadů můžeme dospět k číslu 41 770 kusů, z nichž přibližně 3500 byly Ž. k. II. třídy pro nebojový personál.⁷¹

Zajímavostí je udělení Řádu železného kříže II. tř. pro nebojový personál Britům.

Počet britských příjemců Železného kříže 1870 II. třídy zahrnuje např. generála sira CPB Walkera, (*chirurga*), generála JHK Innese, generála sira Henryho Brakenburyho, GCB, (*chirurga*), generála WGN Manleyho, VC, CB, a kapitána sira Jamese Lumsdena Seatona. Případ Generála Manleyho,⁷² VC je velmi zajímavý. Ve službách britského ambulantiho sboru, pečoval o zraněné vojáky pruské 22. pěší divize. Manley obdržel Železný kříž za „oddané a vynikající jednání při hledání a ošetřování raněných z 22. divize v bojích u Chateaneuf a Bretoncelle 18. a 21. listopadu a bitvy u Orleansu a Cravantu dne 10. prosince 1870“. Toto vyznamenání bylo Manleymu uděleno na osobní žádost pruského korunního prince. Generál Manley se později zúčastnil bojů při obléhání Paříže a byl vyznamenán také Francouzi za péči o jejich zraněné.

Obr. č. 56 – Železný kříž II. třídy

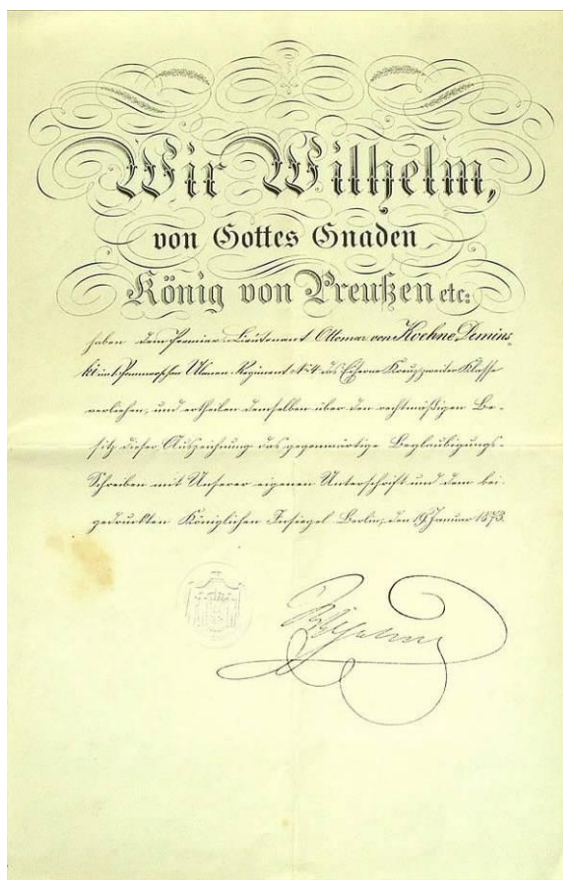
Obr. č. 57 – Železný kříž II. třídy 1870 pro nebojový personál

⁷¹ Údaj vychází z průměru celkových počtů uvedených v: Williamson G.: *The Iron Cross a History 1813-1957*: Blandford Press, 1984, Pavlík S.: *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. Kozák-Press, 2007. Geisler, H.: *Das Eiserne Kreuz von 1813 bis Heute*: Norderstedt 1995, Bundesarchiv Koblenz.

⁷² **William George Nicholas Manley** (17. prosince 1831 Dublin – 16. listopadu 1901) – irský příjemce Viktoriina kříže, nejvyšší a nejprestižnější ocenění za statečnost tváří v tvář nepříteli, které může být uděleno Britům a příslušníkům sil Commonwealthu. Manley během své kariéry dosáhl hodnosti generál-chirurga.

Obr. č. 58 – Železný kříž
II. třídy 1870 v etuji

Obr. č. 59 – Dekret k Železnému kříži II. třídy 1870

2. ŽELEZNÝ KŘÍŽ I. TŘÍDY 1870

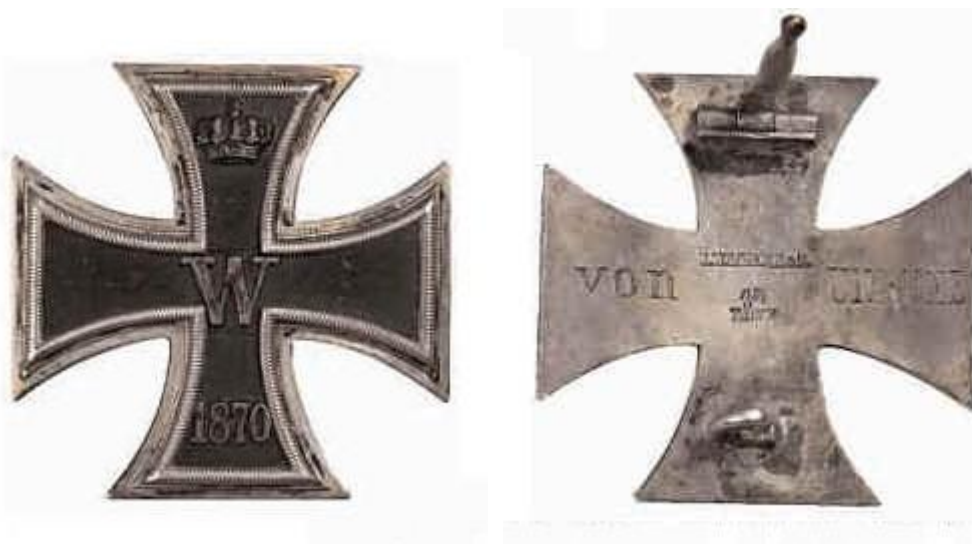
Železný kříž 1870 I. třídy je oproti svému předchůdci z roku 1813 mnohem detailněji zpracován i proveden. Rozměry většiny vyrobených křížů se pohybují kolem 42 mm.⁷³ Je však možné se setkat s exempláři, které jsou o milimetr či dva větší. **Avers** kříže I. třídy nese stejný motiv i celkový vzhled jako Železný kříž II. třídy 1870. **Revers** řádu je zcela hladký. Většina vyrobených exemplářů je opatřena sklopnou zapínací jehlou s očkovou pojistkou. Často je rovněž k vidění provedení vybavené dvěma horizontálně vedenými háčky, pomáhajícími zajistit kříž nošený na oděvu.

Kromě běžné varianty řádu byl železný kříž vyráběn v tzv. *Prinzen Grosse*. Kříže tohoto typu jsou výrazně menší, než je obvyklá velikost řádu. Kříž v tomto provedení je rovněž velmi detailně zpracován. Materiálem pro výrobu řádu je stříbro v kombinaci se železem,

⁷³:Williamson G.: *The Iron Cross a History 1813-1957*: Blandford Press, 1984, Pavlík S.; *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. Kozák-Press, 2007.,

příležitostně se smalem ve svém středu. Tento typ kříže si označení *Prinzen Grosse* vysloužil především kvůli oblíbenosti mezi členy německých královských rodin.

První vyznamenání Železného kříže 1870 II. třídy obdržel generál polní maršál von Steinmek, veterán osvobozené války z let 1813–1815, v jejímž průběhu obdržel Železný kříž II. třídy 1813. Celkový počet udělených Železných křížů 1870 I. třídy se pohybuje v rozsahu od 1230 do 1903 kusů v závislosti na odkaz zdroje. Nejvíce zdrojů shodně uvádí cca 1300 kusů.⁷⁴

Obr. č. 60 – Železný kříž I. třídy

Obr. č. 61 – Železný kříž I. třídy 1870 a Železný kříž II. třídy 1870 (*Prinzen Grosse*)

⁷⁴ Údaj o celkovém počtu všech Železných křížů II. třídy 1870 vychází z průměru celkových počtů uvedených v: Williamson G.; *The Iron Crosses a History 1813-1957*: Blandford Press, 1984, Pavlík S.; *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. Kozák-Press, 2007. Geisler H. ; *Das Eiserne Kreuz von 1813 bis Heute*: Norderstedt 1995, Geisler H. - *Das Eiserne Kreuz von 1813 bis Heute*: Norderstedt 1995, Heyde F.- *Preussen Sammlung Max Aurich-Das Eiserne Kreuz 1813,1870,1914*:

3. SPONA DUBOVÉ RATOLESTI K 25. VÝROČÍ (Jubiläumsspange „25“)

K pětadvacátému výročí prusko-francouzské války dne 18. srpna 1895 vydal německý císař Wilhelm II. rozhodnutí o udělování zvláštní spony dubové ratolesti jako poctu držitelům Železných křížů r. 1870. Spona sestává ze tří překrývajících se dubových listů, o rozměrech od 18 do 26 mm s číslem „25“ ve svém středu. Tato dubová ratolest byla nošena na stuze Železného kříže II. třídy těsně nad závěsným okem. Jsou rovněž známy varianty „miniatury“, nošené v knoflíkové dírce, případně na stuze Ž.k. II. třídy, našité na uniformě. Existuje též „miniatura“ se stužkou ve formě odznaku nošena na civilním oděvu. Výrobním materiálem byl neželezný kov, který byl následně postříbřen. Dekret podepisoval sám císař. Distribuci a udělování spon spravovaly spolky veteránů prusko-francouzské války.

Obr. č. 62 – Jubiläumsspange „25“
přípevněná na Železném kříži II. třídy 1870

Obr. č. 63 – Detail Jubiläumsspange „25“

4. VELKOKŘÍŽ 1870

Velkokříž roku 1870 se velmi málo liší od svého předchůdce z roku 1813. Řád je rovněž v provedení rovnoramenného tlampatého kříže. Ramena se kónicky sbíhají od kraje ke středu kříže. Okraje varianty z roku 1870 jsou širší, rovněž tak ramena. Vyznamenání je složeno ze

středu z litého kovu, vloženého mezi dvě části stříbrného orámování o rozměrech 64-65 mm.⁷⁵

Avers řádu se liší od modelu r. 1813, který měl střed zcela bez příkras, motivy, sestávajícími z pruské královské koruny na horním rameni kříže, písmenem W (Wilhelm I.) ve svém středu a letopočtem 1870 na spodním rameni kříže. Motiv na čelní straně řádu je shodný s motivem vyobrazeným na Železném kříži r. 1870 I. a II. třídy.

Revers řádu je opatřen shodným motivem jako jeho předchůdce z roku 1813. Zatímco střed Velkokříže r. 1813 není obarven, model r. 1870 má železný střed opatřen ochranným nátěrem černé barvy. Velkokříž r. 1870 je opatřen obdobným tipem závěsu jako jeho předchůdce, tvořený závěsným okem kříže, na který je navlečena spona eliptického tvaru s nákrční stuhou. Stuha Velkokříže 1870 je tvořena stejnou kombinací barev jako model 1813 (tedy černé barvy s bílými pruhy po obou okrajích), ale šířka stuhy je 67 mm oproti 57 mm u předchozího modelu r. 1813.

Celkový počet udělených Velkokřížů za prusko-francouzské války činí osm kusů. V pořadí devátý exemplář Velkokříže nosil sám **německý císař Wilhelm I. Pruský** na žádost svých generálů. Vyznamenání obdržel 16. června 1871.

Vzhledem k relativně krátkému časovému rozpětí prusko-francouzské války byl počet udělených Velkokřížů poměrně hojný. Od vyhlášení války 19. července 1870 až do podepsání kapitulace francouzské armády 2. září 1870, provázené zajetím francouzského císaře a později následované Versaillskou konferencí⁷⁶ z ledna 1871, trvala válka půl roku. Ze strategického hlediska spojená německá armáda přečísila svého nepřítele nejen takticky, ale rovněž početně. Z těchto důvodů nelze považovat tažení za brilantní strategické vítězství, ale spíše za dobře zvládnutá taktická vítězství získaná profesionály.

Od 2. září 1870, bylo zbývající období ve znamení rychlého obležení a dobití Paříže, následované povinnostmi okupační správy.

---

⁷⁵ Údaj o velikosti Velkokříže pochází z: 1870 vychází z průměru celkových počtů uvedených v: WILLIAMSON, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*: Blandford Press, 1984 Nicméně v jiných publikacích jsou prezentovány rozměry Velkokříže přibližně 63mm.

⁷⁶ **Versaillská konference** (leden 1871) - jednání o kapitulaci francouzské armády a ukončení bojů. Dalším bodem této konference byl vznik německého císařství (18. ledna 1871 v zrcadlovém sále ve Versailles). Konečná mírová smlouva byla podepsána 10. května 1871 ve Frankfurtu nad Mohanem. (Müller, H. a kol.: *Dějiny Německa. NLN, Praha 1995*).

Obr. č. 64 – Velkokříž 1870

4.1. Držitelé Velkokříže 1870

Generál polní maršál korunní princ Friedrich Wilhelm Pruský⁷⁷ byl vyznamenán Velkokřížem 22. března 1871. Řád obdržel jako ocenění jeho velení během bitvy u Weisenburgu v předchozím roce, **generál pěchoty von Werder**⁷⁸ byl vyznamenán Velkokřížem 22. března 1871. Řád převzal jako ocenění za úspěšně svedenou bitvu u Strasburgu v roce 1870. Zbývající Velkokříže 1870 lze spíše považovat jako ocenění zásluh za dlouholetou výtečnou službu nežli ocenění za vykonaný určitý čin jak bylo původním zákonem zamýšleno. Velkokříž 1870 obdržel 22. března 1871 **generál pěchoty von Göben**⁷⁹ jako uznání za velení jižní armády během války. **Generál jezdeckva Freiherr von**

⁷⁷ **Friedrich Wilhelm Nicolaus Karl von Hohenzollern** (18. března 1831, Postupim - 15. června 1888, Postupim) - německý císař a pruský král. Vládl pouhých 99 dní, od 9. března 1888 do 15. června 1888.: (Kaiser F: *Friedrich III. Deutschlands liberale Hoffnung. Eine Biographie*)

⁷⁸ **Karl Friedrich Wilhelm Leopold August Graf von Werder** (narozen 12. září 1808 v Schloßbergu, Norkitten, Východní Prusko; † 12. září 1887 Gut Grüssow, Pomořany) – pruský generál, během prusko-francouzské války velitel 14. sboru.,: (Werner W.: *Geschichte des märkisch-magdeburgischen Geschlechts von Werder*)

⁷⁹ **August Karl Friedrich Christian von Goeben** (narozen 10. prosince 1816 Stade; † 13. listopadu 1880 Koblenz) – Pruský generál. Počátkem roku 1870 velitel VIII. armádního sboru. Velící generál během bitvy u Spichernu. (von Poten B.: *Goeben, August von. In: Allgemeine Deutsche Biographie*)

Manteuffel⁸⁰ obdržel Velkokříž 22. března 1871 za úkoly spojené s jeho funkcí náčelníka štábu první armády během tažení. Dalším vyznamenaným byl **generál polní maršál Helmuth von Moltke**,⁸¹ který jej obdržel jako ocenění za službu náčelníka štábu dne 22. března 1871. **Korunní princ Albert Friedrich Augustus**⁸² převzal Velkokříž 22. března 1871 za vynikající plnění funkce velitele máské armády a **princ Friedrich Karl Nikolaus**⁸³ rovněž 22. března 1871 za vynikající plnění funkce velitele druhé armády. Posledním vyznamenaným byl **generál Friedrich Franz II., velkovévoda Mecklenburg-Schwerin**⁸⁴, který jej obdržel 16. června 1871 (je možné se setkat s datem 4. prosince 1871) jako ocenění za velení lotrinské armádě.

---

⁸⁰ **Edwin Karl Rochus Freiherr von Manteuffel** (narozen 24. února 1809 v Drážďanech, † 17. 06. 1885 v Karlových Varech) – pruský polní maršál. V roce 1868 se stal velícím generálem z 1. armádního sboru v Königsbergu. S tímto sborem se zúčastnil tažení v letech 1870/71. (Hahn-ButryJ. (Hrsg.): *Preußisch-deutsche Feldmarschälle und Großadmirale*)

⁸¹ **Helmuth Karl Bernhard Graf von Moltke** (26. října 1800 v Parchim, † 24. dubna 1891 v Berlíně) - pruský polní maršál a náčelník štábu, významně se podílel na pruském německém vítězství během německo-dánské války, dále prusko-rakouské a francouzsko-německé války. (Müller-Bohn H: *Graf Moltke – Ein Bild seines Lebens und seiner Zeit.*)

⁸² **Friedrich August Albert Anton Ferdinand Joseph Karl Maria Baptist Nepomuk Wilhelm Xaver Georg Fidelis von Sachsen (Albert Saský)** narozen 23. duben 1828 v Drážďanech; † 19. června 1902 v Sibyllenortu), generál královské saské armády (XII. Armádního sboru) od roku 1873 až do své smrti saským králem. (*Sturmhoefel K. : König Albert von Sachsen. Ein Lebensbild. Voigtländer, Leipzig 1898.*)

⁸³ **Friedrich Karl Nikolaus von Preußen** narozen 20. března 1828 v Berlíně, † 15. června 1885 v Kleinglienicke v Postupimi) pruský princ a polní velitel. Vrchní velitel první armády (II., III. a IV. Sbor), po kapitulaci Francie povýšen na polního maršála. Erast Schubersky: (*Prinz Friedrich Karl von Preußen und seine Ordensschnallen.* In: *Zeitschrift für Heereskunde.*)

⁸⁴ **Friedrich Franz II., Großherzog von Mecklenburg** (narozen 28. února 1823 v Ludwigslust; † 15. dubna 1883 ve Schwerinu) - velkovévoda meklenburský území Mecklenburg-Schwerin, syn velkovévody Paula Friedricha a Alexandrine Pruské. Během francouzsko-německé války bojoval jako velitel 6. jízdní divize (14. a 15. brigády). Od 1. září 1870 ustanoven jako velící generál XIII. armádního sboru. Později převzal velení armádního oddílu, skládajícího z I. bavorského sboru, dvou pruských jezdeckých divizí a dvou pěších divizí XIII. armádního sboru v oblasti Orléans. (Schröder K.: *Friedrich Franz II. In: Allgemeine Deutsche Biographie*)

Obr. č. 65 Císař Wilhem I. Pruský

Obr. č. 66 – Korunní princ Friedrich Wilhelm Pruský

Obr. č. 67 – Princ Friedrich Karl Nikolaus

Obr. č. 68 – Generál Friedrich Franz II.

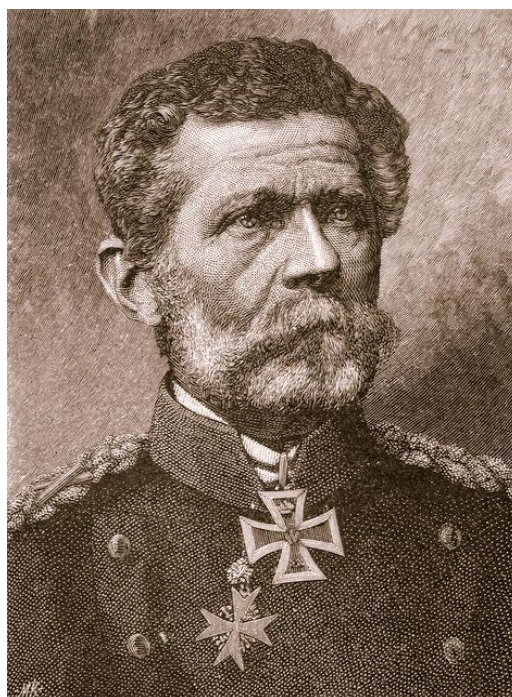

Obr. č. 69 – Korunní princ Albert Friedrich Augustus

General der Infanterie v. Moltke.

Obr. č. 70 – Polní maršál Helmuth von Moltke

Obr. č. 71 – Generál Freiherr von Manteuffel

General v. Göben.

Obr. č. 72 – Generál pěchoty von Göben

Obr. č. 73 – Generál pěchoty von Werder

X. ŽELEZNÝ KRÍŽ 1914

Vyhlášení krále Wilhelma I. Pruského císařem celého Německa v paláci Versailles v červnu 1871 bylo vrcholení Bismarckových plánů o sjednocení Německa. Od nynějška byl jakýkoliv potenciální nepřítel nucen čelit místo sbírky neorganizovaných států nejmocnější zemi v Evropě. Po následujících sedmnáct let Bismarck pokračoval v dobré službě své zemi se svou obvyklou diplomatickou dovedností.

V roce 1888 však, německý císař Wilhelm I. zemřel a po třech měsících jej následoval jeho syn korunní princ Fridrich III. Na trůn tak nastoupil nejstarší syn Fridricha III. Pruského Wilhelm II. Bismarck a Wilhelm II. se vzájemně neměli příliš v oblibě. Hlavním důvodem byl jejich vzájemný rozpor v pohledu na budoucnost Německa. Bismarck z těchto důvodů odešel do výslužby a brzy poté v roce 1889 zemřel. V následujících dvaceti pěti letech po Bismarckově smrti Wilhelmova touha po moci, nekročená kancléřovou opatrností a státnickým uměním, dovedla Německou říši do stále větší izolace. Ztráta některých bývalých spřátelených zemí byla přímým důsledkem. Neutrální státy sledovaly s nedůvěrou a podezíravostí Wilhelmovy dobovačné záměry. Navzdory diplomatickému úpadku pokračoval v Německu růst síly vojenské i ekonomické. Německo mohlo počítat se silnou armádou a loďstvem, které, ač početně slabší oproti britskému královskému námořnictvu, bylo novější a dobře vyzbrojené. Císařova podpora búrských sil v jižní Africe⁸⁵ byla pokládána Británií jako akt nepřátelství. Tirpitzova⁸⁶ ctizádost v rozvoji německého loďstva, podporovaná německým císařem, byla rovněž vnímána jako útočný záměr. Proti početné německé armádě uzavřela Británie spojení s jejím starým nepřítelem, Francií a také s Ruskem. Německo se v Evropě dostávalo do stále větší izolace. Osud, kterému se Bismarck dlouho úspěšně vyhýbal, se tak naplnil.

---

⁸⁵ **Búrské války** (16. prosince 1880 – 31. května 1902) – Búry označované jako války za svobodu, dvě války, které se odehrály mezi jihoafrickými republikami búrských osadníků Transvaal a Svobodný stát Oranžsko a Britským impériem, které si je nakonec za cenu těžkých ztrát kolonie podrobilo. (Churchill, W.: *The Boer War*. London: Cooper, 1989)

⁸⁶ **Alfred von Tirpitz** - *Alfred Peter Friedrich Tirpitz*, od roku 1900 von Tirpitz (19. března 1849 v Küstrinu; † 6. března 1930 v Ebenhausenu u Mnichova) - německý velkoadmirál a zastánce a budovatel silného německého loďstva před první světovou válkou. (Epenhans, M.: *Tirpitz und das Scheitern der Kaiserlichen Marine im Ersten Weltkrieg*. In: *Oliver v. Mengersen*)

Přímou příčinou vzniku světové války byl atentát na rakouského následníka trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este během jeho návštěvy Sarajeva.⁸⁷ Vzhledem k celosvětové situaci lze sarajevský atentát spíše přirovnat k zápalce, zažehnuté v obrovském muničním skladu jménem Evropa. Nelze jej v žádném případě považovat za skutečný a politicky neřešitelný důvod pro válečné běsnění. Prvním krokem politickým krokem, který po atentátu následoval, bylo vyhlášení války Rakouska-Uherska Srbsku. Tím se strhla řetězová reakce a válka propukla mezi dvěma velkými koalicemi: mocnostmi Dohody (v roce 1914 Spojeným královstvím, Francií a carským Ruskem) na straně jedné a ústředními mocnostmi (v roce 1914 Německem a Rakousko-Uherskem) na straně druhé. K Dohodě se připojila v roce 1915 Itálie a v roce 1917 USA. K ústředním mocnostem se připojila Osmanská říše a v roce 1915 Bulharsko. Na konci války zůstaly neutrálními pouze Španělsko, Švýcarsko, Nizozemsko a státy Skandinávie. Válka probíhala jak na Starém kontinentu, tak v koloniích jednotlivých mocností, i na mořích. Se zahájením světové války došlo i k obnovení Řádu železného kříže dne 5. srpna 1914.

Zajímavostí je, že Železný kříž nebyl obnoven a udělován německým vojákům nasazeným během boxerského povstání v Číně⁸⁸ v letech 1899 až 1901, ani za bojovou činnost německých vojsk v koloniích v jihozápadní Africe, ale teprve v okamžiku, když došlo k úplné mobilizaci celého národa pro nastávající velký konflikt.

Dodatkové ustanovení k obnovení Železného kříže bylo vydáno v roce 1915, nejdůležitější částí tohoto dokumentu je věta, která stanovuje: „**Železný kříž může být udělen jako ocenění za zásluhy jednotlivcům všech centrálních mocností.**“

V červnu roku 1915 bylo vydáno následující ustanovení, ve kterém byla zavedena spona 1914 k Železnému kříži z roku 1870. Ustanovení bylo formulováno následovně: „*Držitelé*

---

⁸⁷ **Atentát na Františka Ferdinanda d'Este**, arcivévodu a následníka rakousko-uherského trůnu, byl spáchán 28. června 1914 v Sarajevu, hlavním městě Bosny a Hercegoviny. Během vojenské přehlídky byl arcivévod František Ferdinand napaden skupinou šesti atentátníků, jejichž vůdcem byl Danilo Ilić. František Ferdinand d'Este a jeho choť Žofie Chotková byli po předchozím nezdařeném bombovém útoku na kolonu vozů na jiném místě zastřeleni srbským separatistou Gavrilo Principem. (Kafka, F.: *Smrt následníka Františka Ferdinanda d'Este*. Praha : Magnet, 1971)

⁸⁸ **Boxerské povstání v Číně (2.11. 1899 – 7. 9. 1901)** bylo důsledkem postupného pronikání cizích světových velmocí na území Číny s cílem zastavit její expanzi. Zvýšený tlak zámožských zemí, které dostaly pod svou kontrolu řadu čínských přístavů a území, způsobil na konci 90. let 19. století obnovení starých tajných spolků, které vystupňovaly aktivitu proti cizincům. Jejich oporou byli zejména rolníci. Hnutí *I-che-tchuan* („*Pěst ve jménu míru a spravedlnosti*“). Z toho bylo odvozeno označení *boxeři*.

Železného kříže druhé třídy z let 1870 a-1871, již by získali během této války v boji nebo doma stejné vyznamenání za zásluhy, obdržel speciální stříbrnou sponu, která bude nošena na stuze železného kříže nad stříbrnou dubovou ratolestí k výročí. Spona znázorňuje miniaturu Železného kříže, kříž s datem 1914.“

Vydává Vrchní velitelství 4. června 1915.

Tak jako v minulých velkých střetnutích byl Řád železného kříže rozdělen následovně:

**Železný kříž II. třídy,
Železný kříž I. třídy
a Velkokříž.**

Obr. č. 74 – Císař Wilhelm I. Pruský vyznamenává německé dragouny Železnými kříži II. třídy

1. ŽELEZNÝ KRÍŽ II. TŘÍDY 1914

Železný kříž II. třídy 1914 byl identický se svým předchůdcem z roku 1870. Rozdíl mezi oběma modely je pouze v letopočtu „1914“ uvedeném na spodním rameni kříže. Střed kříže byl vyroben ze železných slitin a následně zasazen do okrasného stříbrného rámečku. Běžné Železné kříže II. třídy jsou velmi kvalitně zpracovány s výjimkou exemplářů z odlitků z pevné mosazi, vyráběných v pozdějším čase války. Velikost běžných exemplářů bývá 43 mm na šířku a 48 mm na výšku (se závěsem). Obdobně jako během prusko-francouzské války byly Železné kříže vyráběny tzv. *Prinzen Grosse*. Rané vzorky křížů měly rámečky zhotovované z prvního stříbra, rovněž tak závěsný stuhový kroužek. Tyto exempláře je možné identifikovat podle vyraženého označení v podobě „800“ nebo „900“ na závěsném stuhovém kroužku,

keré označuje punc stříbra. Pozdější výrobní série měly rámeček zhotovený z jemného postříbřeného zinku. Dalším rozlišovacím znakem jednotlivých křížů 1914 je různá velikost písmene „W“ a číslice „1914“, způsobená zpracováním různými výrobci. Stuha k řádu se vyskytuje o různých šířkách, od 25 do 30 mm.

Odhady počtu udělených Železných křížů 1914 II. třídy se výrazně liší. Udávané počty se pohybují od 1, 5 milionu do 5 196 000 kusů na černo-bílé stuze. Dalších 13 000 kusů jsou kříže zavěšené na bílo-černé stuze pro nebojový personál.⁸⁹

I nejmenší zde uvedený počet by mohl na první pohled znamenat velmi benevolentní politiku udělování tohoto řádu. Příčinou tak vysokého počtu udělení řádů však byla především délka celého konfliktu a s ní související nutnost udržet morálku armády pro nasazení do bitev, které svým charakterem byly doslova mlýnkem na maso. Pro názornost zde uvedu ztráty na německé straně v jednotlivých kampaních jen na západní frontě. První bitva na Marň r. 1914 (250 000 mrtvých nebo raněných), bitva u Verdunu r 1916 (ztráty 330 000, z toho 143 000 mrtvých), na Sommě r. 1916 (496 000 mrtvých, zraněných, pohřešovaných nebo zajatých), Nivellova ofenzíva r. 1917 (200 000 mrtvých), Operace Michael r. 1918 (230 000 mrtvých), druhá bitva na Marň r. 1918 (139 000 mrtvých nebo raněných, přibližně 30 000 zajatých).

Obr. č. 75 – Železný kříž II. třídy 1914 s udělením dekretem

⁸⁹ Pavlík S.: *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. Kozák-Press, 2007

Obr. č. 76 – Detail Železného kříže II. třídy 1914

2. SPONA 1914 K ŽELEZNÉMU KŘÍŽI 1870

Byla zřízena 4. června 1915 německým císařem Wilhelm II. Spona byla určena držitelům Železného kříže z prusko-francouzské války, již byli navrženi na udělení Železného kříže během světové války. Spona 1914 k Železnému kříži 1870 je složena ze stříbrného kvádrů o rozměrech 33 mm x 7,5 mm, nesoucího ve svém středu miniaturu železného kříže o rozměru 12,5 mm. Připíná se na stuhy Železného kříže 1870 II. třídy nad dubovou ratolest k 25. výročí prusko-francouzské války.

Pokud budeme předpokládat, že držitelé Železných křížů roku 1870 byli velmi mladí, bylo by tedy osmnáctiletému vojákovi v době zavedení této spony za světové války třiašedesát let. Příjemci tohoto ocenění tak mohly být starší vyšší důstojníci a celkový počet udělených spon tudíž nebyl velký. Vzhledem k tomu je spona 1914 k Železnému kříži 1870 jednou z velmi ceněných rarit tohoto období.

Obr. č. 78 – Spona 1914 k Železnému kříži II. třídy 1870

3. ŽELEZNÝ KRÍŽ I. TŘÍDY 1914

Železný kříž první třídy 1914 je jako jeho předchůdce složen z kříže, vyrobeného z litého železa natřeného matnou černou barvou nebo černým lakem a je vsazen do stříbrného rámečku s okrasným lemem.

Design **avers** strany je identický s Železným křížem 1914 II. třídy. **Revers** strana řádu je zhotovená z rovného stříbrného plechu kopírujícího tvar řádu a je opatřena vertikální závěsnou jehlou. V počátečních letech byl rámeček řádu zhotovován rovněž z pravého stříbra. Punc stříbra, označující ryzost (nejčastěji 800, případně 900) býval vyražen na revers straně řádu případně na závěsné jehle. Další možná vyražená označení bývají identifikační značky jednotlivých výrobců. Řada křížů však nenese žádné identifikační prvky. Železný kříž 1914 první třídy se většinou vyráběl o rozměrech 41 mm.

Rozmanitost variant vzhledu řádu je u modelu z roku 1914 nejpestřejší ze všech vyráběných typů v historii. Výrobní standart, jak již bylo uvedeno, představoval Železný kříž I. třídy se svislou zapínací jehlicí. Během prvních dvou let války byl tento model běžný. Od roku 1915 a

dále směřoval vývoj k různým dalším variantám. Jen verze připevnění řádu zahrnují od běžného typu vertikální spony přes svorkové zapínání dále profilované podložky s pojistnou maticí, závity, až po kombinace šroubu a matice. Dalším velmi populárním fenoménem se staly „vypouklé kříže“ a s nimi všechny možné druhy vyráběných typů zapínání, zvláště pak šroubový model. Tento kříž nebyl udělován, ale mohl být zakoupen oprávněnými držiteli řádu jako další exemplář na vlastní náklady. Koncem světové války se kvalitní materiály staly nedostatkovými, a tak se zhoršila celková kvalita zpracování Železných křížů. Na výrobu obruby řádu se namísto stříbra používal postříbřený plech (většinou jemný zinek). Střed řádu byl vyráběn z celé řady různých slitin místo ze železa.

Obr. č. 78 – Železný kříž I. třídy 1914 – standartní provedení

Etuje Řádu železného kříže 1914 I. třídy jsou k vidění v celé řadě v různých provedeních. Od běžných černých krabiček až po propracované miniatury v podobě *Pickelhaube*⁹⁰ helem, s řádem ukrytým uvnitř, vyložené sametem, vyráběné celou řadou firem. Výrobní zjednodušení se i v případě schránek řádů postupem času stalo vzhledem k situaci země naprostou nutností. Podobně nestandardizované jsou i formy udělovaných dekretů k jednotlivým Železným křížům. Od variant provedení dokumentu formátu A4 v jednoduchém stylu připomínajícím práci na psacím stroji až po ilustrované i jinak graficky propracované formy listiny.

Celkový počet udělených Železných křížů I. třídy není rovněž přesně znám. Odhady se pohybují od 80 000 až po 218 000 kusů.⁹¹

⁹⁰ **Pickelhaube** (lidově piklhaubna) byla pruská vojenská helma s kovovým hrotem na vrcholu používaná od roku 1843 pruskou armádou, policií a hasiči. Později byla převzata i jinými státy. Pro svoje nevyhovující parametry byla od roku 1916 u řadového vojska nahrazena ocelovou helmou M16.

⁹¹ **Nejvyšší počet udává:** Pavlík, S.: *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. Kozák–Press, 2007

Obr. č. 80 – „Vypouklý“ Železný kříž I. třídy 1914 v etuji a s ochranným obalem

Velmi zajímavý případ bylo udělení tohoto řádu mladému Gefreiterovi 16. bavorského pěšího pluku Adolfu Hitlerovi. Velmi málo je diskutována pravost udělení jeho Železného kříže II. třídy, ale v případě I. třídy mnoho zdrojů zpochybňovalo, zda byl skutečně tímto Železným křížem vyznamenán. Objevovaly se spekulace, že toto vyznamenání mu udělil osobě generál Ludendorf mnohem později po skončení války pro politické účely. John Toland nicméně ve své knize „*Adolf Hitler: The Definitive Biography*“ prokázal, že Hitler byl ve skutečnosti navržen na udělení Železného kříže již počátkem války, ale udělení řádu nebylo potvrzeno. Především kvůli skutečnosti, že seznam navržených jmen byl příliš dlouhý. Hitler byl zklamán, že jeho jméno bylo na dlouhém seznamu hodně nízko. Nicméně obdržel Železný kříž I. třídy 4. srpna 1918 za prokázanou osobní statečnost a všeobecné zásluhy.

Přesto, že řada zdrojů Hitlerovy zásluhy zpochybňuje, byla jeho osobní statečnost během světové války jednoznačně prokázána. Seznam vojenských vyznamenání, která obdržel, obsahují obě třídy Železného kříže, Vojenský kříž III. třídy s meči, odznak za zdanění v černém, Služební medaile III. třídy a plukovní diplom za výjimečnou statečnost.

Je ironií, že důstojník, který Hitlerovi Železný kříž I. třídy udělil, byl pobočník praporu nadporučík Hugo Gutmann, původem žid.

4. ŽELEZNÝ KŘÍŽ A HILDEGARDIN ŘÁD V JIHOZÁPADNÍ AFRICE

Aby byla mozaika kompletní, je nutné zmínit typ tzv. „provizorního dočasného“ Železného kříže. Tento řád v jihozápadní Africe obdrželi jedinci, navržení na vyznamenání Železného kříže od velitele Schutztruppe,⁹² podplukovníka von Heydebrecka. Vyznamenání sestávalo z jednoho kusu černé látky, vyřezaného do tvaru železného kříže a po svém obvodu obšitého bílou vlněnou nití. Řád byl nošen vlevo na prsou jako Železný kříž I. třídy. Svě jméno dostal podle tvůrce. Nášivky byly zhotovovány ručně paní Hildegard Seitz, ženou koloniálního guvernéra, a personálem červeného kříže. Její přítelkyně sloužily jako zdravotní sestry, a tak se název Hildegardin řád (*Hildegard Orden*) dostal do podvědomí vojáků. Na každém kusu je patrná individuálnost, která vychází z faktu, že jde o ruční práci. Ve všech případech u čtyřiceti pěti udělených Hildegardiných řádů, když se jejich příjemci nakonec vrátili do Německa, obdrželi místo nich Železný kříž II. třídy.

Velitel Schutztruppe Von Heydebreck byl zabit při nehodě v listopadu 1914. Jeho nástupce Major Franke neschvaloval udělení Hildegardina řádu. Proto po von Heydebreckově posledním navržení na udělení Železných křížů vydaném v lednu 1915, nebyly již žádné dočasné Železný kříže uděleny. Do okamžiku než Schutztruppe kapitulovala v červenci 1915, celkový počet všech potvrzených Železných křížů nebyl velký. Ti, kteří obdrželi navržení k udělení řádu, a bylo jim uznáno, se skutečným vyznamenáním se shledali až po válce. Včetně Hildegardina řádu dohromady s doporučeními k udělení řádu bylo po válce uděleno celkem 466 křížů II. třídy a patnáct kusů křížů I. třídy jako uznání zásluh během tažení v jihozápadní Africe v letech 1914 až 1915.⁹³

Obr. č. 81 - Hildegardin řád

⁹² **Schutztruppe** bylo oficiální označení vojenských jednotek v německých koloniích v Africe v letech 1891 až 1918. Termín „Schutztruppe“ sahá až k rozhodnutí kancléře Otto von Bismarcka k získání zámořských území. Získali termín „rezerva“, tj. Protektorátu k použití, místo kolonie. Zámořský termín byl „Schutzgebiet“. (SchwabeK.: *Mit Schwert und Pflug in Deutsch-Südwestafrika. Vier Kriegs- und Wanderjahre.*)

⁹³ McGregor, G.: *The history of the Iron Cross and Wound Badge in German Southwest Africa 1914 -1918.*

5. VELKOKŘÍŽ 1914

Velkokříž 1914 je prakticky totožný se svým předchůdcem z roku 1870. Hlavním rozlišovacím znakem je letopočet „1914“, uvedený na spodním rameni kříže. Ačkoli všechny doposud vyrobené Velkokříže z let 1813, 1870 mají rámečky zhotoveny z pravého stříbra, teprve model 1914 nese pravidelně na svém orámování vyraženou punc značku (obvykle „900“). Celkový rozměr Velkokříže je 58,3 mm.⁹⁴

Z nevysvětlitelných důvodů existuje celá řada variant Velkokřížů 1914, což je velmi zvláštní jev vzhledem k celkovému počtu udělených řádů.⁹⁵

Obr. č. 82 – Velkokříž 1914

Nejznámější jsou tyto varianty:

1. Shodný s běžnou verzí Velkokříže, ale na revers straně řádu jsou na stonku dubové ratolesti znázorněny pouze dva žaludy místo čtyř.
2. Stejný model jako výše, ale s typem kulatého závěsného kroužku totožného s provedením Železného kříže II. třídy.⁹⁶
3. Zřejmě pamětní exemplář, který má prázdnou zadní stranu kříže, pravděpodobně pro vložení nápisu.

⁹⁴ Je možné setkat se s provedením Velkokříže 1914 o rozměru 63 mm a stuhou 45 mm.

⁹⁵ WILLIAMSON, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*: Blandford Press, 1984

⁹⁶ Tato verze Velkokříže byla po určitou dobu prezentována na: www.hermann-historica.de.

Během světové války bylo uděleno pouze pět Velkokřížů, z nichž jeden nosil osobně císař Vilém II. na výslovnou žádost svých generálů dne 11. prosince 1916. Určité množství kopií Velkokříže 1914 bylo zhotoveno jak v době císařství, tak za Třetí říše pro účely expozice vlasteneckého muzea, dále pro výstavu ve výkladních skříních maloobchodníků s vyznamenáními atd. Celkový počet exemplářů tak výrazně převyšuje oněch pět udělených kusů.

5. 1. Držitelé velkokříže 1914

Generál polní maršál Paul Ludwig von Hindenburg

se narodil v Posensku roku 1847. Hindenburg se stal jedním z největších vojenských vojevůdců celého Německa. Byl to právě on, kdo jako jediný po Blücherovi obdržel Řád zlaté hvězdy k Velkokříži. V devatenácti letech se Hindenburg účastnil bojů proti rakouské armádě u Hradce Králové v 1866, později, za prusko-francouzské války, bojoval u Metz a Sedanu. Byl přítomen pádu Paříže. V roce 1914 Hindenburg velel armádám na východní frontě. Pod jeho velením dosáhla německá armáda slavných vítězství v Tannenbergu⁹⁷ a Ivangorodu. O rok později, společně s von Mackensenem, donutil carskou armádu k ústupu z Polska. V roce 1916 byl Hindenburg odpovědný za ještě jedno důležité vítězství na východě, a sice nad Rumunskem, které vyhlásilo válku centrálním mocnostem. Z těchto důvodů se stal prvním držitelem Velkokříže 1914. Vyznamenání obdržel 9. prosince 1916. V roce 1917 byl ustaven jako vrchní velitel německé armády, osobně podřízený německému císaři. Německá kapitulace v roce 1918 a následná abdikace německého císaře zdánlivě předznamenávala i konec Hindenburgovy kariéry. V Německu, které kapitulovalo v době, kdy ještě na všech frontách stály armády na nepřátelském území, byla prestiž důstojníků stále velmi vysoká. V roce 1925 se Hindenburg stal prezidentem Výmarské republiky⁹⁸. V roce 1932 opakovaně uspěl v duelu s Hitlerem o post říšského prezidenta. Jeho popularita byla v této době nejvyšší. Po odmítnutí jmenování Bruninga⁹⁹ kancléřem v roce 1932, ustaraný Hindenburg sledoval

---

⁹⁷ **Bitva u Tannenbergu** – střetnutí ruské a německé armády, které se odehrálo za první světové války ve dnech 23. až 31. srpna 1914 v blízkosti vesnice Tannenberg, ležící ve Východním Prusku (dnes vesnice Stebark na území Polska).

⁹⁸ **Výmarská republika** - označení pro historické stádium Německa po pádu monarchií v Německu v roce 1918 až do nástupu nacistů k moci v roce 1933. Přestože oficiální název Německa i nadále znel **Německá říše** (*Deutsches Reich*), byla čistě republikánským spolkovým státním útvarem s demokratickou spolkovou ústavou, přijatou v roce 1919 ve Výmaru. (Staat, P.: *Die Reichs- und Landtagswahlen im Kreis Düren während der Weimarer Republik*)

⁹⁹ **Heinrich Brüning** (26. listopadu 1885, Münster, Německo – 30. března 1970, Norwich, Vermont, USA) – německý politik strany Centrum, v období od 30. března 1930 do 30. května 1932 říšský kancléř. Byl posledním

vzestup komunismu v Německu, začal se stále více přiklánět na stranu národních socialistů. V roce 1933 na osobní intervenci Franze von Papena¹⁰⁰ jmenoval nakonec Hitlera kancléřem. Paul Ludwing von Hindenburg zemřel v srpnu 1934. Za svou příkladnou celoživotní službu vlasti byl pochován v Tannenbergu jako národní hrdina.

Generál pěchoty Erich Ludendorff

se narodil rovněž jako Hindenburg v Posensku, ovšem o osmnáct let později. Ludendorfova raná vojenská kariéra byla velmi úspěšná. Nastoupil vojenskou službu v roce 1873. V roce 1894 se stal důstojníkem generálního štábu. Na počátku světové války byl Ludendorff přidělen jako náčelník štábu k Hindenburgovi, podílel se na úspěchu německé armády u Tannenbergu, ale zatímco Hindenburgovy úspěchy na východě byly na předních stranách německých novin, Ludendorffův podíl nebyl plně doceněn. Po rezignaci Ericha von Falkenhayna na funkci náčelníka generálního štábu nastoupil na jeho místo Hindenburg a spolu s ním také Ludendorff jako druhý šéf generálního štábu. Obdržel hodnost generál pěchoty (*General der infanterie*). Po vítězství na východě a uzavření Brestlitevského míru¹⁰¹ přesunula německá armáda uvolněné armády na západ. Ludendorff plánoval ofenzívu k prolomení zákopové války. Počátkem roku 1918 zahájil Operaci Michael, dále Operaci Georgette a Operaci Blücher. Všechny tyto tři vojenské plány měly za cíl vyvést Německo z vleklé války. 24. března 1918 obdržel Velkokříž Železného kříže jako uznání svých úspěchů v boji proti britským a francouzským armádám na západní frontě. Před koncem války prosazoval zavedení parlamentarismu a mírovou dohodu se zeměmi Dohody. Když však po zastavení bojů obdržel kapitulací podmínky, prosazoval obnovení bojů. Po kapitulaci 11. listopadu 1918 byl odvolán z funkce v generálním štábu. V raném poválečném období podporoval radikální pravicová hnutí. Ludendorff se připojil k národním socialistům a společně s nimi se zúčastnil neúspěšného mnichovského puče¹⁰². Po tomto incidentu a dalším neshodám „převážně s Hitlerem“ nacistické hnutí opustil. V důchodu psal knihy a zabýval se okultismem. Zemřel

---

kancléřem Výmarské republiky, jehož vláda měla demokratické základy. (Hömig H.: *Brüning. Kanzler in der Krise der Republik. Schöningh, Paderborn*)

¹⁰⁰ **Franz Joseph Hermann Michael Maria von Papen** (29. října 1879 – 2. května 1969) – německý křesťanský orientovaný politik a diplomat, v rané fázi své politické kariéry spojený s katolickou stranou Zentrum. V roce 1932 krátce zastával úřad německého kancléře. O rok později vyjednal za Hitlerovu vládu říšský konkordát a souhlas strany Zentrum se zmocňovacím zákonem. (Petzold J.: *Franz von Papen. Ein deutsches Verhängnis*)

¹⁰¹ **Brestlitevský mír** z 3. března 1918 potvrzoval vítězství ústředních mocností ve východní Evropě během první světové války byl separátní smlouvou, oslabující Dohodu. Byl anulován v listopadu 1918. (Baumgart W.: *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*)

¹⁰² **Pivní (pivnicový puč)** - neúspěšný pokus nacistů o státní převrat v Německu, který se odehrál v bavorském Mnichově od večera 8. listopadu do brzkých ranních hodin 9. listopadu 1923. (*Wiener Bilder - Der Hitler-Putsch in München.*)

20. prosince 1937. I proti jeho vůli mu byl vystrojen státní pohřeb, kterého se osobně zúčastnil Hitler.

Generál polní maršál Prinz Leopold Maximilian Joseph Maria Arnulf Bavorský

Narodil se v roce 1846. Byl to jediný vyšší šlechtic královského rodu, jenž obdržel Velkokříž 1914. Leopold byl navržen za zásluhy a úspěšné velení 9. německé armádě na východní frontě a za obsazení Varšavy v roce 1915. Po nástupu Hindenburga na funkci náčelníka generálního štábu mu byla 29. srpna 1916 svěřena funkce vrchního velitele na východní frontě (*Oberbefehlshaber Ost*). Po vypuknutí Velké říjnové revoluce zahájil 26. listopadu 1917 mírová jednání s Rusy v Brest-Litevsku. Vyznamenán Velkokřížem byl 4. března roku 1918. Po válce v lednu 1919 se vrátil do Bavorska. V únoru téhož roku byl nucen uprchnout do zahraničí před bolševickou revolucí a pokusem vzniku bavorské republiky RAD.¹⁰³ O čtyři měsíce později, se opět vrátil do Mnichova, kde žil až do své smrti. Zemřel v roce 1930 ve věku osmdesáti čtyř let.

Generál polní maršál August von Mackensen

byl Hindenburgovým vrstevníkem mladším o pouhé dva roky. Mackensen si udělal jméno již během prusko-francouzské války. Jeho osobní kariéra dosáhla vrcholu v roce 1915, kdy se účastnil společně Hindenburgem východní kampaně. Na úspěšném vedení války na východě měl Mackensen velký oddíl. Společně se svým náčelníkem štábu Hansem Seecktem¹⁰⁴ byl tvůrcem strategicky důležitých vítězství u Gorlice-Tarnowa, Brest-Litevsku, Pinsku, vyhnání Rusů z Polska a dobytí Lvova. Mackensen strávil většinu času za války na východní frontě. Vedl úspěšná tažení proti Rumunsku a Srbsku. Velkokříž obdržel 9. ledna 1917. Do výslužby odešel v roce 1920. Z veřejného života však nemizel. Na mnoha dobových fotografiích je zachycen při celé řadě vojenských oslav a přehlídek během 30. let. Nacisté těžili z popularity polního maršála a on sám svou náklonnost k Hitlerovi a nacistům rovněž veřejně přiznával. Přesto však nesouhlasil s útlakem odpůrců režimu. Jako zbožný člověk byl zděšen represemi

---

¹⁰³ **Bavorská republika rad**, *Mnichovská republika rad* či *Bavorská sovětská republika* (7. dubna – 3. května 1919) představovala velmi krátce existující stát na území Bavorska. Vznikla jakožto radikální vyústění německé listopadové revoluce (1918). (Bosl K.: *Bayern im Umbruch. Die Revolution von 1918, ihre Voraussetzungen, ihr Verlauf und ihre Folgen*)

¹⁰⁴ **Johannes Friedrich Leopold von Seeckt** (narozen 22. dubna 1866 v Schleswigu, † 27. prosince 1936 v Berlíně) – německý generál. Velicí generál v první světové válce. V letech 1920–1926 náčelník štábu vrchního velení armády. V letech 1930–1932 poslanec říšského sněmu. Od roku 1933 až 1935 působil na několika místech Číny, jako vojenský poradce generál Čankajška. (Corum J.S.: *The Roots of Blitzkrieg. Hans von Seeckt and the German Military Reform. 3. Auflage*)

proti církvím a jejich zástupcům, stejně tak zločiny páchanými SS¹⁰⁵ za druhé světové války v Polsku. Podle něj však za touto politikou teroru stáli Hitlerovi souputníci, nikoliv sám Vůdce. Mackensen často využíval svého vlivu k záchraně pronásledovaných odpůrců režimu. Obdržel několik přezdivek jako, *Otto von Habsburg* či „*Ušlechtilý Prus Třetí říše*“. Atentát na Hitlera¹⁰⁶, provedený důstojníky Wehrmachtu, však ostře odsoudil. Ještě v listopadu roku 1944, kdy bylo již von Mackensenovi devadesát pět let, vyzýval mládež v duchu nacistických „*Durchhaltepropagande*“¹⁰⁷ k „obětem a horlivosti“ v boji proti nepřátelům. Osobní obdiv k německému Vůdci zřejmě do své smrti nezměnil. Při příležitosti jeho devadesátých pátých narozenin v prosinci 1944 byl poctěn propůjčením svého jména 5. jezdeckému pluku Wehrmachtu. Zemřel 6. listopadu 1945 krátce před svými devadesátými šestými narozeninami.

Obr. č. 83 – Kompletní sada řádu Železného kříže 1914

¹⁰⁵ **SS – Schutzstaffel (Ochranný oddíl)** – ozbrojená organizace NSDAP vytvořená v roce 1925 z fanaticky oddaných přívrženců Adolfa Hitlera působících původně jako vůdcova osobní stráž. V čele SS od počátku i v době její největší moci stál Heinrich Himmler jako Reichsführer-SS (*říšský vůdce SS*). S postupem času si organizace podřizovala veškerý státní i bezpečnostní aparát v Třetí říši včetně vyhlazovací politiky. (Williamson G.: *SS - Hitlerův nástroj teroru*)

¹⁰⁶ **Atentát na Hitlera** (20. července 1944) – pokus o zabití Adolfa Hitlera zorganizovaný odpůrci režimu, kteří pocházeli především z řad armády. Prvním krokem byla likvidace německého Vůdce. Na ní měl navázat státní převrat. Spiklenci doufali, že se jim poté podaří vyjednat separátní mír se západními spojenci. (Moorhouse, R.: *Atentáty na Hitlera.*)

¹⁰⁷ **Durchhaltepropagande** – termín, kterým se označovala osvěta v období nacistického režimu a jež působila mnoha směry. Jejím účelem bylo získání veřejného mínění pro potřeby a plnění úkolů politických, vojenských i budovatelských dle potřeb vládnoucího aparátu. V určité formě se *Durchhaltepropagande* využívala již od roku 1918.

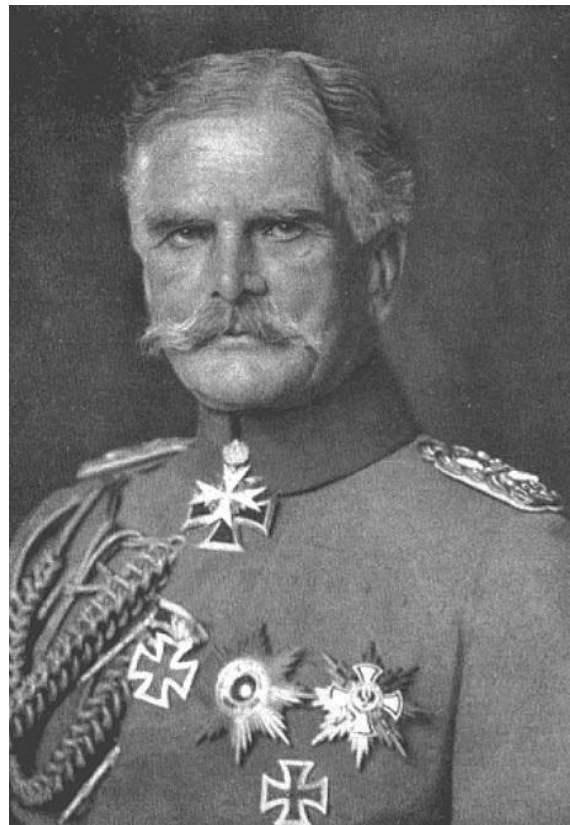
Obr. č. 84 – Císař Wilhelm II.

Obr. č. 85 – Polní maršál princ Leopold

Obr. č. 86 – Generál pěchoty Erich Ludendorff

Obr. č. 87 – Polní maršál August von Mackensen

Obr. č. 88 – Generál polní maršál Paul Ludwig von Hindenburg

6. HVĚZDA K VELKOKŘÍŽI ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1914

Tak jako za vlastenecké války v letech 1813 až 1815 byl i nyní tento řád velkou ojedinelou poctou svému držiteli. Toto vyznamenání sestává z osmicípé zářící hvězdy o průměru 88 mm. Hvězda je zhotovená z pravého stříbra a následně pozlacená. V jejím středu je pevně uchycen standartní Železný kříž I. třídy. Připínání k oděvu je zde provedeno prostřednictvím jedné vertikální závěsné spony s háčkem, která prochází středem řádu (obdobně jako u Železného kříže I. třídy).

Toto vzácné vyznamenání bylo uděleno pouze jednou a sice generálvi polnímu maršálovi Paulovi von Hindenburgovi. Maršál obdržel hvězdu k Velkokříži v průběhu poslední velké německé ofenzívy na západě v roce 1918 jako ocenění svých velitelských schopností během této operace. Společně s řádem obdržel i dopis od německého císaře s osobním vyjádřením uznání a poděkování.

Dle dostupných pramenů vlastnil Hindenburg dva vzorky tohoto řádu. Jeden exemplář byl v majetku Hindenburgovy rodiny. Řád byl vystaven v pruském vojenském muzeu. Po příchodu Rudé armády do Německa v roce 1945 z expozice muzea zmizel a od té doby je nezvěstný. Podle autora knihy *The Iron Cross: a History 1813–1957* Gordona Williamsona druhou hvězdu daroval Hindenburg nějakému důstojníkovi, který v roce 1918 sloužil ve výboru pro příměří.¹⁰⁸ Po smrti tohoto muže byla jeho sbírka zakoupená blíže neznámým východoevropským sběratelem. V expozicích některých muzeí jsou k vidění pouze zhotovené kopie.¹⁰⁹ Velkou zvláštností u nich je rozmanitost technologie spojení hvězdy a kříže. Jako příklad uvedu dle dostupných fotografií tato provedení. Železný kříž je s hvězdou spojen pouze jedním šroubem. Další známá varianta spojení kříže a hvězdy je pomocí čtyř nýtů.

---

¹⁰⁸ WILLIAMSON, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*: Blandford Press, 1984

¹⁰⁹ Jeden exemplář tohoto vyznamenání se nalézá ve sbírkách Armádního muzea na Žižkově (*Vojenský historický ústav Praha*). Zdroj: Autor

Obr. č. 89 – Hvězda k Velkokříži 1914

Vorläufiger Besitzausweis
Im Namen Seiner Majestät des Kaisers u. Königs
hat S. Exz. der Kommandierende General des XVII. Reservekorps
dem _____ Generalfeldmarschall
_____ Paul von Hindenburg
am 1. Juni 1918
das Großkreuz zum Eisernen Kreuz verliehen
Regimente- Stabsquartier den 8. Juni 1918

 Major und Regiments-
Kommandeur.

Obr. č. 90 – Dokument "Vorläufiges Besitzeugnis" k Hvězdě k Velkokříži 1914

XI. ŽELEZNÝ KRÍŽ 1939

Následkem porážky mocností Trojspolku v první světové válce bylo Německo donuceno k celé řadě sankcí. Po převratu 9. listopadu 1918 se Wilhem II. rozhodoval, zda se vzdát pouze císařské koruny, nakonec se pod tlakem událostí vzdal jak koruny císařské, tak královské. Tím byla ukončena pětisetletá vláda Hohenzollernů v Braniborsku. Zástupci nově vzniklé Výmarské republiky měli za úkol ukončit boje. Následný vývoj událostí vygradoval výsledky mírových jednání mezi Trojspolkem a Dohodou. Po podpisu příměří v jídelním voze maršála Ferdinanda Foche¹¹⁰ v lesích u Compiègne pokračovala jednání Pařížskou konferencí¹¹¹, která vyústila v diktát vítězů v podobě vzniku *Versailleské mírové smlouvy*. Jejím cílem byla definitivní eliminace budoucí německé vojenské hrozby. Bývalá Německá říše přišla o rozsáhlá území. 28. června 1919 podepsali zástupci nově vzniklé Výmarské republiky v Paříži Versailleskou mírovou smlouvu. V souladu s ní bylo Francii navraceno Alsasko-Lotrinsko (14 522 km²); Belgii postoupeno území Moresnetu a po plebiscitu i Eupén a Malmédy (celkem 1036 km²); Polsku většina Poznaňska a Západního Pruska, část Slezska a nepatrná část Východního Pruska (celkem 46 142 km²; Československu připadlo Hlučínsko (316 km²); Gdaňsk s okolím (1894 km²) byl přeměněn na nezávislé Svobodné město pod záštitou Společnosti národů. Severní část Východního Pruska, Klajpeda s okolím (2416 km²) se stala autonomní částí Litvy. Později došlo i k úpravě hranic s Dánskem, které získalo po plebiscitu severní část Šlesvicka celkem 3 938 km². Sársko o rozloze 1910, 49 km² bylo na patnáct let předáno do správy Společnosti národů a výnosy jeho dolů postoupeny Francii. Porýní bylo demilitarizováno a dočasně okupováno vítěznými státy. Zároveň Německo přišlo o všechny své kolonie. Území říše se tak zmenšilo o 70 615 km² na 468 116, 13 km².

---

¹¹⁰ **Ferdinand Foch** (2. října 1851, – 20. března 1929) – francouzský důstojník, maršál a národní hrdina z první světové války. Zastavil postup německých jednotek na jaře 1918 v druhé bitvě na Marně v červenci 1918 (*Gaquere, François: Le maréchal Foch*)

¹¹¹ **Pařížská mírová konference** v roce 1919 byla mezinárodní konferencí uspořádanou vítězi první světové války, na které se projednávaly mírové smlouvy mezi státy Dohody, jejich spojenci a poraženými centrálními mocnostmi, tedy Německem, Rakouskem, Maďarskem, Bulharskem a Osmanskou říší. Na řízení konference a vyjednávání měly největší vliv státy, které měly největší podíl na konečném vítězství, „Velká pětka“, tedy Spojené království, Francie, Itálie, USA a Japonsko. Konference byla zahájena 18. ledna 1919 a s několika přestávkami trvala až do 21. ledna 1920. Účastnili se jí představitelé celkem 32 států. (Dejmek, J. a kol.: *Zrod nové Evropy. Historický ústav AV ČR, v.v.i. 2011*)

Dalším požadavkem vítězů bylo okleštění německé armády. Reichswehr¹¹² mohla nyní čítat maximálně 100 000 mužů. Zakázán byl vývoj tanků a celé řady speciálních bojových vozidel i zbraní. Bojové letectvo bylo zakázáno úplně. V případě námořnictva se omezení týkalo jak tonáže, kdy maximální bojový výtlač nových plavidel nesměl přesáhnout 10 000 tun, . Další limit se týkal možnosti výstavby a držení celkového počtu válečných lodí. Dalším velice kontroverzním krokem vítězných mocností bylo zabavení obchodní flotily Výmarské republiky a předložení požadavku placení válečných reparací ve výši 67, 7 miliard marek ve zlatě. Spojenecké zdroje uvádějí částku reparací ve výši 21, 8 miliard marek ve zlatě. Rozdíl v uváděné částce je vysvětlován různým hodnocením mnoha zbývajících položek smlouvy. I když je celková výše plateb nejasná, je zřejmé, že ekonomicky zruinovaná Německá říše byla nucena platit velmi vysoké sumy. V těchto raných poválečných letech se objevuje celá řada pravicových frakcí. Mezi nimi se začíná prosazovat především Nacionálně socialistická německá dělnická strana, vedená Adolfem Hitlerem. Výmarská vláda zpočátku řešila platby reparací půjčkami od USA, které pomohly koncem 20. let stabilizovat zemi, a umožnily její hospodářský růst. Všechny naděje na dlouhodobou stabilizaci první německé demokracie se však ukázaly být marné. Smrt kancléře Gustava Stresemanna¹¹³ v říjnu 1929 znamenala počátek konce Výmarské republiky. DNVP¹¹⁴ obrátila pozornost k antirepublikánským frakcím. Mediální magnát Alfred Hugenberg¹¹⁵, začal otevřeně jednat s Adolfem Hitlerem a Franzem Seldtem¹¹⁶ z Stahlhelm (*ozbrojené křídlo DNVP*).¹¹⁷

---

¹¹² **Reichswehr** – ozbrojené síly meziválečné německé republiky v letech 1919 až 1935. Německo mohlo disponovat vojenskou silou, ale počet mužů Reichswehru byl omezen na 100 000 v pozemním vojsku a 15 000 mužů námořnictva, včetně důstojníků. (*Messenger C. - Poslední průšák.*)

¹¹³ **Gustav Stresemann** (10. května 1878 – 3. října 1929) – německý liberální politik a státník. Na vrcholu své politické kariéry v období Výmarské republiky byl německým říšským kancléřem a ministrem zahraničí. V roce 1926 obdržel Nobelovu cenu míru. (*Berg M. - Gustav Stresemann. Eine politische Karriere zwischen Reich und Republik*)

¹¹⁴ DNVP – **Německá národně lidová strana** (*Deutschnationale Volkspartei*) – národně konzervativní politická strana, působící v Německu v období Výmarské republiky. Hlásila se k ideologiím nacionalismu, národního liberalismu, antisemitismu, císařského monarchismu a konzervatismu.

¹¹⁵ **Alfred Hugenberg** (19. června 1865 – 12. března 1951) – německý nacionalistický a konzervativní politik a podnikatel. Od roku 1916 začal budovat později známý Hugenbergův koncern, konglomerát novin, nakladatelství, filmových společností a reklamních agentur. Od roku 1928 předseda DNVP až do jejího rozpuštění v roce 1934.

¹¹⁶ **Franz Seldte** (29. 6. 1882 – 1.4. 1947) – spoluzakladatel Stahlhelm, Spolek frontových vojáků, polovojenská organizace v době Výmarské republiky, od roku 1933 člen NSDAP, nacistický politik a říšský ministr práce. (*Joachim Lilla J., Döring M. - Statisten in Uniform. Die Mitglieder des Reichstags 1933–1945*)

¹¹⁷ **Stahlhelm** „Ocelová helma, spolek frontových vojáků“ – polovojenský organizovaný útvar v době Výmarské republiky. Vznikl krátce po konci první světové války v prosinci 1918. Organizaci založil záložní důstojník Franz Seldte v Magdeburgu. Seldte byl společně s Theodorem Duesterbergem hlavou sdružení. Stahlhelm byla považovaná za ozbrojené křídlo německé národní lidové strany Jejich příslušníci byli velmi často přítomni na stranických shromážděních DNVP. (*Wehler H.U. - Deutsche Gesellschaftsgeschichte*)

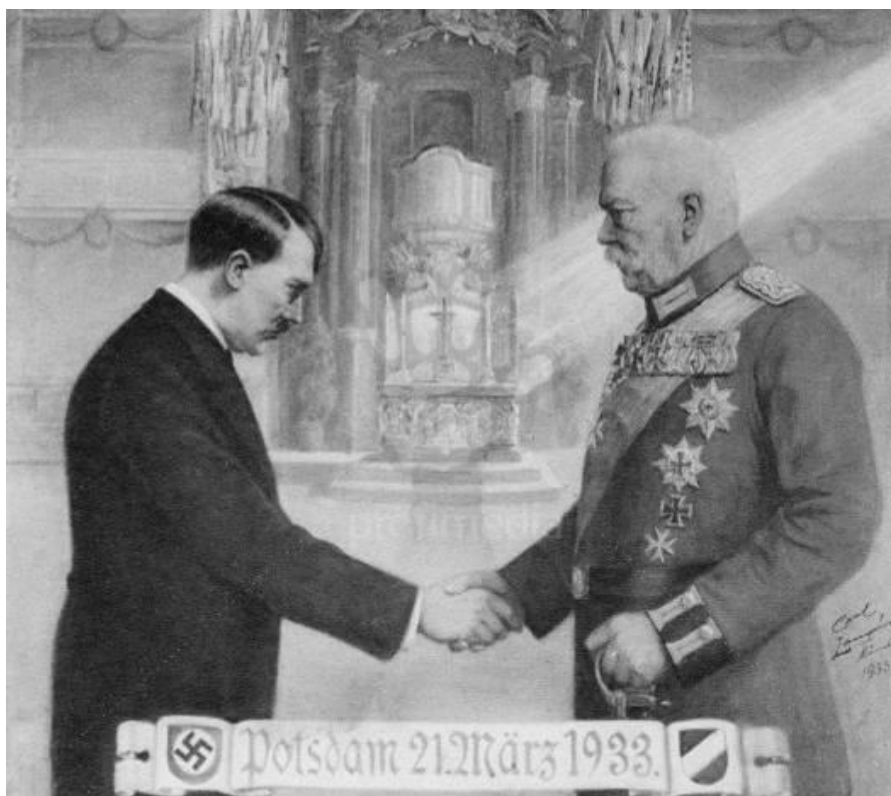

Obr. č. 91 – Adolf Hitler na schůzi oddílů SA ve 30. letech

Pád po roce 1929

Velká hospodářská krize zasáhla Německo mnohem silněji než jiné země evropské země. Její důsledky vedly k výrazné radikalizaci domácí politické scény. Po černém čtvrtku, (*zhroucení New York Stock Exchange 24. října 1929*) nedostalo Německo téměř žádné zahraniční půjčky. Nastal úpadek německé ekonomiky, která již určitou dobu trpěla nízkou mezinárodní konkurenceschopností. Důsledkem byl vysoký obchodní deficit, navíc posílený platbami válečných reparací. Krize exportního sektoru se rychle přenesla na tuzemskou ekonomiku. Výsledkem byl nástup masové nezaměstnanosti následované sociálními a ekonomickými propady. Na konci Výmarské republiky v roce 1933 bylo již téměř šest milionů nezaměstnaných (*téměř 30 % všech pracujících*). Pouze dvanáct milionů Němců pracovalo. Mnoho obyvatel žilo za hranicí chudoby. Parlament, vláda a říšský prezident se co nejintenzivněji snažili vzniklou situaci řešit. Opakovaně byly vypsány nové volby, jejichž výsledky však nikam nevedly. Prospěch z nich měli pouze nacisté, kteří upevňovali své pozice. Po posledních volbách na počátku roku 1933 však stranická pokladna NSDAP zela prázdnotou a strana sama byla dvakrát předložena. V této chvíli, kdy navíc nacisté začali

ztrácet volební preference i některé vlivné osoby, jako byl Gregor Strasser¹¹⁸, stanuli na velmi tenké hraně. V hodině dvanácté se Franz von Papen¹¹⁹ dohodl s Hitlerem na vzniku menšinové vlády nacistů podporované konzervativci společně s Alfrédem Hugenbergem. S touto dohodou předstoupil von Papen před říšského prezidenta Hindenburga, který 30. ledna 1933 jmenoval Hitlera říšským kancléřem.

Obr. č. 92 – Propagandistický plakát z roku 1933

Nacistický „Gleichschaltung“

Hitlerovým nástupem k moci započala etapa nacionálně socialistického uchopení moci. Již 28. února 1933 byly po požáru budovy Říšského sněmu přijaty první stěžejní zákony. „Vyhláška říšského prezidenta o ochraně lidu a státu“ vložila pravomoci do rukou represivních složek a státního aparátu. Nacisté následně zrušili federální strukturu Výmarské

¹¹⁸ **Gregor Strasser** (31. května 1892 – 30. června 1934) – významný německý nacistický politik, byl jedním ze zakladatelů NSDAP. Kvůli rozporům s Hitlerem opustil stranu v roce 1932. Během stranické čistky tzv. *noční dlouhých nožů* v roce 1934 byl zatčen a následně zavražděn na Hitlerův rozkaz. (Richard H.G. - *Hitler und seine Hintermänner. Neue Fakten zur Frühgeschichte der NSDAP.*)

¹¹⁹ **Franz Joseph Hermann Michael Maria von Papen** (29. října 1879 – 2. května 1969) německý křesťanský orientovaný politik a diplomat. Vícekancléř v první Hitlerově vládě. V roce 1933 vyjednal za tuto vládu Říšský konkordát a souhlas strany Centrum se zmocňovacím zákonem. Posléze působil jako německý velvyslanec v Rakousku. Během druhé světové války vedl diplomatickou misi Německa v Turecku. (Petzold J.- *Franz von Papen. Ein deutsches Verhängnis*)

republiky. Prvním zákonem „o jednotnosti“ z 31. března 1933 byl rozpuštěn občanský sněm, krajské rady a obecní úřady. Zemské vlády byly pověřeny zákony proti státní ústavě. Samosprávy byly sestaveny podle výsledků voleb do říšského sněmu z 5. března 1933. To umožnilo tisícům členů nacistické strany obsadit volná místa v samosprávných orgánech po celé zemi.

Další *koordinací* zákon ze dne 7. dubna 1933 zřídil ve všech zemích kromě Pruska (kde byl tento krok již učiněn v roce 1932) říšské guvernéry s diktátorskými pravomocemi, kteří měli být jmenováni říšským prezidentem a podřízeni přímo kancléři. „*Reichsstatthalter*“ byli nadřazeni zemským vládám. Jmenovali a odvolávali ostatní státní úředníky a soudce. Rovněž na ně bylo převedeno právo přijímat příslušné zemské zákony.

Posledním krokem nacistů byla likvidace politické konkurence. Zákaz komunistické strany byl vydán 28. února, SPD¹²⁰ 22. června 1933. Zbylé strany byly následně rozpuštěny. Vznikem zákona proti zřízení politických stran ze 14. června 1933 se nacistické hnutí stalo jediným politickým subjektem v nově vzniklé autokratické říši. Její legitimita byla znovu potvrzena v prosinci roku 1933 s právem na zachování jednoty strany a státu. Tak v Německu vznikl systém vlády jedné strany.

Wehrmacht

Dalším krokem bylo podřízení branné moci. Hitler již krátce po svém zvolení začal, nejdříve tajně, Versailleskou smlouvu porušovat. Vydal příslušné pokyny k vývoji tanků, letadel i lodí. Důstojníci Reichswehru již za Výmarské republiky jezdili do ruských výcvikových prostorů a zde společně s Rusy vyvíjeli doktríny pro nasazení nových zbraní. V březnu 1935 bylo vydáno v prohlášení Německé říše o zřízení zákona „*O zřízení ozbrojených sil*“, podle kterého Německo získalo vojenskou svrchovanost, znovuzavedením branné povinnosti a cílem vybudovat armádu o síle 550 000 mužů. Dalším krokem a první prolomením Versailleské smlouvy byla Ribentroppova¹²¹ německo-britská námořní smlouva, která umožnila stavbu těžkých hladinových plavidel, v poměru k britským 1:3. 11. března 1935 byla veřejnosti oznámena existence Luftwaffe. 6. června 1935 byla obnovena branná povinnost.

---

¹²⁰ **SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands** (*Sociálnědemokratická strana Německa*) – nejstarší a nejpočetnější politická strana v Německu a jedna z nejstarších stran na světě. Ačkoliv má své kořeny v dělnickém hnutí (*do dnes je například členem Socialistické internacionály*), mění se zejména v posledních letech ve stranu liberálně středolevé orientace.

¹²¹ **Joachim von Ribbentrop**, celým jménem Ulrich Friedrich Wilhelm Joachim von Ribbentrop (30. dubna 1893, Wesel – 16. října 1946, Norimberk) – člen NSDAP, německý politik, velvyslanec, který je znám především jako Hitlerův ministr zahraničí.

V roce 1936 provedla německá vojska, v rozporu s *locarnskou smlouvou*¹²², okupaci Porýní. Krátce na to byl přijat čtyřletý plán výrobních kapacit v zemi, který by umožnil armádě vést válku do čtyř let. Ve stejném roce byl vyslán vojenský expediční sbor na pomoc Frankovým silám do Španělska.¹²³ V německé armádě však sílila i protinacistická opozice. Celá řada vysokých důstojníků nesdílela Hitlerovy expanzivní plány a antisemitskou politiku. Ministr války polní maršál Blomberg¹²⁴ společně s vrchním velitelem armády generálplukovníkem Wernerem von Fritschem¹²⁵ vyjádřili pochybnosti k celé řadě připravovaných plánů. Blomberg byl následně odstaven na základě svého sňatku s bývalou prostitutkou a von Fritsch byl neprávem zdiskreditován jako homosexuál. Po této čistce ve vedení Wehrmachtu ustavil Hitler sám sebe do funkce vrchního velitele branné moci. Post ministra války zůstal neobsazen a správa úřadu tak přešla do jeho rukou.

Obnovení síly

V roce 1935 obyvatelé Sárska plebiscitem rozhodli o připojení své země k Německé říši. V říjnu 1936 uzavřelo Německo a Itálie vojensko-politický pakt „*Osa Berlín-Řím*“. Ještě v téže roce se k ose připojilo Japonsko a vznikl pakt tří „*Osa Berlín-Řím-Tokio*“. Po ukončení transformace země a uchopení moci Hitler zaměřil svou pozornost na okolní státy. 12. března 1938 vpochoval Wehrmacht do Rakouska. „Anschluss“ Rakouska byl posvěcen plebiscitem, ve kterém hlasovalo 99 % občanů pro připojení k Německu. Dalším územním požadavkem se staly české Sudety. Místní německé etnikum živené místní i zahraniční nacistickou propagandou trvalo na připojení pohraničí k Německé říši. Propukla celá řada krvavých střetů. President Beneš vyhlásil výjimečný stav a zakázal Sudetoněmeckou

---

¹²² **Locarnské dohody** představovaly sedm smluv uzavřených na konferenci ve švýcarském Locarnu, která se uskutečnila mezi 5. až 16. říjnem 1925. K formálnímu podpisu zainteresovaných stran došlo 1. prosince téhož roku v Londýně. Smlouvu signovali zástupci československé, německé, britské, belgické, francouzské, italské a polské vlády. Dohoda měla bezpečnostní charakter mezinárodních záruk německých západních hranic prostřednictvím rýnského garančního paktu. Východní hranice Německa smluvně zaručeny nebyly, naopak zde existovala možnost jejich revize. (Pečenka, M.; Luňák, P. *Encyklopedie moderní historie*)

¹²³ **Expediční sbor Legie Condor** (*Legion Condor*) byla jednotka německého válečného letectva a armády, která od července 1936 do března 1939 bojovala na straně frankistů ve španělské občanské válce.

¹²⁴ **Werner Eduard Fritz von Blomberg** (2. září 1878 - 14. března 1946) – německý veterán z první světové války, první polní maršál Wehrmachtu. Od 30. ledna 1933 říšský ministr války (*Reichskriegsminister*). Od 15. května 1933 do 26. ledna 1938 rovněž působil jako vrchní velitel Wehrmachtu. Byl držitelem mnoha vojenských vyznamenání včetně Pour le Mérite. (Christopher Chant, Richard Humble, Wiliam Fowler, Jenny Shawová *Hitlerovi generálové, Samuel W. Mitcham Jr.: Generalfeldmarschall Werner von Blomberg*)

¹²⁵ **Werner Thomas Ludwig Freiherr von Fritsch** (4 srpen 1880 – 1822 září 1939) – významný důstojník Wehrmachtu, člen německého vrchního velení armády (*Oberkommando des Heeres*) vrchní velitel, a druhý německý generál, který padl v boji během druhé světové války (22. září 1939 během obléhání Varšavy). Pour le Mérite: (Christopher Chant, Richard Humble, Wiliam Fowler, Jenny Shawová *Hitlerovi generálové*)

nacistickou stranu. Hitler žádal územní správu Sudet případně i za použití síly. Mezinárodní situace se vyostřila. Jako záchrana před hrozící válkou (na Göringovu osobní intervenci) byl spor nakonec vyřešen u jednacího stolu v Mnichově. Suverenita samostatného Československa byla zlomena. Zbytek Čech a Moravy byl pod záminkou žádosti prezidenta Emila Háchy¹²⁶ o ochranu českých zemí obsazen 15. března 1939. Od tohoto okamžiku již žádný z okolních států nepochyboval o budoucích Hitlerových záměrech. V polovině roku 1939 nacisté stupňovali požadavky na připojení Gdaňsku a území západního Pruska. Ohroženému Polsku nabídla Francie a Anglie spojení. Hitler po nezdařených jednáních se západními mocnostmi vyslal svého ministra zahraničí do Moskvy. V předvečer války byl uzavřen pakt Ribbentrop-Molotov¹²⁷ (s tajným dodatkem), který uvolnil Němcům ruce a umožnil provést vojenský výpad proti Polsku. 1. září 1939 v časných ranních hodinách překročila německá vojska hranice polského státu a zahájila tak druhou světovou válku. Již 1. září 1939 byl vydán článek č. 159, strana 1573 říšského zákoníku o obnovení Řádu železného kříže pro tuto válku.

Řád železného kříže sestával z:

**Želeného kříže II. třídy,
Želeného kříže I. třídy,
Rytířského kříže Železného kříže, (později doplněného o dubové ratolesti, meče a brilianty, zlaté dubové ratolesti s meči a brilianty)
a Velkokříže.**

1. ŽELEZNÝ KRÍŽ II. TŘÍDY 1939

Železný kříž II. třídy 1939 byl navržen v obdobném designu jako jeho předchůdci. Řád je jako obvykle složen ze třech částí střed je zhotoven ze železné litiny. Pro ochranu před korozi byl opatřen černou barvou. Užívala se celá řada druhů od matné přes polomatnou až po lesklý odstín. Střed byl zasazen do stříbrného lisovaného rámečku. Model „1939“ se však

---

¹²⁶ **Emil Hácha** (12. července 1872 – 27. června 1945) – prezident Československé republiky (1938–1939), státní prezident Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945), překladatel, právník a soudce (prezident nejvyššího správního soudu). Méně známá je jeho činnost teoretická, literární a překladatelská. (PASÁK, T.: *JUDr. Emil Hácha : 1938–1945. Praha*)

¹²⁷ „**Pakt Ribbentrop-Molotov**“ – historická smlouva o neútočení mezi nacistickým Německem a komunistickým Svazem sovětských socialistických republik, podepsaná v Moskvě 23. srpna 1939. Pojmenování paktu vzniklo z příjmení velvyslanců obou zemí. Hlavním smyslem dohody bylo vymezení sfér vlivu v Evropě. Smlouva byla dodržována do německé invaze do Sovětského svazu 22. června 1941. (Eberle H., Uhl M.: *Akta Hitler, Bullock A.: Hitler a Stalin – paralelní životopisy*)

z opravdového stříbra vyráběl opravdu jen velmi zřídka. Drtivá většina rámečků Železných křížů II. třídy byla zhotovována z postříbřeného plechu.

Avers řádu na rozdíl do svých předchůdců již nenese královskou symboliku. Veškerá symbolika rodu Hohenzollernů byla zcela vypuštěna. Zde je ústředním a také jediným motivem mírně vyvýšená svastika v rotaci o šířce 8 mm, umístěná ve středu kříže. Na dolním rameni kříže je umístěn letopočet 1939. **Revers** řádu je téměř bez příkras. Na spodním rameni kříže je umístěn pouze letopočet 1813. Celková velikost Železného kříže II. třídy se pohybuje kolem 43 mm, postříbřený rámeček bývá široký 4 mm.¹²⁸ Na horním rameni kříže je přiletováno závěsné oko s kroužkem na navlečení stuhy.

Železný kříž II. třídy byl zavěšen na 30 mm široké stuze. Oproti všem jeho předchůdcům doznal řád i zde změny. Předcházející varianty nesly stuhu v pruských národních barvách (černo-bílé, případně bílo-černé). Železný kříž, udělovaný za první světové války již získal celonárodní charakter, nicméně stuha zůstala v barvách zakladatelského rodu. Do druhé světové války však Německo vstupovalo jako jednotná říše, dělená na územní župy pod jednotným státním aparátem, reprezentovaná společným státním znakem, symboly a vlajkou. Měl-li Železný kříž získat celonárodní charakter, musel být opatřen stuhou v národních barvách. Proto byl Řád železného kříže opatřen černo-bílo-červenou stuhou.

Vyznamenání bylo baleno do malého papírového sáčku modré barvy případně nažloutlé papírové obálky. Obě verze obalu byly potištěny názvem řádu a letopočtem 1939, provedeným gotickým písmem v černé barvě. Příležitostně se objevují exempláře zabalené do černých etují. U těchto kusů se předpokládá, že jejich držitelé byli výše postavení jednotlivci. Celkový udávaný počet Železných křížů II. třídy je uváděn kolem 2, 5 milionů.¹²⁹ Přesto, že celkový počet příslušníků německé branné moci „*Wehrmachtu*“ se pohybuje kolem 15 miliónů mužů, je toto číslo i tak poměrně vysoké. Na počátku druhé světové války si Železný kříž II. třídy ještě uchovával výjimečnost a prestiž. Nicméně jak boje pokračovaly, v krizových letech 1943 až 1945 se stále zvyšovala potřeba pozvednout morálku mužstva i za cenu devalvace řádu. V samotném závěru války v celé řadě případů již nelze hovořit o

---

¹²⁸ Šířka rámečků je závislá na provedení dané konkrétním výrobcem. Zdroj: *Detlev Niemann Bewertungskatalog Deutschland 1871-1945: Orden, Ehrenzeichen, Verleihungs-Urkunden, Miniaturen und Etuis: Niemann, 2008*

¹²⁹ Pavlík S.; *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. Některé zdroje uvádějí až půl milionu udělených Železných křížů II. třídy. Např. WILLIAMSON, G.; *The Iron Cross: a History 1813–1957: Blandford Press, 1984*

adekvátnosti udělení tohoto řádu u jednotlivců, natož u celých hromadně vyznamenávaných skupin. Proto také celá řada vojáků již nepohlížela na Železný kříž II. třídy zrovna s úctou.

Mnoho Železných křížů bylo také uděleno nevojenskému personálu. Jako např. zaměstnancům říšských drah, policie, říšské pracovní služby¹³⁰, členům Hitlerjugend, příslušníkům z řad obchodního loďstva, členům německého Červeného kříže a celé řadě dalších.

Obr. č. 93 – Železný kříž II. třídy 1939

Na rozdíl od svých předchůdců Železný kříž 1939 II. třídy nebyl určen pro nebojový personál. Oproti předcházejícím verzím, které bylo možné takto udělit ovšem se stuhou opačných barev, zde tato možnost zavedena nebyla. Na místo toho došlo k vytvoření samostatného vyznamenání, které mělo nahradit Železný kříž pro nebojový personál. Tak vznikl „*Kriegs Verdienst Kreuz*“ (Válečný záslužný kříž)¹³¹. Stuha tohoto řádu byla provedena také ve státních barvách černé-bílé-červené, ale v obráceném pořadí oproti Železnému kříži. Válečný

¹³⁰ **Reichsarbeitsdienst RAD** (*Říšská pracovní služba*) – zpočátku civilní, později polovojenská pracovní organizace, postupně zřizovaná po celém Německu po nástupu nacistů k moci. Hlavním úkolem organizace bylo snížení nezaměstnanosti. Byla určena výhradně pro říšské Němce. Především pro mládež. Dne 26. 6. 1935 vydali nacisté zákon o všeobecné povinnosti k půlroční pracovní službě pro mužskou a ženskou mládež (ženská složka RAD) od 20 let věku. (Mallebrein, W.: *Der Reichsarbeitsdienst*).

¹³¹ **Válečný záslužný kříž** (*Kriegsverdienstkreuz*), přesněji Řád válečného záslužného kříže (*Orden des Kriegsverdienstkreuzes*) – německé vyznamenání udělované v době Třetí říše. Řád byl založen říšským kancléřem A. Hitlerem dne 18. 10. 1939. Základ vyznamenání tvoří maltézský kříž s vykrojenými rameny s tenkou obrubou vyplněný zrněním. Uprostřed je umístěn kruh se svastikou, lemovaný věncem z dubových ratolestí. Verze s meči je také protknuta dvěma vzájemně kolmými meči. (Pavlik S.; *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*)

záslužný kříž byl rozdělen do dvou základních kategorií. První byl Válečný záslužný kříž s meči, který měl dvě kategorie: Válečný záslužný kříž s meči I. a II. třídy a Rytířský kříž Válečného záslužného kříže s meči pro vojenský nebojový personál. Druhá kategorie byla Válečný záslužný kříž I. a II. třídy a Rytířský kříž Válečného záslužného kříže pro nebojový personál. Systém udělování byl obdobný jako u Železného kříže.

Obr. č. 94 – Železný kříž II. třídy 1939 s udělicím dekretem a papírovými obaly

Válečný záslužný kříž byl určen pro ty, již přispěli k válečnému úsilí Německa, nikoliv však přímým bojem. Verze s meči byla určena pro personál v bojových liniích (např. zdravotníci, chirurgové, technický personál vojenských oprav, zásobování atd.). Nicméně v celé řadě případů, které odpovídaly udělení Válečného záslužného kříže, byl nakonec udělen Železný kříž II. třídy.

Jedním z nich je udělení Železného kříže I. i II. třídy testovací pilotce, letecké kapitánce Hanně Reitschové¹³². Osobní statečnost této proslulé zalétávací pilotky je mimo jakoukoliv pochybnost, nicméně vzhledem ke skutečnosti, že nebyla příslušnicí ozbrojených sil a bojově nasazena nebyla, jeví se udělení Železného kříže jako zcela neadekvátní a spíše čistě politické rozhodnutí. Lidé, kteří přispěli k válečnému úsilí, obdobně jako Hanna Reitschová byli v drtivé většině navrženi na Válečný záslužný kříž.

Obr. č. 95 - Železný kříž II. třídy 1939 Válečný záslužný kříž 1939 II. třídy

Obr. č. 96 – Etuje k Železnému kříži II. třídy

Železný kříž však bylo možné udělit rovněž již zmiňovanému vojenskému personálu, sloužícímu v první linii, v bojových podmínkách, kde prováděl nebojovou činnost (plní lazarety, opravy tanků, zásobování a jiné). Zde je patrné, že podmínky pro udělení Železného kříže se s podmínkami pro udělení Válečného záslužného kříže překrývají. Na druhou stranu vzájemné překrývání obou řádů je postřehnutelné v celé řadě dalších případů, kdy i bojový personál frontových útvarů, nasazených v boji, obdržel rovněž válečné záslužné kříže.

¹³² **Hanna Reitschová** (29. května 1912 – 24. srpna 1979) – německá zkušební pilotka. Testovala např. transportní letoun Messerschmitt Me 321 Gigant, raketový kluzák Messerschmitt Me 163A. Mezi roky 1943/1944 se podílela na zkouškách pilotované verze raketové pumy V-1. V dubnu 1945 podnikla přistání a poté únik z obleženého Hitlerova berlínského bunkru v letadle Arado 96. Po kapitulaci Německa byla zatčena a vyšetřována americkou CIC. (Ziegler M.: *Messerschmitt Me163*, Eberle H, Uhl M.: *Akta Hitler*)

Obr. č. 97 – Hitler naposledy osobně uděluje Železný kříž II. třídy členům Hitlerjugend před říšským kancléřstvím 20. dubna 1945

2. SPONA 1939 K ŽELEZNÉMU KŘÍŽI II. TŘÍDY 1914

Spona k Železnému kříži II. třídy 1914 byla založena společně s obnovením Řádu železného kříže 1. září 1939. Účelem jejího vzniku bylo vyznamenat jedince, kteří se osvědčili v boji za druhé světové války a byli již držiteli Železného kříže II. třídy z první světové války. **Avers** řádu je složen ze státního znaku (orlice s roztaženými křídly, držící dubový věnec se svastikou v rotaci). Pod ním je umístěn letopočet 1939, zasazený v orámovaném poli ve tvaru lichoběžníku.

Revers řádu je hladký, opatřený čtyřmi háčky, které slouží k uchycení na stuhy Železného kříže 1914. Celkové rozměry u většiny exemplářů spony jsou 30 mm x 39 mm. Spona je nošena na stuze k Železnému kříži II. třídy 1914. Na oděvu je nošena na samotné stuze tohoto řádu, provlečené v druhé knoflíkové dírce.

Obr. č. 98 – Spona k Železnému kříži II. třídy v etuji od LDO

Obr. č. 99 – Spona k Železnému kříži II. třídy

3. ŽELEZNÝ KRÍŽ I. TŘÍDY 1939

Design Železného kříže I. třídy vychází ze svého předchůdce z let 1914. Kříž je složen ze třech částí. Železného středu a lisovaného postříbřeného rámečku. Na **avers** straně stejně jako u Železného kříže II. třídy je ústředním motivem řádu svastika v rotaci o rozměrech 8 mm, umístěna do středu kříže. Druhým a též posledním znázorněným motivem je letopočet obnovení řádu 1939, umístěný na dolním rameni kříže. U nejběžnější varianty je na **revers** straně umístěna vertikální připínací spona s háčkem. Variant vyráběných křížů byla celá řada. Celkové rozměry nejrozšířenější z nich jsou 44 mm.¹³³ Stejně jako u provedení z roku 1914 byla i u Železných křížů I. třídy 1939 vyráběna celá řada variant zapínání.

K výrobě středů se mimo klasického magnetického železného materiálu užívaly rovněž barevné kovy či mosaz, případně zinek. Tato provedení byla prioritně určena námořnictvu. Důvodem je vysoká rezistence vůči korozi, vznikající působením slané vody v kombinaci s mořským vzduchem. Rámeček řádu byl zhotoven z postříbřeného plechu z jemného zinku.

Železný kříž I. třídy byl udělován v malé černé etuji. Na horní straně víčka byl umístěn stříbrný obrys železného kříže. Podšívka víčka etuje byla zhotovena z bílého saténu. Dno krabičky bylo vyplněno bílým sametem.

¹³³ WILLIAMSON, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*: Blandford Press, 1984

Nejběžnější varianty Železného kříže 1939 I. třídy jsou následující.

1. Standardní provedení, na revers straně místo jehly matice.
2. Jako sériové provedení, ale mírně vyduť.
3. Vzácná verze, nepatrně menší než běžná verze přibližně 41 mm, užší ramena kříže. Tento model vyráběla firma Godet Gebrüder Berlin.
4. Shodný jako číslo 1 a 2, ale s nemagnetickým středem místo železného středu.

Velmi vzácně se objevuje rovněž tkaná verze řádu. Patrně se jednalo o soukromě zakoupené neoficiální exempláře. Tyto varianty nebyly však příliš rozšířené a velmi málo se jich dochovalo do dnešní doby. Na dobových fotografiích jsou zachyceny jen zřídka.

Přibližný počet všech udělených Železných křížů I. třídy uvádí 300 000 příjemců.¹³⁴

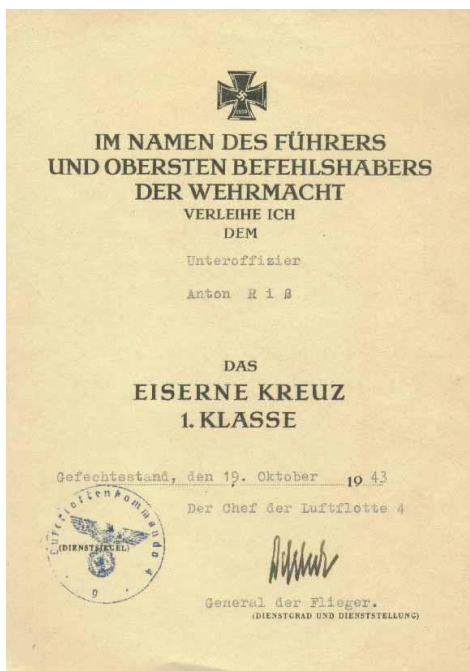

Obr. č. 100 – Železný kříž II. a I. třídy s medaili za ruské zimní tažení 1941

¹³⁴: Williamson G.; *The Iron Cross a History 1813-1957*. Uvádí celkový počet až 750 000 kusů.

Obr. č. 101 – Železný kříž I. třídy 1939

Obr. č. 103 – Etuje k řádu

Obr. č. 102 – Dekret k Železnému kříži I. třídy

Obr. č. 104 – Ochranný obal Etuje

4. SPONA 1939 K ŽELEZNÉMU KŘÍŽI I. TŘÍDY 1914

Obdobně jako v případě spony k II. třídě Železného kříže z dob velké války bylo rozhodnuto zavést udělování spon k I. třídě Železného kříže 1914. Spona k Železnému kříži I. třídy byla navržena ve stejném designu jako spona k Ž. k. II. třídy. Vyznamenání je však o něco větší. Rozpětí křídel orlice činí 44 mm. **Avers** strana je rovněž tvořena státním znakem (*orlice s roztaženými křídly, držící dubový věnec se svastikou v rotaci*). Pod státním znakem je v lichoběžníku umístěn letopočet 1939. **Revers** strana je opatřena vertikální závěsnou sponou k připínání na oděv. Další obvyklou variantou upevnění bylo provedení se šroubovací maticí. Spona se upínala na oděv těsně nad horní rameno Železného kříže I. třídy 1914. Jako materiál na výrobu spony byly používány postříbřené železné kovy, zinek i pravé stříbro. Spony obou tříd byly opatřeny matným oxidem stříbra a následně přešetřeny.

Obr. č. 105 – Spona 1939
k Železnému kříži I. třídy 1914

Obr. č. 106 – Spona 1939 a Železný kříž 1914

Další variantou vyráběnou na zakázku bylo provedení spony a kříže v jednom kuse. Tato varianta byla zhotovována jak se standartní vertikální závěsnou sponou, tak i se šroubovací maticí na uchycení kříže a pomocným závěsným háčkem upevněným na sponě. Jednodílné provedení spony a kříže bylo vyráběno pro držitele spony I. třídy, kteří si tuto variantu zakupovali na vlastní náklady.

Spona k Železnému kříži I. třídy byla udělována v malé černé etuji. Na horní straně víka byl nanesen obrys spony k Železnému kříži stříbrnou barvou. Vnitřek víčka byl potažen bílým hedvábím. Spodní část krabičky byla vyložena černým sametem.

Přibližně bylo uděleno 100 000 spon obou tříd.¹³⁵

¹³⁵ WILLIAMSON, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*: Blandford Press, 1984. Údaj obsažený v: Pavlík S.; *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. Udává oněch 100000 spon pouze u II. Třídy Železného kříže

Obr. č. 107 – Rytířský
kříž Železného kříže

5. RYTÍŘSKÝ KŘÍŽ ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1939

Tento stupeň Řádu železného kříže byl zřízen dne 1. září 1939. Rytířský kříž byl nové vyznamenání. Představoval doposud chybějící spojovací článek mezi Železným křížem I. třídy a Velkokřížem. Hitler byl nucen vytvořit řád, který by nahradil Pour le Mérite, nejvyšší pruské vyznamenání za chrabrost. Pour le Mérite byl založen Fridrichem II. Velikým roku 1740 během války proti Rakousku a představoval tradiční královské hodnoty. Jeho zavedení by znamenalo přímý odkaz rodu Hohenzollernů. Z těchto důvodů vznikl jako jeho nástupce Rytířský kříž Železného kříže. Rozměry řádu jsou: šířka 48 mm, výška 55 mm (včetně závěsného oka), jeho vzhled vychází z Řádu velkokříže, ale o menších rozměrech. **Avers** strana obsahuje svastiku v rotaci o rozměru 9 mm, umístěnou ve svém středu a letopočet „1939“ na dolním rameni kříže. **Revers** strana obsahuje pouze letopočet založení řádu Železného kříže „1813“. Závěsné oko pro upevnění nákrční stuhy je identické s typem použitým u Velkokříže. Řád je nošen kolem krku obdobně jako Velkokříž. Rámeček Rytířského kříže je zhotoven z pravého stříbra, punc „800“ bývá vyražen na horním vnějším okraji rámečku na rubové straně horního ramene kříže (pod závěsným očkem řádu). Některé exempláře nesou též označení výrobce ve formě výrobní značky, např. L/12 a mnohé další. Rytířské kříže se vyráběly ve velmi málo výrobních variantách. Proces výroby byl vysoce standartizován.

Mnoho držitelů Rytířských křížů zakoupilo další exempláře jako náhradní vzorky prostřednictvím maloobchodních prodejců LDO. Tyto exempláře byly velmi často

zhotovovány z tzv. *Erzatz materiale*, náhradních materiálů. Postříbřený zinkový plech nahrazoval stříbro při zhotovení rámu a mosaz železo pro výrobu jádra. Použití mosazi případně mědi na výrobu středů běžných křížů bylo určeno především pro příjemce z řad Kriegsmarine. Důvodem je vysoká rezistence vůči korozi, vznikající působením slané vody v kombinaci s mořským vzduchem. Standardní Rytířský kříž obvykle váží mezi 30 g až 33 g. Objevují se však i lehčí exempláře. Rytířský kříž byl zavěšen na černo-bílo-červené 45 mm široké nákrční stuze. K jeho nošení byla použita celá řada způsobů k zapínání stuhy od běžného vázání, gumového podvazku, háčku a očka či druku. Způsob upínání nošeného řádu závisel na vkusu každého držitele.

Rytířský kříž byl předáván v černé etuji o těchto rozměrech: délka 155 mm, šířka 85 mm, výška 27 mm. Vnitřek etuje byl natvarován pro přesné vložení kříže a vyložen černým sametem. Vnitřek víka byl potáhnout bílý saténem. V polních podmínkách někteří držitelé Rytířského kříže často nosili upravený Železný kříž II. třídy namísto skutečného Rytířského kříže. Důvodem byla především obava ze ztráty či možného poškození originálního řádu.

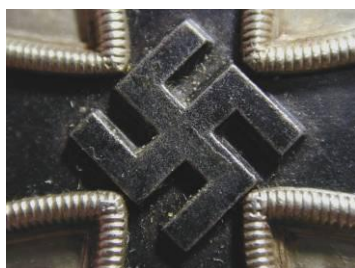
Obr. č. 108 – Rytířský kříž v etuji

Obr. č. 109 – Rytířský kříž – líc a rub.

Obr. č. 110 – Detail letopočtu 1939

Obr. č. 113 – Svastika

Obr. č. 111 –
Detail závěsu

Obr. č. 112 – Revers strana řádu

Vzhledem k chaosu hroučícího se Německa v závěru války, kdy množství doporučení pro udělení byla vydána, ale nebyla nikdy potvrzena, není možné přesně určit počet skutečně udělených vyznamenání. Mnoho Rytířských křížů vyšlo na světlo následným poválečným výzkumem. Osvětlíme si to na příkladu: Navržení na udělení Rytířského kříže důstojníky 28. SS dobrovolnické divize pancéřových granátníků Wallonien¹³⁶ jednoho z příslušníků této divize. Toto osvědčení je datováno rokem 1973. Celkový běžně udávaný počet všech udělených Rytířských křížů se pohybuje kolem 7300 kusů¹³⁷. Úplně prvním držitelem Rytířského kříže byl vrchní velitel skupiny armád jih generál Karl Rudolf Gerd von Rundstedt¹³⁸. Rytířský kříž obdržel 30. září 1939 za zásluhy během polské kampaně.

¹³⁶ **SS dobrovolnická divize pancéřových granátníků Wallonien** SS-Freiwilligen Panzergrenadier Division „Wallonien“ byla nástupkyní Wallonisches-Infanterie-Bataillon 373, který vznikl v roce 1941 z holandských valonských dobrovolníků. Útvar v této době patřil k jednotkám pravidelné armády *Wehrmacht Heer*. Když pak byly roku 1943 evropské dobrovolnické jednotky rozpuštěny, mnoho jejich příslušníků přešlo k Waffen-SS. Zde se tito dobrovolníci stali základem *SS-Sturmbrigade Wallonie* (v říjnu 1943 přejmenována na *SS-Freiwilligen Sturmbrigade Wallonien*). V říjnu 1944 byla jednotka povýšena na SS-Freiwilligen Panzergrenadier Division „Wallonien“. Jako posila byli k jednotce přiřazeni francouzští a španělští dobrovolníci. Divize byla zničena během bojů na východní frontě v únoru 1945.: (Ailsby, Ch. *SS: Peklo na východní frontě - Waffen-SS v Rsuku 1941-1945*, Butler, R. – *SS-Wiking: Historie páté divize SS v letech 1940-1945*, Williamson G.- *SS: Krví nasáklá zem.*)

¹³⁷ Zdroj: Das Bundesarchiv Koblenz. (přibližně stejný počet uvádí celá řada dalších autorů).

¹³⁸ **Karl Rudolf Gerd von Rundstedt** (12. prosince 1875 – 24. února 1953) – jeden z nejvýznamnějších německých velitelů během druhé světové války. Je považován za jednoho z nejschopnějších reprezentantů tzv. „staré školy“ (*Pruské vojenské akademie*). Dosáhl hodnosti Generalfeldmarschall (*generál polní maršál*). (Messenger CH. - *Poslední prusaák.*)

Obr. č. 114 – Kompletní schránka (etuže), papírový přebal, Rytířský kříž a nákrční stuha a uží límcová stuha

V celkovém počtu udělených Rytířských křížů je i malé množství držitelů tohoto vyznamenání z řad armád německých spojenců. Nemáme tímto na mysli počet zahraničních dobrovolníků, sloužících v německých ozbrojených silách. Celkový počet těchto držitelů je čtyřicet dva. Tvoří je sedmnáct Rumunů, devět Italů, osm Maďarů a po dvou exemplářích obdrželo Finsko, Japonsko, Slovensko a Španělsko¹³⁹.

Obr. č. 115 – Polní maršál Gerd von Rundstedt.

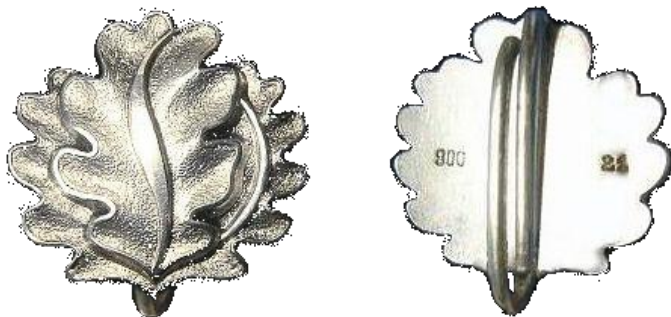

Obr. č. 116 – Vazba s udělováním dekretem k Rytířskému kříži

¹³⁹ WILLIAMSON, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*: Blandford Press, 1984

5. 1. „Dubové ratolesti“ Prvním doplněním Rytířského kříže Železného kříže bylo zavedení dubové ratolesti. Dodatek k usnesení o obnovení řádu Železného kříže byl vydán 3. června 1940. **Avers** strana vyznamenání se skládá ze tří složených mírně vydutých dubových lístků, kdy svrchní list, který je uprostřed, překrývá dva zbývající pod sebou. Ratolest byla zhotovena z pravého stříbra. **Revers** strana je prohnutá dovnitř a zcela hladká. V jejím středu se nachází přiletované zavěšovací oko ve tvaru elipsy s otevřenými konci, zhotovené ze stříbrného drátu. Originální exemplář obvykle nese punc značku nejčastěji „900“, umístěnou na levé straně a výrobní značku „L/50“ napravo od závěsného oka. Je možné se setkat s exempláři, které mají výrobní označení společně s punc značkou na jedné straně. Stejně jako u Rytířského kříže bylo možno zakoupit si další exemplář dubových ratolestí. Tyto maloobchodem dodávané exempláře mohou být zhotoveny jak z posříbřených materiálů jako např. mosaz nebo zinek, tak i z pravého kvalitního stříbra obdobné úrovně jako originál. Etuje je obvykle ve tvaru krychle o rozměrech 20 mm x 20 mm černé barvy. Vnitřek byl vyložen černým sametem. Víčko krabičky bylo vyloženo bílým saténem.

Obr. č. 117 – Dubové ratolesti, avers a revers strana

Obr. č. 118 – Dubové ratolesti v etuji

Celkový počet udělených dubových ratolestí je 890.

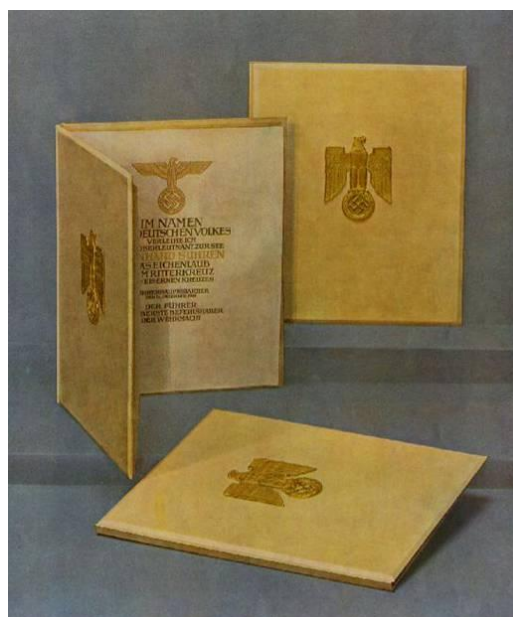
První dubové ratolesti byly uděleny generálporučíkovi Eduardu Dietlovi¹⁴⁰ dne 19. července 1940 jako ocenění jeho úspěšného velení německým silám v průběhu bojů o norský přístav Narvik. Společně s vyznamenáním přišlo rovněž povýšení do hodnosti generála horských jednotek (*General der Gebirgstruppe*).

¹⁴⁰ **Eduard Wohlrath Christian Dietl** (21. červenec, 1890 – 23. červen 1944) veterán první světové války a německý generál horských jednotek Wehrmachtu během druhé světové války. Dosáhl hodnosti generálplukovník. V červnu 1944 zemřel při letecké havárii. Byl držitelem mnoha vojenských vyznamenání. (*Lucas J. - Hitlerovi horské jednotky, Naše vojsko s.r.o.2008*)

Obr. č. 119 – Generál Eduard Dietl

Obr. č. 120 – Vazba s udělováním dekretem k dubovým ratolestem

Z řad spojenců Třetí říše byli dubovými ratolestmi vyznamenáni rovněž tři rumunští důstojníci, dva Japonci, dále jeden finský, maďarský a španělský příjemce.

5. 2. „Dubové ratolesti meče“

Po zahájení války na východě vzrůstaly nároky na udělení Rytířských křížů a dubových ratolestí do té míry, že bylo nutné provést úpravu stávajícího systému udělování a zavedení vyšších stupňů Rytířského kříže, aby se zabránilo jeho devalvaci. V pořadí druhý doplněk ustanovení o obnovení Řádu železného kříže byl vydán 15. července 1941. V uvedené ustanovení zavedlo jako další stupně Rytířského kříže dubové ratolesti s meči, následované dubovými ratolestmi s meči a brilianty. Vyznamenání dubové ratolesti s meči je zhotoveno doplněním standartních dubových ratolestí o pár zkřížených mečů, umístěný pod její spodní okraj. Meče jsou dlouhé 24 mm a jsou kříženy pod úhlem 40 stupňů. Celková velikost společně s dubovými ratolestmi je 25 mm x 10 mm. Průměrná hmotnost jednoho exempláře je 7, 8 g.¹⁴¹

¹⁴¹ Rozměry a hmotnost pochází z: Detlev Niemann: *Bewertungs-Katalog Deutschland 1871-1945: Orden, Ehrenzeichen, Verleihungs-Urkunden, Miniaturen und Etuis*

Obr. č. 121 – Dubové ratolesti s meči avers a revers strana

Obr. č. 122 – Dubové ratolesti s meči v etuji

Jsou známy dva druhy provedení tohoto řádu. Originální vyznamenání bylo zhotoveno z pravého stříbra. Punc značka je na rubové straně řádu obdobně jako u dubových ratolestí. Hlavními znaky originálního řádu proti kopii je detailní zpracování mečů z obou stran vyznamenání (*rub i líc*). Dalším rozpoznávacím znakem je mezera mezi příčnickem rukojeti meče a čepelí druhého zkříženého meče. Závěsné oko je protaženo až na spodní okraj příčnicků mečů. Druhý typ, se kterým je možné se setkat, je soukromě zakoupená kopie od klenotníka. Liší se především rubovou stranou mečů, která je zcela hladká. Rovněž příčnický rukojetí mečů se dotýkají protilehlých čepelí.

Obr. č. 123 -Kazeta s dekretem k dubovým ratolestem s meči

Zkoumáním mnoha současných fotografií se objevuje několik zjevných variant. Praxe, se kterou se často setkáváme u jednotek, kde byli příjemci mečů oblíbení, byla, že tito novopečení držitelé „mečů“ dostávali od vojáků ručně zhotovené kopie ještě před jejich

oficiálním udělením. Mnoho příjemců pokračovalo v nošení těchto kopií ze sympatie a úcty k jejich druhům. Dubové ratolesti s meči byly udělovány v malé černé etuji o rozměrech délce 107 mm, šířce 82 mm, výšce 32 mm, polstrované černým sametem. Vnitřní strana víka je vyložena bílým saténem. Krabíčka je potažena černou kůží.

Celkový počet udělených dubových ratolestí s meči je 159. První „meče“ obdržel podplukovník Adolf Galland¹⁴² 21. června 1941 po dosažení šedesáti devíti potvrzených vzdušných vítězství. Posledním příjemcem byl podplukovník Josef Bremm¹⁴³, velitel 990. granátnického pluku. Tyto poslední udělené meče schválil již Hitlerův nástupce velkoadmirál Karl Dönitz 9. května 1945.

- Pouze jediný exemplář Rytířského kříže s dubovými ratolestmi s meči, který byl udělen důstojníkovi spojenecké armády Osy. Obdržel jej posmrtně dne 27. května 1943 admirál císařského japonského válečného námořnictva Isoroku Yamamoto¹⁴⁴.

Obr. č. 124 – Generál
Adolf Galland

Obr. č. 125 – Admirál
Isoroku Yamamoto.

Obr. č. 126 – Podplukovník
Josef Bremm

¹⁴² **Adolf Joseph Ferdinand Galland** (19. března 1912 – 9. únor 1996) – německý stíhací pilot za druhé světové války. V letech 1941 až 1945 byl generálním inspektorem stíhacích sil (*General der Jagdflieger*). Během své kariéry dosáhl 104 sestřelů v 705 operačních letech. Na sklonku války vytvořil JV44 eskadru proudových stíhacích letadel Me262, tvořenou leteckými esy, které sám velel. *Matyáš S. ; Stíhací Esa Luftwaffe 1939-1945*

¹⁴³ **Josef Bremm** (3. května 1914 – 21. října 1998) – německý armádní důstojník, sloužící ve Wehrmachtu během druhé světové války. Vojenskou službu zahájil v roce 1935 a strávil dva roky jako poddůstojník sedmého pěšího pluku. Následně zařazen jako poddůstojník vojenských rezerv. V roce 1938 povýšen na poručíka v záloze. Reaktivován v roce 1939. Účastnil se polské a francouzské kampaně v roce 1940. Dále ruského tažení v letech 1941 až 1943. Na jaře 1944 působí jako instruktor na vojenské škole. Po invazi v Normandii se vrací do aktivní služby na západní frontě. V prosinci 1944 se účastní bitvy v Ardenách. (Fellgiebel, W. P. - *Die Träger des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes 1939-1945.*)

¹⁴⁴ **Isoroku Jamamoto** (4. dubna 1884 – 18. dubna 1943) – japonský admirál, vrchní velitel Spojeného loďstva Japonského císařství do roku 1943. Autor útoku na „Pearl Harbor“. Často je řazen k největším námořním strategům historie. V mnoha ohledech jsou jeho schopnosti a postupy rovněž kritizovány.: (OBEK, J. *Smrt admirála. REVI, říjen 1997.*)

5. 3. „Dubové ratolesti meče a brilianty“

„Brilianty“ stejně tak jako „meče“ byly zavedeny pozměňujícím ustanovením ze dne 15. července 1941, ačkoli ve skutečnosti úřední příkaz nebyl vydán do 28. září 1941. Důvod jejich vzniku byl obdobný jako v případě zřízení mečů (viz předchozí kapitolu). Všechny dubové ratolesti s meči a brilianty byl zhotoveny ručně. Vzhled tohoto řádu odpovídal svému předchůdci, ale na rozdíl od něj byly dubové ratolesti a rukojeti mečů osázeny drobnými brilianty. Základ řádu (*ratolesti a meče*) byly zhotoveny z pravého stříbra označeného puncem „935“. Revers strana řádu byla na místech osazení kamenů dutá. Důvodem bylo zajištění lepšího odrazu instalovaných kamenů. Vzhledem ke skutečnosti, že vyznamenání byla zhotovována ručně, žádné dva exempláře nejsou zcela identické. Počet instalovaných kamenů může být rovněž různý. Průměrná váha použitých briliantů se pohybuje kolem 2, 7 karátů. Celková hmotnost osázeného vyznamenání je přibližně 18 g¹⁴⁵.

Rovněž bylo klenotníky zhotoveno množství kopií určených pro držitele briliantů „*Brillantenträger*“. Nahrazovali tak originál během nošení v boji. Provedení těchto kopií se značně liší od výrobce k výrobcu. Nejvyšší kopie jsou vyrobeny na základě standardních dubových ratolestí s meči, které jsou doplněny o zasazené malé kameny. Kopie briliantů založené na kopiích dubových ratolestí s meči, zhotovovaných klenotníky, jsou rovněž známy. Můžeme se setkat s provedeními, která na rozdíl od originálu nemají rukojeti mečů osázeny kameny¹⁴⁶.

Obr. č. 127 – Brilianty avers strana

Obr. č. 128 – Brilianty revers strana

Obr. č. 129 – Brilianty v etuji

¹⁴⁵ Údaje o zpracování jsou uvedeny: Detlev Niemann: *Bewertungs-Katalog Deutschland 1871-1945: Orden, Ehrenzeichen, Verleihungs-Urkunden, Miniaturen und Equis, a internetový portál: <http://www.ritterkreuz.us>*

¹⁴⁶ Zdroj: WILLIAMSON, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957: Blandford Press, 1984*

Dubové ratolesti s meči a brilianty byly udělovány v malé černé etuji o rozměrech délce 107 mm, šířce 82 mm, výšce 32 mm, polstrované černým sametem. Vnitřní strana víka je vyložena bílým saténem. Krabička je potažena černou kůží.

Dubové ratolesti s meči a brilianty obdrželo pouze dvacet sedm vybraných jedinců. Prvním držitelem se stal komodor JG 51 plukovník Werner Mölders¹⁴⁷, který je obdržel 16. července 1941 za dosažení 100. vzdušných vítězství. Společně s vyznamenáním přišlo rovněž povýšení do hodnosti generál stíhačů (*General der Jagdflieger*). Posledním vyznamenaným se stal generál tankových vojsk Dietrich von Saucken¹⁴⁸. Udělení posledního vyznamenání schválil již nový vrchní velitel Wehrmachtu velkoadmirál Karl Dönitz 9. května 1945.

Obr. č. 130 – Plukovník
Werner Mölders

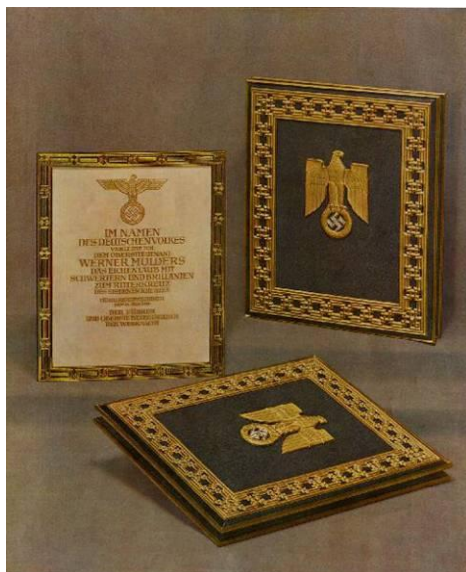

Obr. č. 131 – Generál
Dietrich von Saucken

¹⁴⁷ **Werner Mölders** (18. března 1913 – 22. listopadu 1941) – stíhací pilot německé Luftwaffe, který se zúčastnil španělské občanské války a druhé světové války. Mölders se stal prvním pilotem v historii, který překonal hranici 100 sestřelů. Velmi se angažoval ve vývoji nových bojových leteckých taktik. Zahynul při leteckém neštěstí v prosinci 1941. : (Matyáš S. ;*Stíhací Esa Luftwaffe 1939-1945*)

¹⁴⁸ **Dietrich Friedrich Eduard Kasimir von Saucken** (16. Května 1892 – 27. září 1980) – německý důstojník, generál tankových vojsk (*General der Panzertruppe*) ve druhé světové válce. Během polské a francouzské kampaně velel jízdnímu pluku. Během balkánského tažení a počátku Německo ruské války se zúčastnil jako velitel 4. střelecké brigády. Během moskevské operace pověřen velením 4. tankové divize. Počátkem roku 1942 těžce zraněn. Po svém zotavení se stal instruktorem vojenské školy rychlých jednotek. V květnu 1943 se vrací do aktivní služby velitele 4. TD (Bitva u Kurska, Čerkaská kapsa), později velitel III. tankového sboru. Následně pak generál bojové skupiny náležící k XXXIX. tankovému sboru. Pro časté neshody s velením armády od října 1944 dočasně přeřazen do zálohy. Znovu povolán počátkem roku 1945 jako velitel 2. armády v Pomořansku (v dubnu přejmenovanou armádu východní Prusko) až do kapitulace německých vojsk.:(Williamson G.;*The Iron Corss a History 1813-1957.* , Jedrzewski D., Lalak Z. *Ocelová Lavina*)

Obr. č. 132 – Kazeta s dekretem k dubovým ratolestem s meči a brilianty

5. 4. „Zlaté dubové ratolesti s meči a brilianty“

Posledním doplněním ustanovení obnovení Železného kříže se stalo zřízení zlatých dubových ratolestí. Tento stupeň Řádu rytířského kříže zavedl Adolf Hitler 29. prosince 1944. Smyslem zřízení tohoto stupně bylo ocenit mimořádnou udatnost, prokazovanou v boji, držitelé briliantů k Rytířskému kříži, kteří pokračovali v dosahování bojových úspěchů. Dalším stupněm Železného kříže byl v pořadí Velkokříž. Nicméně podmínkou k jeho udělení bylo rozhodující přispění k vítězství v tažení proti nepříteli, který může získat pouze velitel na úrovni armády. Z tohoto důvodu Hitler zřídil další stupeň Rytířského kříže. Tento stupeň mohl být udělen pouze dvanácti vyvoleným mužům. Vyznamenání sestávalo z dubových ratolestí s meči, zhotovených ručně z osmnáctikarátového zlata firmou Gebrüder Godet Co. v Berlíně¹⁴⁹. Dubová ratolest a rukojeti mečů byly osazeny padesáti malými diamanty. Rozměry řádu a provedení odpovídalo dubovým ratolestem s meči a brilianty.

Nakonec se však jediným držitelem zlatých dubových ratolestí stal plukovník Hans Ulrich Rudel¹⁵⁰, eso střemhlavých bombardérů. Pro představu zde uvedu výčet jeho válečných

¹⁴⁹ :Detlev Niemann: *Bewertungs-Katalog Deutschland 1871-1945: Orden, Ehrenzeichen, Verleihungs-Urkunden, Miniaturen und Euis, a internetový portál: <http://www.ritterkreuz.us/>*

¹⁵⁰ **Hans-Ulrich Rudel** (2. července 1916 – 18. prosince 1982) německý bombardovací pilot, během druhé světové války úspěšný ničitel tanků. Především létal na legendárním letadle Junkers Ju 87 B/D/G i celé řadě dalších typů bitevních letounů (FW190 A/G/D). Jako pilot střemhlavých bombardérů operoval výhradně na východní frontě. (Operace Barbarosa, Obléhání Leningradu, Bitva u Kurska, Obráné boje v letech 1943-45). Před koncem války se nacházel na území Československa. Spolu s několika piloty, kteří se rozhodli uniknout před sovětským zajištěním odletěl 8. května 1945 z domovského letiště v Čechách na Ju 87 a Fw 190 a po dvouhodinovém letu přistál na Američany obsazeném letišti Kitzingen.: (Brütting G. - *Esa na střemhlavých bombardérech*).

úspěchů. Koncem roku 1944 plukovník Rudel velel eskadře StG. 2 „Imelmann“¹⁵¹, působící na východní frontě.

Od začátku jeho bojového nasazení až do konce války podnikl 2530 vzletů proti nepříteli o celkové délce 6000 hodin. Během bojového nasazení potopil sovětskou bitevní loď Marat, křižník, torpédoborec, 70 vylodňovacích člunů, zničil 519 sovětských tanků, přes 800 vozidel různých typů, více než 150 dělostřeleckých postavení a protiletadlových zbraní, čtyři obrněné vlaky, řadu mostů a železničních tratí. Dosáhl devíti potvrzených vzdušných vítězství. Více jak třicetkrát byl jeho stroj zasažen protiletadlovou palbou, sám byl pětkrát zraněn. Mnohokrát zachraňoval posádky strojů, které nouzově přistály za nepřátelskou linií. 9. února 1945 přišel během útoku na nepřátelská postavení o pravou nohu. S hořícím letadlem se mu ještě podařilo přistát na německém území. V lazaretu mu byla amputována roztrhaná pravá končetina. Ještě s nezhojeným pahýlem se vrátil k eskadře a za pomoci protézy pokračoval v boji až do konce války. Vzhledem k těmto mimořádným činům, které tento jediný muž dokázal, si všechna svá vyznamenání za statečnost plně zasloužil. Zlaté dubové ratolesti převzal z rukou Adolfa Hitlera 1. ledna 1945 ve Vůdcově hlavním stanu v prostoru Nauheimu.

Obr. č. 133 – Rytířský kříž se zlatými dubovými ratolestmi v etuji

Obr. č. 134 – Zlaté dubové ratolesti avers strana

Obr. č. 135 – Zlaté dubové ratolesti revers strana

¹⁵¹ **Eskadra Stg. 2 „Imelmann“** – (*Sturzkampfgeschwader*) eskadra střemhlavých bombardérů od roku 1942 přeznačena na Sg.2 (*Schlachtgeschwader*) Bitevní eskadra, pojmenována podle *Maxe Imelmana* leteckého esa první světové války. Zformována 1. května 1939. Vzhledem k zastarání letounů Ju87 dochází k transformaci eskadry. Pouze III. skupina eskadry využívala letouny Ju78 do konce války. (Brütting G. - *Esa na střemhlavých bombardérech*.)

Obr. č. 136 – Zlaté dubové ratolesti v etuji

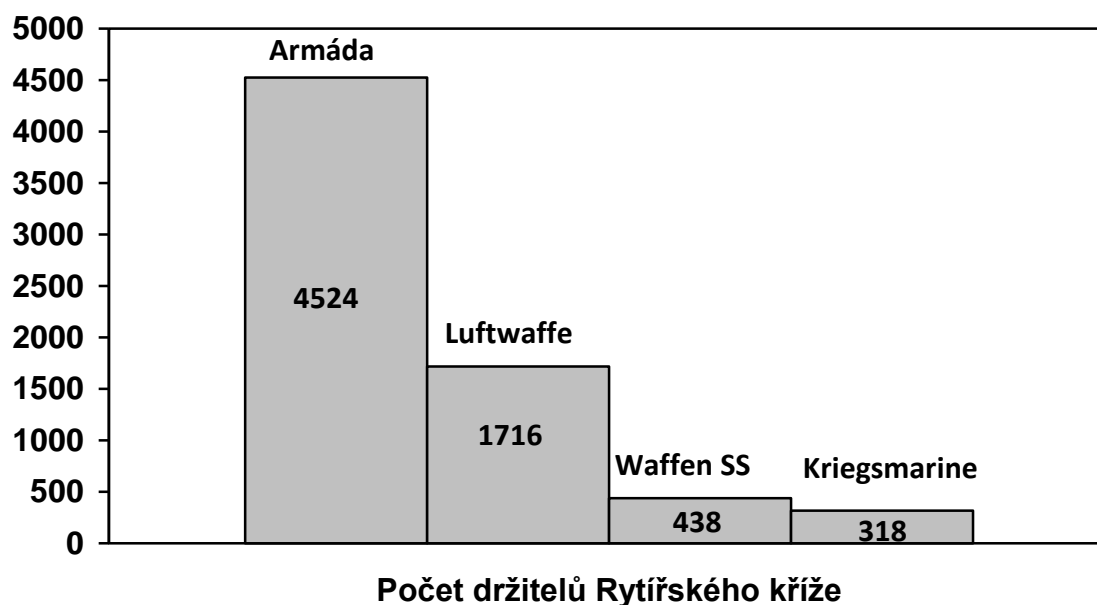

Obr. č. 137 - Plukovník Hans Ulrich Rudel

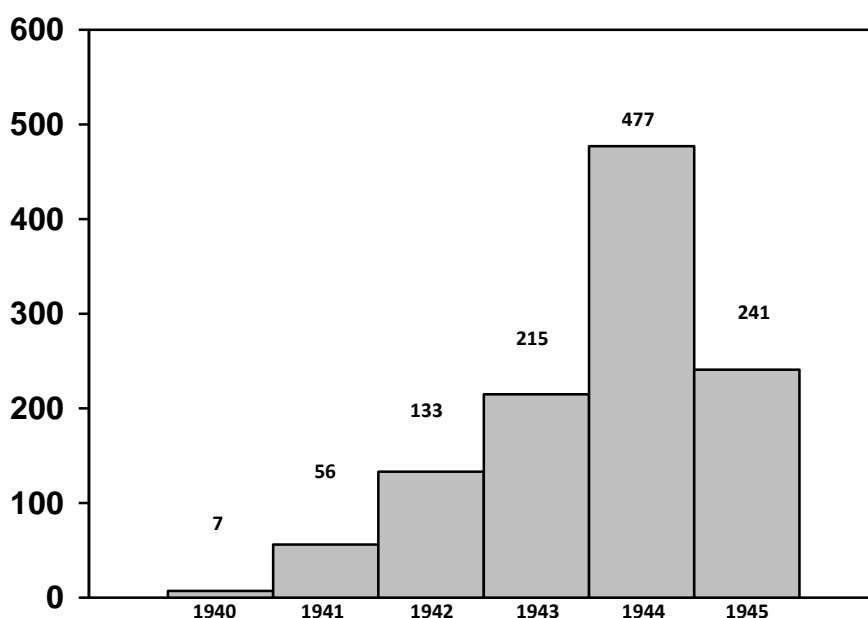

Obr. č. 138 – Hitler předává plukovníku Rudelovi zlaté dubové ratolesti 1. ledna 1945

Celkový počet udělených rytířských křížů, jak již bylo uvedeno, se pohybuje přibližně kolem 7300 kusů. Následující tabulka vykresluje rozdělení udělených Rytířských křížů podle příslušnosti k druhu vojska.

Počet udělených Rytířských křížů v jednotlivých letech

Úcta k Rytířskému kříži je prezentována poválečnou organizací Ordensgemeinschaft der Ritterkreuzträger (OdR) – Asociace rytířského kříže. Dnes má OdR přibližně 1050 členů z

1800 žijících držitelů tohoto řádu. Asociace vydává časopis Das Ritterreuz a pořádá národní i oblastní setkávání členů.

Během války byly v Německu vydávány ve velkých počtech obrázkové pohlednice jednotlivých držitelů Rytířských křížů, které byly sbírány mladými horlivými Němci. Dnes jsou tyto fotografie vyhledávaným sběratelským artiklem do té míry, že se začaly objevovat jejich velmi zdařilé reprodukce.

Není pochyb, že držitelé Rytířského kříže byli vysoce respektovanými osobnostmi v celém Německu. Celá řada vydávaných dobových válečných novin či časopisů přinášela vzrušující historiky jejich smělých činů. Ještě dnes jsou tzv. *Ritterkreuzträger* vysoce respektovaní členové společnosti.

6. VELKOKŘÍŽ ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1939

Řád byl obnoven 1. září 1939. Velkokříž byl navržen ve stejném designu jako jeho předchůdci. Avers i revers řádu odpovídá Železnému kříži II třídy 1939. Rozměr řádu je 63 mm (bez závěsu). Obsahem ustanovení říšského zákoníku č. 159 z 1. září 1939 měl být původně stříbrný okraj kříže nahrazen zlatým. Tímto modelem Velkokříže však nikdo vyznamenán nebyl¹⁵². 3. června 1940 došlo k doplnění původního ustanovení říšského zákoníku u obnovení Železného kříže. A tak vznikly dubové ratolesti k Rytířskému kříži a současně s tímto doplněním se orámování Velkokříže vrátilo ke své původní stříbrné variantě. Velkokříž byl nošen na černo-bílo-červené 57 mm široké stuze kolem krku.

Etuje Velkokříže je potažena červenou kůží. Na horním víku se nachází reliéf státního znaku (orel s hákovým křížem v dubovém věnci) proveden ve zlatě.

---

¹⁵² **Údaje o zpracování jsou uvedeny:** Detlev Niemann: *Bewertungs-Katalog Deutschland 1871-1945: Orden, Ehrenzeichen, Verleihungs-Urkunden, Miniaturen und Etuis*,: Williamoson G.; *The Iron Corss a Hystory 1813-1957*, Citace z originálního dokumentu - *Říšský zákoník č. 159 ze 1. Září 1939*.

Obr. č. 139 – Velkokříž 1939 avers

Obr. č. 140 – Velkokříž 1939 revers

Obr. č. 141 – Velkokříž 1939 v etuji

Obr. č. 142 – Říšský maršál Herman Göring

Během druhé světové války byl Velkokříž udělen pouze jednou. Jeho držitelem se stal říšský maršál Hermann Göring, který jej obdržel za velení Luftwaffe během tažení proti Francii a zemím Beneluxu na jaře 1940. Hitler Göringovi udělil Velkokříž spíše z politického důvodu nežli za jeho skutečné vojenské výkony. Z fotografií je zřejmé že říšský maršál nosil Velkokříž na mnohem užší verzi nákrční stuhy, než byla ta původní. Závěsné oko řádu bylo u jeho velkokříže vyrobeno o jiném rozměru nežli pro běžný řád.

Originální exemplář Velkokříže zhotovený ze železa a stříbra byl ztracen v domě říšského maršála během spojeneckého náletu na Berlín. Göring však nosil další na zakázku zhotovený exemplář. Tento Velkokříž byl spíše opravdovým šperkem nežli vyznamenáním. Řád měl onyxový střed zasazený do platinového rámečku¹⁵³. Göring vlastnil několik duplikátů původního řádu. Jeden z nich byl prezentován, s laskavým svolením vlastníka: společnosti Forman Piccadilly s.r.o. Tento exemplář nese označení výrobce firmy Godet Co Berlin společně s označením puncu stříbra.¹⁵⁴

Obr. č. 143 - Kazeta a dekret k Velkokříži 1939

¹⁵³ Detlev Niemann: *Bewertungs-Katalog Deutschland 1871-1945: Orden, Ehrenzeichen, Verleihungs-Urkunden, Miniaturen und Etuis*, Williamoson G.; *The Iron Corss a Hystory 1813-1957*,

¹⁵⁴ Detlev Niemann: *Bewertungs-Katalog Deutschland 1871-1945: Orden, Ehrenzeichen, Verleihungs-Urkunden, Miniaturen und Etuis*, Williamoson G.; *The Iron Corss a Hystory 1813-1957*, Citace z originálního dokumentu - Říšský zákoník č. 159 z 1. Září 1939.

7. HVĚZDA K VELKOKŘÍŽI ŽELEZNÉHO KŘÍŽE 1939

Stejně jako v předchozí velké válce vznikl nejvyšší stupeň Železného kříže v podobě zlaté hvězdy. Podmínkou k udělení hvězdy bylo vlastnictví Velkokříže. Vzhledem k této podmínce byl jediným potenciálním držitelem Herman Göring. Výkony Luftwaffe se v průběhu velkého válečného konfliktu horšily a rovněž říšský maršál postupem času upadl do nemilosti. Z těchto důvodů nebyl Řád hvězdy k Velkokříži 1939 v průběhu války nikomu udělen. „*Probemuster*“ – zkušební vzorek řádu však existoval. Byl zhotoven mnichovským klenotnictvím Rath. Řád je složen z osmicípé zářící hvězdy, vyrobené z pozlaceného pevného stříbra. Pozlacení je však slabé a na první pohled hvězda vypadá jako stříbrná. Ve středu hvězdy je umístěn standartní Železný kříž I. třídy. Kříž je k hvězdě připevněn pomocí čtyř malých nýtů. Hvězda je opatřena jednou vertikální závěsnou jehlicí s háčkem k uchycení na oděv, odpovídající modelu 1914¹⁵⁵.

Originální „*Probemuster*“ řádu byl nalezen zpravodajskými důstojníky americké armády v Rakousku na konci války. Byl zabalen do široké krabičky zhotovené z červené kůže. Na víku etuje byl připevněn malý železný kříž. Hvězda k Velkokříži 1939 byla jako součást inventarizovaného majetku odvezena do Spojených států a nyní je vystavena v Muzeu americké vojenské akademie ve West Pointu.

Obr. č. 144 – Hvězda k Velkokříži

Obr. č. 145 – Hvězda k Velkokříži v etuji

¹⁵⁵ Zdroj: Detlev Niemann: *Bewertungs-Katalog Deutschland 187–1945: Orden, Ehrenzeichen, Verleihungs-Urkunden, Miniaturen und Etuis*

XII. ZÁVĚR

Faleristika je vědou, která je vskutku mnohostranně zaměřena. Její vlastní propojení s výtvarnou výchovou začíná již v okamžiku podání návrhu na vytvoření konkrétního řádu či vyznamenání. Samotný projekt je však limitován požadavkem užití materiálů případně určitých technických prvků, které zadavatel daného projektu požaduje. Úvodní návrh následně postupuje do realizační formy, která může být provedena různými způsoby. Každý návrh, který dojde v konečném stádiu své realizace, je v očích svého tvůrce velkým osobním vítězstvím. Pojem řád prošel v celé historii lidstva bouřlivou evolucí: Od církevní éry, kdy slovo řád označovalo skupinu lidí, spojených určitými pravidly, směry a ideály, k éře světské, kde slovo řád nabylo nového významu, stalo se synonymem ocenění, vyznamenání používaného v oblasti vojenské a politické, a nakonec byl převzat i moderním státem a stává se součástí státní instituce. Zde však rovněž plní úlohu nástroje prosazované politiky. Pod rouškou propagandy se stal především v době druhé světové války synonymem smrti i nástrojem teroru. Pojem řád se vlivem času a potřeb transformoval. Jeho vlastní úloha ve společnosti doznala určitých korekcí, přesto je stále nepostradatelnou součástí moderní doby, která i přes svůj pokrok vyžaduje užití tradičních hodnot, o které se její struktura opírá.

V umění má tato pomocná historická věda – faleristika – nezastupitelné místo. K uplatnění prvků ornamentu v moderní architektuře případně jiných uměleckých oborech se využití poznatků z uměleckého ztvárnění řádů a heraldiky přímo nabízí. Tak bývá velice často čerpána inspirace pro tvorbu i ze vzorků již existujících řádů a vyznamenání, které zde poslouží jako nosné prvky ornamentů či výzdoby různých uměleckých i běžných předmětů.

OBRAZOVÉ MATERIÁLY:

Děti z 5. třídy ZŠ v Lupáčově ul. v Praze při práci

Obr. č. 146

Obr. č. 147

Obr. č. 148

Úkol č. 1 – Vytvořit rád dle vlastního libovolného návrhu.

Obr. č. 149

Obr. č. 150

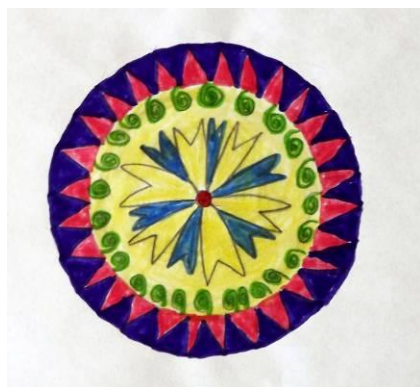
Obr. č. 151

Obr. č. 152

Obr. č. 153

Obr. č. 154

Obr. č. 155

Obr. č. 156

Úkol č. 2 – Výtvarně zpracovat nedokončený koncept, případně jej doplnit (vylepšit dle uvážení)

Obr. č. 157

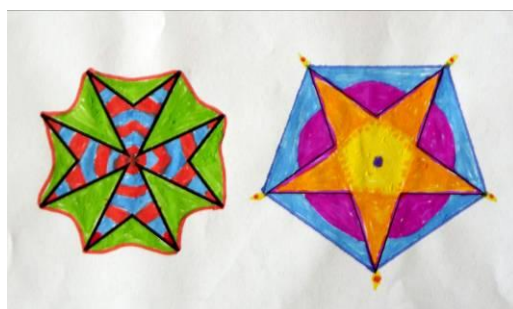
Obr. č. 158

Obr. č. 159

Obr. č. 160

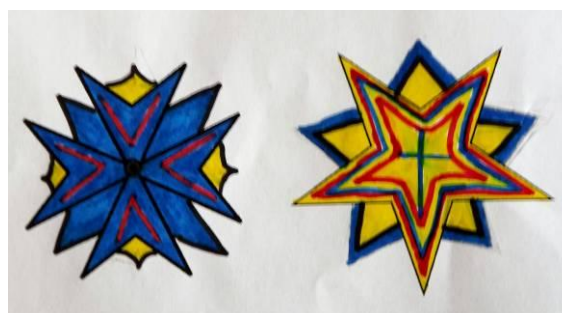
Obr. č. 161

Obr. č. 162

Obr. č. 163

Obr. č. 164

Úkol č. 3 – Zkusit vytvořit ornament (řád) v erbové pavéze. Prázdný prostor pavézy doplnit ornamenty.

Obr. č. 165

Obr. č. 166

Obr. č. 167

Obr. č. 168

Obr. č. 169

Obr. č. 170

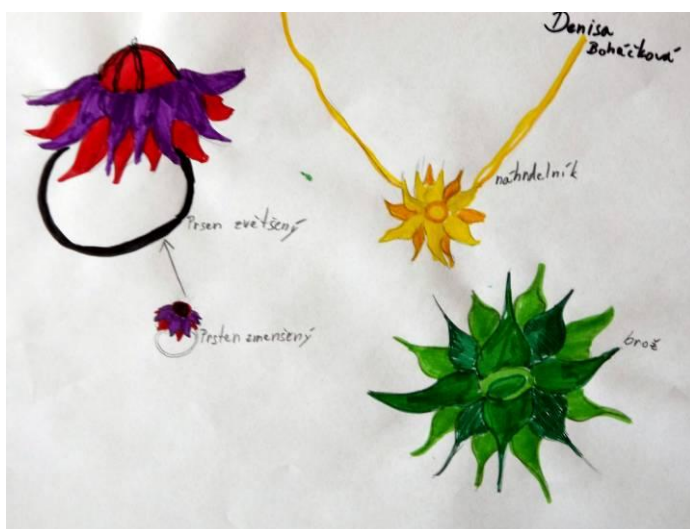
Úkol č. 4 – Ornament (řád) jako šperk. (Zakomponovat motiv jako šperk – náhrdelník, náramek).

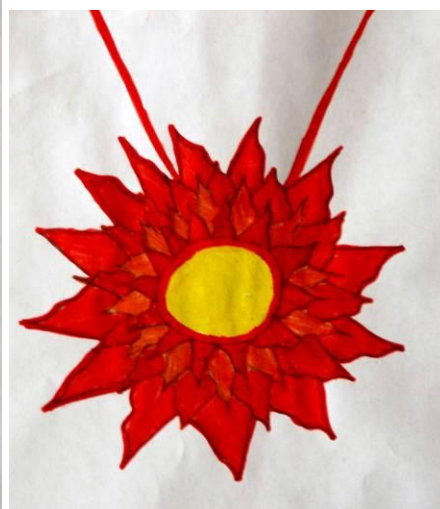
Obr. č. 171

Obr. č. 172

Obr. č. 173

Obr. č. 174

Úkol č. 4 – Vytvořit řád za použití rozličných materiálů.

Obr. č. 175

Obr. č. 176

Obr. č. 177

Obr. č. 178

Obr. č. 179

Obr. č. 180

Obr. č. 181

Obr. č. 182

PRAMENY A LITERATURA:

a) Literatura:

- BENOIST, L.: *Znaky, symboly a mýty*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- FINK, E.: *Hra jako symbol světa*. Praha: Český spisovatel, 1993.
- HAGEGE, C.: *Člověk a řeč*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-331-8.
- KOŤÁTKO, P.: *Význam a komunikace*. Praha, Filosofia, 1998.
- JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001.
- STEINER, R.: *Příroda a člověk*. Hranice: Fabela, 2007.
- RYCHLÍK, M.: *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla*. Praha: Nakladatelství LN, 2005.
- CORETH, E.: *Co je člověk*. Praha: 1994.
- GAIST, B.: *Sociologický slovník*. Praha: 1992.
- LEARY, T.: *Chaos a kyberkultura*. Praha: Maťa – Dharmagaia, 2001.
- GARDNER, H.: *Dimenze myšlení*. Praha: Portál, 1999.
- BARROW, J. D.: *Teorie všeho*. Praha: 1996.
- GEISLER, H.: *Das Eiserne Kreuz von 1813 bis Heute*: Norderstedt, 1995.
- HEYDE, F.: *Preussen Sammlung Max Aurich-Das Eiserne Kreuz 1813, 1870, 1914*: Biblio, 1998.
- KLIETMANN, K. G. *Auszeichnungen Des Deutschen Reiches 1936–1945: The Military Bookman at Chartwell Booksellers*, 1981.
- WILLIAMSON, G.: *The Iron Cross: a History 1813–1957*: Blandford Press, 1984.
- WILLIAMSON, G.: *The Iron Cross of 1939*: R. James Bender Publ., 2002. ISBN-13: 978-0912138862
- PAVLÍK, S.: *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. Kozák-Press, 2007.
- FOWLER, E. W. W.: *Nacistické reálie*: Ottovo nakladatelství, 1998 Praha.
- kolektiv autorů: *Německé insignie*: Ottovo nakladatelství – Cesty, 2003 Praha.
- MATYÁŠ, S.: *Stíhací esa Luftwaffe 1939–1945*. Cheb: Svět křidel, 1994.
- WOLF, J.: *Mzda činu*. Praha: Český spisovatel, 2010.
- NIEMANN, D.: *Bewertungs-Katalog Deutschland 1871–1945: Orden, Ehrenzeichen, Verleihungs-Urkunden, Miniaturen und Etuis*: Niemann, 2008.
- GEIBLER, H.: *Das eiserne kreuz – Von seinem Ursprung bis zur Gegenwart*. VDM, 2011.

CULVER, B. Panzer Collors II. - *Squadron/ Signal publications 1978*
Clark Alan: *Ace High: The War in the Air over the Western Front 1914-18*. Putnam & Company 1973
AIGNER, Dennis J.: *The Swastika Symbol in Navajo Textiles*. Laguna Beach, California: DAI Press 2000
MAREK, Fr.: *Psychologie propagandy*, E – L O G O S electronic journal for philosophy /2008
MANFRED, Albert Z.: *Napoleon Bonaparte*. Praha: Svoboda/ Naše vojsko, 1983.
LOBKOWICZ, F.: *Encyklopedie řádů a vyznamenání, Vydavatelství: Libri, 2001*
MESSENGER, Ch.: *Poslední prušák / Books, 1998. ISBN: 80-7242-020-8*
DAVID ,Jiří *Výtvarná výchova jako smyslový a duchovní fenomén* ISBN:80-901438-5-7

b) Archivní zdroje:

Das Bundesarchiv-Militärarchiv in Freiburg im Breisgau

Historický ústav AV ČR

c) Sběratelé:

Milan Velcl

Petr Krejza

Pavel Míka

SEZNAM POUŽITÝCH FOTOGRAFIÍ:

Obr. č. 1 – logo UK

http://www.designportal.cz/loga-corporate_design/univerzita-karlova-nove-logo.html

Obr. č. 2 – Druhy křížů (<http://www.kammenekrize.cz/>)

Obr. č. 3 – *Kantharos*, řecký pohár s geometrickými vzory období (780 př.nl.)

(http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Geometric_kantharos_Staatliche_Antikensammlung_8501.jpg&filetimestamp=20070605195026)

Obr. č. 4 – Keramika z pozdějšího období, Řecko (725 př.nl.)

(http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Oinoche_trough_horses_Louvre_CA2999.jpg&filetimestamp=20111214073636)

Obr. č. 5 – Starověké římské mozaiky

(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ancient_Roman_Mosaics_Villa_Romana_La_Olmeda_007_Pedrosa_De_La_Vega_-_Salda%20B1a_%28Palencia%29.JPG)

Obr. č. 6 – Svastika jako náboženský symbol -

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/63/HinduSwastika.svg>, ,

http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Swastika_twice.png&filetimestamp=20050407015419
<http://en.wikipedia.org/wiki/File:Theosophicalseal.svg>
 Obr. č. 7 – Svastika na budově v Soulu, Jižní Korea -
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Swastika-seoel_%28xndr%29.jpg
 Obr. č. 8 – Mozaiková podlaha v Herculaneumských městských lázních-
<http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:FuBbodenherculaneum.jpg&filetimestamp=20071108132251>
 Obr. č. 9 – Znak finské armády do roku 1944. Rovněž logo islandské lodní linky Eimskip. -
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/77/Military_Roundel_of_Finland_pre-1944.svg
 Obr. č. 10 – Lotta Svärd ženské vojenské organizace Finska, 1921–1944 -
http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Lotta_Svard_logo.svg&filetimestamp=20060326150554
 Obr. č. 11 – Hakaristi – znak finského válečného letectva v letech 1921–1944
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Finland_roundel_WW2_border.svg
 Obr. č. 12 – Lotyšský výsostný znak z let 1926–1940
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Roundel_of_the_Latvian_Air_Force_until_1940_border.svg
 Obr. č. 13 – Původní znak 45. pěší divize americké armády
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:45th_Infantry_insignia_%28swastika%29.svg
 Obr. č. 14 – ruská bankovka 250 rublů z roku 1917
<http://lumq.com/02/swasika/>
 Obr. č. 15 – Ženský hokejový tým Edmontonu 1916 - <http://www.retronaut.co/2010/11/the-lucky-swastika/edmonton-swastikas-hockey-team-1916/>
 Obr. č. 16 – Basketbalový tým rodilých Američanů
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Native_American_basketball_team.jpg
 Obr. č. 17 – Oslavy svátku Halloweenu USA 1918 - <http://the-savoisien.com/wawa-conspi/viewtopic.php?id=1305>
 Obr. č. 18 – Reklama na Cocacolu ve dvacátých letech dvacátého stol. USA -
<http://lumq.com/02/swasika/>
 Obr. č. 19 – Vogodská výšivka Rusko –
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4e/Vologodskaya_vyshivka.jpg
 Obr. č. 20 – Německá Nacistická vlajka z let 1920- 1945. Německá státní vlajka 1933-1945 -
http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Flag_of_the_NSDAP_%281920%E2%80%931945%29.svg&filetimestamp=20100221005737
 Obr. č. 21 – Německá válečná zástava -státní vlajka 1938 -1945 -
http://www.loeser.us/flags/nsdap_military.html
 Obr. č. 22 - Svastika používaná na kýlové ploše letounů Luftwaffe 1935 -1945 –
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6f/Luftwaffe_swastika.svg
 Obr. č. 23 – Vlajka mládežnické organizace Hitlerjugend 1936 -1945 -
http://www.loeser.us/flags/nsdap_civil.html
 Obr. č. 24 – Hitlerova osobní standarta 1935–1945 -
http://theopencscroll.blogspot.com/2010_03_01_archive.html
 Obr. č. 25 – Standarta Ministerstva Letectva a Vrchního velitelství Luftwaffe 1938-1945 -
http://www.loeser.us/flags/nsdap_military.html#lrf
 Obr. č. 26 – Standarta německé Infanterie (pěchoty) Wehrmacht 1936–1945
http://www.loeser.us/flags/nsdap_military.html#lrf
 Obr. č. 27 – Standarta německého válečného námořnictva
http://www.loeser.us/flags/nsdap_military.html

Obr. č. 28 – Standarta SS divize Leibstandarte Adolf Hitler
http://www.loeser.us/flags/nsdap_military.html#ss

Obr. č. 29 – Standarta SA Berlin 1922 – 1945 - http://www.loeser.us/flags/nsdap_civil.html

Obr. č. 30 – ilustrace Železný kříž 1870 - http://en.wikipedia.org/wiki/Iron_Cross

Obr. č. 31 – Luisa Meklenbursko-Střelická -
<http://www.welt.de/politik/article2276019/Aerger-um-Eisernes-Kreuz-in-Polen.html>

Obr. č. 32 – Fridrich Wilhelm III. - <http://www.welt.de/politik/article2276019/Aerger-um-Eisernes-Kreuz-in-Polen.html>

Obr. č. 33 – Řád Německých rytířů - <http://www.detektory-tesoro.cz/home/rad-nemeckych-rytiru-60>

Obr. č. 34 – Karl Fridrich Schinkel, - <http://www.welt.de/politik/article2276019/Aerger-um-Eisernes-Kreuz-in-Polen.html>

Obr. č. 35 – Původní Schinkelův návrh - http://www.preussen-chronik.de/bild_jsp/key=bild_480.html

Obr. č. 36 – Železný Kříž II. třídy 1813 (s opraveným závěsným okem) -
<http://www.hermann-historica.de>

Obr. č. 37 – Dekret k Železnému kříži II třídy 1813 -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/eisernes%20kreuz%201813.html

Obr. č. 38 - Železný Kříž II. třídy 1813 vlevo pro bojový a vpravo pro nebojový -
<http://www.reenactorforum.waszmann.de/cgi-bin/yabb2/YaBB.pl?num=1172667462;start=all>

Obr. č. 39 – první varianty Železného Kříže I. třídy 1813 -
<http://www.reenactorforum.waszmann.de/cgi-bin/yabb2/YaBB.pl?num=1172667462;start=all>

Obr. č. 40 – Železný Kříž I. třídy 1813 standartní provedení -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/eisernes%20kreuz%201813.html

Obr. č. 41 – Chlumecký kříž pro radové - <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/87176>

Obr. č. 42 – Chlumecký kříž pro důstojníky. - <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/87176>

Obr. č. 43 – Velkokříž 1813 - <http://www.derkaiserkommt-bevensen.de/blog/comments.php?y=10&m=03&entry=entry100310-061553>

Obr. č. 44 – General Ludwig von York -
http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Ludwig_Yorck_von_Wartenburg.jpg&filetimestamp=20081101181253

Obr. č. 45 – Generál Friedrich Wilhelm Graf Biilow -
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Friedrich_Wilhelm_Freiherr_von_Bulow.jpg

Obr. č. 46 – Generál poručík Ostermann-Tolstoy - <http://www.arthermitage.org/George-Dawe/Portrait-of-Alexander-Ostermann-Tolstoy.html>

Obr. č. 47 – Generál Friedrich Kleist von Nollendorf -
<http://www.europeana.eu/portal/record/92062/01C8909314CFC648FAEB80788922E9CD7F69211D.html>

Obr. č. 48 – Generál Polní maršál Blücher -
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b9/B1%C3%BCcher_%28nach_Gebauer%29.jpg

Obr. č. 49 – Korunní princ Carl Johann (Bernadotte) Švédský -
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c7/Jean-Baptiste-Jules_Bernadotte%2C_Prince_de_Ponte-Corvo%2C_roi_de_Su%C3%A8de%2C_Mar%C3%A9chal_de_France_%281763-1844%29.jpg

Obr. č. 50 – Friedrich Bogislaw Emanuel Graf –
<http://www.figuren-modellbau.de/preussen-general-der-infanterie-graf-tauentzien.html>

Obr. č. 51 – Hvězda k Velkokříži 1813 –
https://www.militariaagent.com/catalog/IMPERIAL_GERMAN_PRUSSIA_IRON_CROSS_GREATCROSSSTAR_BL_CHERSTAR1813_COLLECTORS_REPRODUCTION_1.html

Obr. č. 52 – Pruský kancléř Karl von Hardenberg –
<http://scott-ludwig.com/NWC/Prussia/prusslinks.htm>

Obr. č. 53 – Otto von Bismarck – <http://antecedentes1gm.wikispaces.com/>

Obr. č. 54 – Korunovace Wilhelma I. německým císařem v zrcadlovém sále Versailles –
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Wernerprokla.jpg>

Obr. č. 55 – Korunní princ Fridrich Wilhelm Pruský dekoruje vojáky Železnými kříži II. třídy -
<http://www.welt.de/politik/article2276019/Aerger-um-Eisernes-Kreuz-in-Polen.html>

Obr. č. 56 – Železný kříž II. třídy 1870 –
http://www.germantik.de/militarialexikon_html/katalog/vor1914/vor_EK21870_2/militarialexikon_de_-_eiserne.html

Obr. č. 57 – Železný kříž II. třídy 1870 pro nebojový personál – http://www.hermann-historica-ohg.de/auktion/hhm46.pl?f=NR&c=23088&t=temartic_2_GB&db=kat46_2_D.txt

Obr. č. 58 – Železný kříž II. třídy 1870 v etuji - http://www.hermann-historica.de/auktion/hhm50.pl?f=NR&c=40753&t=temartic_M_GB&db=M-50.txt

Obr. č. 59 – dekret k Železnému kříži II. třídy 1870 -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/eisernes%20kreuz%201870.html

Obr. č. 60 – Železný kříž I. třídy 1870 -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/eisernes%20kreuz%201870.html

Obr. č. 61 – Železný kříž I. třídy 1870 a Železný kříž II. třídy 1870 ('*Prinzen Grosse*')-
<http://www.hermann-historica.de>

Obr. č. 62 – Jubiläumsspange „25“ připevněná na Železném kříži II. třídy 1870 –
http://www.mcsearch.info/search.html?search=similar%3A471056&view_mode=1#1

Obr. č. 63 – detail Jubiläumsspange"25" - <http://www.warreliefs.eu/forum/imperial-germany-austro-hungary/imperial-eks-8822-3/>

Obr. č. 64 – Velkokříž 1870 – http://www.hermann-historica.de/auktion/hhm59.pl?db=kat59_m.txt&f=ZAEHLER&c=112&t=temartic_M_D&co=4

Obr. č. 65 Wilhem I. Pruský –
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3f/Wilhelm1.jpg>

Obr. č. 66 – Korunní princ Fridrich Wilhelm Pruský –
http://www.preussen.de/de/geschichte/1888_friedrich_iii..html

Obr. č. 67 – Princ Friedrich Karl Nikolaus –
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/de/b/b9/Prinz_Friedrich_Karl_v_Preu%C3%9Fen.jpg

Obr. č. 68 – Generál Friedrich Franz II. –
http://fr.academic.ru/pictures/frwiki/49/1823_Friedrich_Franz-04.JPG

Obr. č. 69 – Korunní princ Albert Friedrich Augustus –
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4a/Nicola_Perscheid_-_K%C3%B6nig_Albert_von_Sachsen_vor_1902.jpg

Obr. č. 70 – Polní maršál Helmuth von Moltke -
http://upload.milpedia.org/wiki/nl/7/7c/Moltke_%28oudere%29.jpg

Obr. č. 71 – Generál Freiherr von Manteuffel -
<http://portrait.kaar.at/Deutschsprachige%20Teil%205/image18.html>

Obr. č. 72 – Generál pěchoty von Goeben -
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/52/General_von_G%C3%B6ben.jpg

Obr. č. 73 – Generál pěchoty von Werder -
http://home.comcast.net/~jcviser/korps/werder_a.htm

Obr. č. 74 – Císař Wilhelm II. Pruský vyznamenává německé dragouny Železnými kříži II. třídy -
<http://www.rainerregiment.at/joomla/images/stories/allgemein/kriegsbilderbuch/Unbenannt-40.jpg>

Obr. č. 75 – Železný kříž II. třídy 1914 s udílecím/udíleným dekretem -
<http://www.1933.ru/catalog/product/?id=675>

Obr. č. 76 – detail Železného kříže II. třídy 1914 -
<http://www.wittworldwide.com/images/W1EK2Kutscha3x.jpg>

Obr. č. 77 – Železný kříž II. třídy 1870 s Jubiläumsspange"25"a sponou 1914 -
<http://www.chevallet.eu/militaria3.htm>

Obr. č. 78 – spona 1914 k Železnému kříži II. třídy 1870 - <http://www.ehrenzeichen-orden.de/deutsche-staaten/wiederholungsspange-eisernes-kreuz-1914.html>

Obr. č. 79 – Železný kříž I. třídy 1914 – standární provedení -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/eisernes%20kreuz%201870.html

Obr. č. 80 – “vypouklý“ Železný kříž I. třídy 1914 v etuji a s ochranným obalem -
<http://www.militaria-depot.de/catalog/product/gallery/id/981/image/2923/>

Obr. č. 81 – Hildegardin řád -
<http://s400910952.websitehome.co.uk/germancolonialuniforms/militaria/medals.htm>

Obr. č. 82 – Velkokříž 1914 -
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/GrandCross1914.jpg>

Obr. č. 83 – Kompletní sada řádu Železného kříže 1914 – archiv autora

Obr. č. 84 – Císař Wilhelm II. - <http://www.spsg.de/index.php?id=215>

Obr. č. 85 – Polní maršál Princ Leopold -
<http://www.flickr.com/photos/mrsfujita/4206061383/>

Obr. č. 86 – Generál pěchoty Erich Ludendorff - http://www.hermann-historica.de/auktion/hhm48.pl?f=NR&c=35386&t=temartic_2_GB&db=kat48_2.txt

Obr. č. 87 – Polní maršál August von Mackensen -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/mackensen.html

Obr. č. 88 – Generál polní maršál Paul Ludwig von Hindenburg -
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ea/Bundesarchiv_Bild_183-S51620%2C_Generalfeldmarschall_Paul_v._Hindenburg.jpg

Obr. č. 89 – Hvězda k Velkokříži 1814 -
<http://picture.yatego.com/images/44fec1ae2cc34.2/3170064B01.jpg>

Obr. č. 90 – Dokument *Vorläufiges Besitzezeugnis* k Hvězdě k Velkokříži 1914 -
<http://www.ioffer.com/search/items/german%20medal%20dokument>

Obr. č. 91 – Adolf Hitler na schůzi oddílů SA ve 30. letech -
<http://www.militaryimages.net/photopost/showphoto.php/photo/32628>

Obr. č. 92 – Propagandistický plakát z roku 1933 - <http://www.profimedia.sk/fotografie/hitler-reichskanzler/0021185984/>

Obr. č. 93 – Železný kříž II. třídy 1939 – archiv autora

Obr. č. 94 – Železný kříž II. třídy 1939 s udíleným/udílecím dekretem a papírovými obaly -
http://62.128.3.13/ufItemInfo.aspx?a_id=61&i_id=19563&s_id=14

Obr. č. 95 – Železný kříž II. Třídy 1939, Válečný záslužný Kříž 1939 II. – archiv autora

Obr. č. 96 – Etuje k Železnému kříži II. Třídy - <http://www.militaria-depot.de/l-58-lido-verleihungsetui-fur-das-ek-2-klasse.html>

Obr. č. 97 – Hitler naposledy osobně uděluje Železný kříž II. třídy členům Hitlerjugend před říšským kancléřstvím 20. dubna 1945. - <http://alifrafikkhan.blogspot.com/2011/10/foto-terakhir-hitler.html>

Obr. č. 98 – Spona k Železnému kříži II. třídy v etuji od LDO -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/spange%20e.k.%202.%20klasse.html

Obr. č. 99 – Spona k Železnému kříži II. třídy 1939 - ar2011water.freeforums.org/spange-1939-zum-eisernen-kreuz-1-klasse-t31.html

Obr. č. 100 – Železný kříž II. a I. třídy s medailí za ruské zimní tažení 1941 - http://www.hermann-historica.de/auktion/hhm50.pl?db=&f=ZAEHLER&c=7026&t=temartic_M_GB&co=3002

Obr. č. 101 – Železný kříž I. Třídy 1939 – archiv autora

Obr. č. 102 – Dekret k Železnému kříži I. třídy - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/eisernes%20kreuz%202.%20klasse.html

Obr. č. 103 – Etuje k řádu - <http://www.muenzauktion.com/futter/item.php?id=1055>

Obr. č. 104 – Ochranný obal Etuje - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/eisernes%20kreuz%201.%20klasse.html

Obr. č. 105 – Spona 1939 k Železnému Kříži I. třídy 1914 - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/spange%20e.k.%201.%20klasse.html

Obr. č. 106 – Spona 1939 a Železný kříž 1914 – <http://www.cimilitaria.com/Iron%20Cross%20page%203.htm>

Obr. č. 107 – Rytířský kříž Železného kříže - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/ritterkreuz.html

Obr. č. 109 – Rytířský kříž v etuji - <http://www.artifact.com/auction-lot/knights-cross-with-ribbon-and-case-current-bid:-460-c-e684fcfeec>

Obr. č. 109 – Rytířský kříž - líc a rub - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/rk_klein&quenzer.html

Obr. č. 110 – detail letopočtu 1939 - www.weitze.net

Obr. č. 111 – detail závěsu - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/rk_klein&quenzer.html

Obr. č. 112 – revers strana řádu - <http://www.oakleafmilitaria.com>

Obr. č. 113 – svastika - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/rk_klein&quenzer.html

Obr. č. 114 – Kompletní schránka (etuje), papírový přebal, Rytířský kříž a Nákrční stuha a užší límcová stuha. - www.weitze.net

Obr. č. 115 – Polní maršál Gerd von Rundstedt. - http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Bundesarchiv_Bild_146-1987-047-20%2C_Gerd_v._Rundstedt.jpg

Obr. č. 116 – dekret k Rytířskému kříži - <http://www.ritterkreuz.us/original-press-photos-of-ritterkreuz-formal-documents/>

Obr. č. 117 – Dubové ratolesti avers a revers strana – <http://www.military-awards.eu/germany-ww2/1-allgemeine/allgemeine-01.htm>

Obr. č. 118 – Dubové ratolesti v etuji - <http://www.thirdreich.ca/museumcopies/full/134.jpg>

Obr. č. 119 – Generál Eduard Dietl – <http://www.dhm.de/lemo/objekte/pict/20002277/index.html>

Obr. č. 120 – dekret k dubovým ratolestem - <http://www.ritterkreuz.us/original-press-photos-of-ritterkreuz-formal-documents/>

Obr. č. 121 – Dubové ratolesti s meči avers a revers strana - <http://www.acwsaloon.cz/hotove/n/nemecke-rady/nemecke%20rady.htm>

Obr. č. 122 – Dubové ratolesti s meči v etuji - <http://www.thirdreich.ca/museumcopies/full/140.jpg>

Obr. č. 123 – kazeta s dekretem k dubovým ratolestem s meči - <http://www.ritterkreuz.us/original-press-photos-of-ritterkreuz-formal-documents/>

Obr. č. 124 – Generál Adolf Galland - <http://alifrafikkhan.blogspot.com/2009/08/ritterkreuz-knights-cross-medali.html>

Obr. č. 125 – Admirál Isoroku Yamamoto (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5f/Isoroku_Yamamoto.jpg)

Obr. č. 126 – podplukovník Josef Bremm -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/schwertertraeger/bremm.html

Obr. č. 127 – brilianty avers strana -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/eichenlaub_mit_schw_br.html

Obr. č. 128 – brilianty revers strana -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/eichenlaub_mit_schw_br.html

Obr. č. 129 – brilianty v etuji - www.weitze.net

Obr. č. 130 – Plukovník Werner Mölders - <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/M/MoldersW-R.htm>

Obr. č. 131 – Generál Dietrich von Saucken -
<http://thirdreichcolorpictures.blogspot.com/2010/10/general-der-panzertruppe-dietrich-von.html>

Obr. č. 132 – kazeta s dekretem k dubovým ratolestem s meči a brilianty -
<http://www.ritterkreuz.us/original-press-photos-of-ritterkreuz-formal-documents/>

Obr. č. 133 – Rytířský kříž se zlatými dubovými ratolestmi v etuji -
<http://www.ritterkreuz.us/golden-oakleaves-swords-and-diamonds/>

Obr. č. 134 – Zlaté dubové ratolesti avers strana –
<http://www.ww2awards.com/award/572#top>

Obr. č. 135 – Zlaté dubové ratolesti revers strana -
<http://www.ww2awards.com/award/572#top>

Obr. č. 136 – zlaté dubové ratolesti v etuji -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/gold_eichenlaub_mit_schw.html

Obr. č. 137 – Plukovník Hans Ulrich Rudel –
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/rudel4.html

Obr. č. 138 – Hitler předává plukovníku Rudelovi zlaté dubové ratolesti 1. ledna 1945 -
<http://adolfhitlerbestpictures.blogspot.com/2009/12/adolf-hitler-pictures-in-award-ceremony.html>

Obr. č. 139 – Velkokříž 1939 avers - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/grosskreuz.html

Obr. č. 140 – Velkokříž 1939 revers - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/grosskreuz.html

Obr. č. 141 – Velkokříž 1939 v etuji - http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/grosskreuz.html

Obr. č. 142 – Říšský maršál Herman Göring -
<http://www.makara.us/04mdr/01writing/03tg/bios/Goering.htm>

Obr. č. 143 – kazeta a dekret k velkokříži 1939 - <http://www.ritterkreuz.us/original-press-photos-of-ritterkreuz-formal-documents/>

Obr. č. 144 – Hvězda k Velkokříži -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/e.k.%20mit%20goldenen%20strahlen.html

Obr. č. 145 – Hvězda k Velkokříži v etuji -
http://users.telenet.be/eisernes_kreuz/e.k.%20mit%20goldenen%20strahlen.html

Obr. č. 146 až 148 – Foto žáků 5. třídy ZŠ v Lupáčově ul. v Praze při práci (archiv autora)

Obr. č. 149 až 156 – Foto prací žáků na volné téma řád (archiv autora)

Obr. č. 157 až 164 – Foto prací žáků na téma Výtvarně zpracovat nedokončený koncept (archiv autora)

Obr. č. 165 až 170 – Foto prací žáků na téma ornament – řád v erbové pavéze (archiv autora)

Obr. č. 171 až 174 – Foto prací žáků na téma ornament (šperk) – (archiv autora)

Obr. č. 175 až 182 – Foto prací žáků na téma řád z předlohy za použití rozličných materiálů (archiv autora)